

2014/1 • XXI. évf. 1. szám

Ára: 600 Ft

FOLK MAGAZIN

Régiék szerelme
A palatukai bőgőzésről
Kavakos - Bartók - Jánosi
Gyűjtőút 1971-72 fordulóján

NÉPTÁNCANTOLÓGIA

2014. MÁRCIUS 1. 18 ÓRA

A BUDAPESTI OPERETTSZÍNHÁZBAN (VI. Nagymező u. 17.)

KÖZREMŰKÖDNEK:

Alba Regia Táncegyüttes – Székesfehérvár

Boesikai Néptáncegyüttes – Hajdúböszörmény

Cirkalom Táncegyüttes – Topolya (Vajdaság)

Debreceni Hajdú Táncegyüttes – Debrecen

Debreceni Népi Együttes – Debrecen

Forrás Néptáncegyüttes – Százbalombatta

Gödöllő Ráncegyüttes – Gödöllő

Jászság Népi Együttes – Jászberény

Nógrád Táncegyüttes – Salgótarján

Nyírség Táncegyüttes – Nyíregyháza

Rába Néptáncegyüttes – Győr

Szentendre Táncegyüttes – Szentendre

Szinavölgyi Néptáncműhely – Miskolc

Zalai Táncegyüttes – Zalaegerszeg

A békéscsabai szőlőtáncfesztivál
díjazottjai

RENDEZŐ:

DIÓSZEGI LÁSZLÓ

JEGYEK KAPHATÓK:

a Martin György Néptáncszövetségnél (Tel/fax: 06-1/269-5680)

a Budapesti Operettszínház jegypénztárában (Tel: 06-1/312-4866)

az Inter Ticket országos hálózatban, www.jegy.hu (Tel: 06-1/266-0000)

IFJÚSÁGI NÉPTÁNCANTOLÓGIA

2014. MÁRCIUS 2. 11 ÓRA

HAGYOMÁNYOK HÁZA

(1011 Budapest, Corvin tér 8.)

NAGY ÉRDEKLŐDÉS ESETÉN

MÁSODIK ELŐADÁS:

15 ÓRAKOR!

JEGYRENDELÉS:

neptancantologia@gmail.com, www.martinszovetseg.hu

jegy@hagyomanyokhaza.hu

A TARTALOMBÓL:

6. Kása Béla zenészképei
Berán István
8. RÉGIEK SZERELME
Az elcserélt menyasszon
Kóka Rozália
11. Bodza Klára koncertje
Bakó Katalin
12. A Szóttos Kamara bemutatójáról
Takács András
13. Elhunyt Szabó Éva
Barabás László
14. Két zenekar világi népzeneje
Rácz Mihály
16. ELHIVATOTTAK A VÉGEKEN
Nyisztor Tinka küzdelmei – II. rész
Kóka Rozália
20. Gyűjtőút 1971–72 fordulóján
Módos Péter
23. FOTÓGALÉRIA
Korniss Péter képei
29. „Mundruc” faluja
A folkMAGazin IX. különszáma
30. Kavakos – Bartók – Jánosi
Grozdits Károly
34. TALLÓZÓ
„A magyar népdal új stílusa”
Almási István
37. SZÉKI DEKAMERON
A lekésett menyasszony
Kocsis Rózi
38. MAGTÁR
Az ördög megint Csíkban
Molnár Vilmos
40. Egy moldvai csángó hegedűs – I.
Lipták Dániel
44. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Köll-e köles? – II.
Juhász Katalin
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

A palatkai bőgőzésről

Idén januárban régóta várt oktatási segédanyagot jelentetett meg a Hagyományok Háza: a Hangszeres Népzenei Példatár – Népzenei füzetek sorozatban korábban megjelent Palatkai népzene I. és II. kötetek brácsa-bőgő melléklete láttott végre napvilágot. Míg az évekkel ezelőtt megírt hegedűkották Virágvölgyi Márta lejegyzéseit tartalmazzák, a most megjelent brácsa-bőgő kíséret Arendás Péter, Nagy Zsolt és Koncz Gergely (valamint a sorozatszerkesztő, Mohácsy Albert) munkájából állt össze. A hegedűkottában található dallamokkal teljesen egybehangosan, azok kísérőakkordjai és basszusa mellett kiváló tanulmányok is olvashatók a kötetben. Alábbi írásunkban Koncz Gergelynek a palatkai bőgőzésre vonatkozó észrevételeit tesszük közzé.

A PALATKAI BŐGŐSÖKRŐL

A palatkai bőgősök kizárólag rövid, saját készítésű vonót használnak, amelyet – éppúgy, mint a bőgő nyakát is – mindannyian marokra fognak. A hangsúlyokat keményen játsszák, elsősorban ők a ritmus, a Mezőségben nincs „maszatolás”.

A felvételeken hallható három bőgős ezzel együtt is három különböző egyéniség.

Mácsingó Márton „Karcsi” (1934–1992) játékának hangzása a legszárazabb, legszikárabb. Ő használja a legrövidebb hangsúlyokat, táncfajtától függetlenül. Vonózása minden táncban hasonló, a gyors tempójú, oda-vissza vonózott táncoknál (pl. sűrű magyar, sűrű csárdás) érezhető egy kis „sán-taság”, aszimmetria. Ezt nem mondanám szándékosnak, egyszerűen ilyen a keze, más-képp jön ki ritmusban a lefelé és a felfelé – az utóbbi gyakran késik egy cseppet. 1985-től 1992 nyarán bekövetkezett haláláig legtöbbször őt hallhattuk, ha Magyarországon járt a zenekar, mivel „Puki” ekkor nem volt elérhető közelségben, „Ica bácsi” pedig már korosabb volt.

Kovács Márton „Puki” (sz. 1941) családja saját elmondása szerint eredetileg nem palatkai származású, sőt, nem is zenész család. Édesapja (és valószínűleg több felmenője) kovács volt, családnévüket is így kapták. Az 1960-as, ’70-es években a budatalkai származású, Palatkára nősült Kozák Zsiga bőgőse volt, akivel akkoriban többnyire Kodoba Béla és Moldován Stefán kontrázott. A palatkai bőgősök hagyományosan egy húron játszanak, a háromhúros bőgő legmélyebb, A húrját hangolják a kontra A-nál magasabbra. „Puki” legtöbbször kontra H-ra hangol, és az üres H-kat sokszor, és tudatosan, zenei hangként használja is. Talán ő a legtudatosabb, egyben legjátékosabb is a hangok használatában. Sok felvételen hallható, hogy dallamváltásoknál a kíséretből elsőként kapja el a primás szándékát, az új dallamot. Ragyogó füle van, re-

mek táncos, minden dallamot ismer, és egy kicsit még hegedülni is tud. Sajnos az utóbbi években az egészsége már nem engedi, hogy muzsikálni járjon. Vonózáspany gyakor, hogy – főként közepes tempójú táncok (ritka csárdás, szökös, lassabb tempójú sűrű csárdás) esetében – a lefelé húzott hangot meríti, a fölfelé „pukkantja”, becenevét is valószínűleg innen kapta.

Kodoba Károly „Ica bácsi” (1924–2000) volt az a bőgős, akinek a stílusa az én érzéseim számára legközelebb állt a Mezőségben belül is egyedülálló palatkai hangzásvilághoz. Az ő játéka forrott össze leginkább a tánc kísérettel, a primással, kontrasztokkal, követte legjobban a környékbeli táncok jellegzetes hangsúlyait. Fizikai adottságai is megvoltak, a többiekhez képest is csontosabb, erős kezű ember volt, akár a környék bármely parasztembere. Nem tagadom, az ő bőgőzését hallanám legszívesebben magunkfajta tánc-zenészek közt, mégis az ő játékmódjával próbálkoznak bőgőseink a legritkábban – sajnos.

Legfontosabb kiemelni való játékában, hogy az összes létező táncnál mindig a másodikra tette a hangsúlyt, a felfelé vonókat egészen elemi erővel, sokkal mélyebben „megmerítette”, mint az egyeket. Ezt többen félreértelmezik, és a ritmust érzik aszimmetrikusnak, pedig csak a hangsúlyozás az. Nagy tiszteletnek örvendett zenekarában, nem volt ritka, hogy ő kapta el elsőnek a táncos kívánságát, és ha a primások-kontrasztok nem figyeltek eléggé abban a pillanatban, akkor „Ica bácsi” rántotta be a tempóváltást, és a többiek mentek utána – ő diktált.

Sosem tudott meggyőzni arról, tisztában van-e vele, hogy milyen hangot fog, de többször mutatta a bőgő nyakán fent, hogy „ott kell bőgőzni”, azaz lehetőleg a mélyebb hangokat kell megszólaltatni. Általában kontra B és nagy D közé hangolt, időnként „eltalálta”, vagy el is akarta találni

Címlap: Kovács Márton „Puki”, Magyarpalatka (fotó: Henics Tamás)

a C-t. Készült olyan felvétel, ahol tudatosan D-re hangolt, mert olyan alacsony szobában zenéltek, ahol ülve kellett bögzőnie, és sokkal könnyebb volt a káva közelében fognia (a G-től felső C-ig terjedő) hangokat, mint a csiga felé nyújtózkodva. Mint mindhármukra, rá is jellemző – elsősorban a tempó növekedésével – az üres húr gyakori használata. Így nem kell egy vonófordulás alatt nagy távolságot (pl. D-ről A-ra) ugrania, hanem egy vonás erejéig elengedi a húrt, és így kényelmesebben vált hangot. Gondoljunk bele, milyen indokolt ez, ha mondjuk egy másfélnapos lakodalmat kell végigbögzőzni...

„Ica bácsi” legtöbbit Kodoba Mártonnal muzsikált, a kontrások Moldován Imre „Emerik”, Radák Mihály, néha Mácsingó Sándor voltak – sajnos mindannyian el távoztak már. Az 1960-as évek második felétől a nyolcvanas évek végéig szerintem (de a palatkai zenészek szerint is) ez volt a legjobb zenekari felállás. Ezért – a többi előtt – olyan felvételek hallgatását javasolom, ahol ez a banda muzsikál, lehetőleg hazai környezetben, tánc alá.

Szerencsére Kodoba Márton fia, Florin, Mácsingó Sanyi bácsi fia, Sanyi és Radák Misi fia, Rémusz is mind jó muzikusok, a családi hagyomány folytatói lettek.

A kötet hangzó példáinak egy része 1990-ben, Budapesten készült az MTA Zenetudományi Intézet munkatársainak közreműködésével – köszönet érte. Felvetődnek azonban kérdések is ezzel kapcsolatban. A zenészek – akik a diktatúra bukása után életükben először jártak Románián kívül – ezúttal nem a saját, hanem magyarországi táncmuzsika hangszereiben játszottak. Ez önmagában is zavaró lehetett számukra, de ami még hallhatóbb, hogy nem a megszokott otthoni környezetben, hanem „stúdiókörülmények” közt kellett muzsikálniuk, ráadásul nem is tánc alá. Ezenkívül a gyűjtők sok olyan dallamot kértek tőlük (pl. a sűrű csárdások jó része), amit ismernek ugyan, és ha kéri valaki, gond nélkül el is muzsikálják, mégsem szerepel leggyakrabban használt repertoárjukban. Ez hallhatóan gondot okozott számukra, a kíséret keveset sorokat, sorhosszakokat vagy ismétléseket keverték össze. Még feltűnőbb így, hogy ehhez képest a leggyakrabban, legtöbbször játszott dallamaikat milyen egységesen kísérik. (Gondolok itt a legközismertebb dalokra, vagy a két menyasszonykísérőre.) Magyarul: amellet, hogy támpontot adhat ez a hangzóanyag, fontos, hogy a korábban említett felvételekből minél többet és minél többször hallgasson az, aki ezt a ragyogó, egyedülálló zenét szeretné megtanulni.

Lejegyzés közben sok fejtorést okozott, hogy a felvételen hallható hangokból mit is írjak le. Gyakran különül el a bögzős szándéka (illetve, hogy ehhez képest is milyen hangot talál el), és hogy mi volna az oda megfelelő hang. Egyébként nem feltétlenül szükséges a bögzősnek hangban egyeznie a kontrával, sőt, ha a bögzős mindig ugyanazt fogja, mint a kontrás, egészen sterilé válik a hangzás, és ez a stílushűség rovására mehet. A kíséző hangszerek egymást is befolyásolják, előfordul, hogy „Karszi” az adott nótát más képp venné, mint itt Imre bácsi vagy Stefán – például azért, mert akikkel korábban odahaza összeszokott (Mácsingó Sanyi vagy Radák Misi), azt a részt más akkorddal kísérik. Mindezeket végiggondolva igyekeztem a bögzős által ténylegesen játszott, azon a helyen legtöbbször használt hangot leírni, akkor is, ha „hibás” az a hang, és csak akkor javítottam bele, ha tényleg használhatatlan a felvételen játszott ütem, dallamsor.

Végezetül néhány, a ritmussal kapcsolatos dologra szeretném felhívni a figyelmet. Gyönyörű tempóbeli feszítések jellemzik ezt a muzsikát, kivált, ha tánc alá szól. Nagyönnyen jó szórakozás ezt elsajátítani, életet, játékot visz a zenébe is, táncba is. Minden jó zenére igaz lehet ez, de épp a magyarpalatkai zenészek mesterei ennek a táncos-zenész játéknak. A lassúban például a bögző gyakran duplázott ritmussal vonózik. Nem öncélúan, hanem akkor, ha az adott dallamban annak helye van, ha a primás, vagy a tánc megköveteli. A másik is egy gyönyörű dolog, ami sajnos fokozatosan eltűnőben van: régebben a lassú cigánytánc dalokban sorvégeken, fél dallamnál vagy a dallam legvégén volt egy jellegzetes ritmusszerű lezárás. Ez majd minden lassúnál más és más, mégis volt benne rendszer. Olyannyira, hogy a kontrások ezeken a pontokon más vonást is használtak. Aztán megfogytak az otthoni táncalkalmak, kiöregedtek azok a táncosok, akik ezt értették, a palatkai zenészek egyre többet muzsikáltak az otthoni környezet helyett ott, ahol egy átlagos táncban a táncosok már nem követelték meg ezeket a szép lezárásokat, vagy nem egymással és a dallammal együtt. És a dolog az utóbbi tíz-tizenöt évben lassan kikopott. Ma már hiába keressük ezeket a finomságokat, amikor a palatkai Magyarországon muzsikálnak, ezek szinte teljesen kivesztek, pedig nem is ők tehetnek róla, hanem az igény megszűnése. Tegyük ellem, ez is szép játék!

A VONÓHASZNÁLATRÓL

A valaha készült felvételek legjobb palatkai bögzősei már nincsenek köztünk. A tanulást talán a rengeteg fotó, videó segíthe-

ti a hangfelvételeken túl. Ezek némelyikén el lehet lesni a vonófogást, jellegzetes hangszerartást, a jó bögzős, a jó bögzéses lüktetését, legjellemzőbb vonásait, a vonás szó összes értelmében. A palatkai bögzősök az összes tánckíséretben oda-vissza vonóznak, a bögzőben náluk nincs düvő. Ki-ki a maga stílusa szerint: „Karszi” „szárazabban”, rövidebb vonókkal, „Ica bácsi” minden húzást és vonást mélyebben a húrba merítve, „Puki” pedig a két stílust váltogatva-ötvözve, rövid hangjait szinte pattintva-pukkantva, ezzel egy harmadik, szintén egyéni stílust létrehozva.

Nem túlzás azt mondani, hogy az összes táncot lehet szinte egyformán vonózni, különbség köztük csak tempóban és ritmusban van – ez azonban amúgy is nyilvánvaló, hallható, látható. A vonót mindannyian marokra fogják, a kápánál, hosszú vonót és fémhúrt senki nem használ. Ezekkel is lehet próbálkozni, csak nincs értelme – soha nem fog úgy szólni, ahogy az ő kezükben. Vasos, rövid, kézzel faragott-bütykölt vonót használtak, használnak. Az ő kezük, karjuk ráadásul nem városi kéz, nem érintőképernyőn, nem is sporton edződött, hanem napi fizikai munkán, szerszámnyélen és jó levegőn kérgesedett marok. Nem fárad el egy táncrend alatt. Ez is hallható, és lényeges.

folkMAGAZIN

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,

Szilágyi Dezső tér 6. I. em.

Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a

www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 22.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA

1061 Budapest, Andrássy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

KALÁKA ZENEBOLT

Bp., V. ker., Bárczy István utca 10.

Tel.: (1)-267-5331

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

MESTERPORTA

1011 Budapest, Corvin tér 7.

Tel.: (70)-244-8432

ETHNOSOUND

Bp., VIII. ker., Krúdy Gy. u. 7.

Tel.: (1) 266-8105

A palatkai banda: Kodoba Márton, Kodoba Béla, Moldován Stefán, Moldován Emerik, Mácsingó Márton „Karsci” (fotó: Kása Béla)

A bőgős az egyeket húzza mindenben, csak a sűrű magyarban és a korcsosban dupláz, akkor is oda-vissza vonózva. De sűrű magyarban is van példa arra, hogy csak egyeket húz, ha „pihen”, vagy ha a nagy tempó miatt az is elegendő. Ritmusjáték előfordul, a banda előtt táncolóktól, a bőgős hangulatától függően. Ez azonban soha nem mehet az egység rovására, nem billenhet meg sem a ritmus, sem a tempó. A bőgős nem zavarhat, amikor a ritmussal játszik. Ilyen ritmusjáték csárdásban, szökösben, sűrű csárdás, korcsos és a *román bota* közben fordul elő, elsősorban a táncot követve, és főképpen a sorvégeken. A tánc kíséreték ritmusa megegyezik a kontrások által játszott ritmuskíséréssel, leszámítva természetesen a szökőst és a sűrű csárdást, ahol a nagybőgő zenei egyeket (negyedeket) játszik.

A jó palatkai bőgős észrevétlenül viszi, tartja vállán a bandát, a táncot. Úgy húzza a többi zenészt, hogy azok „észre se vegyék”. De nem siet! Egyszerűen pont jó – ezt meg kell hallani, érezni. Van még bőgős Palatkán, akinek ereje is, jó füle is van, de használhatatlanul siet... A bőgősnek a kontrással együtt az is dolga, hogy a táncos vagy a prímás legapróbb jeleit is követve ugrásra kész legyen, ha egy kis játék jön, egy lélegzetnyi

lassítás, feszítés, hirtelen gyorsítás, váltás – bármi.

A bőgőt alkalmanként – izléses ideig, jó stílussal – ütni is lehet. A vonó fejközeli részével a húrokat, a lábhoz közel. A ritmusok ilyenkor is ugyanazok maradnak, mint vonózva. Erre is van jó hangzó példa. Aztán olyan is előfordult, hogy a vonózást kopogtatással toldotta meg a jókedvű bőgős: szökösben a bőgő kávéja alá nyúlt lábfejjel és ritmusra emelgette bőgözés közben úgy, hogy mindig az egyekre koppantotta le a bőgő *pucáját* a padlóra. Ilyen dolgokkal vittek változatosságot, játékot a zenébe, munkába. Persze egyszerre csak pár sor erejéig, mert ezekkel a módszerekkel hamar bevégezi a bőgő is, vonó is, húrok is. De néha belefér.

Kifejezetten „*Ica bácsi*” játéka volt, hogy szép táncos tempóknál néha-néha kihagyta az egyet (a lefelé vonót), azaz *szün-tá-t* húzott. Ha jó kedvvel bőgözött, ezt szeretete elsütni. Minden táncnál jellemző volt rá, hogy a vonó visszatolásakor adott nagyobb hangsúlyt, azokat jobban megmerítette, mint a lefelé húzást. Ez a legtöbb általa bőgözött felvételen inkább csak akkor hallható, ha az ember ennek tudatában hallgatja, de azért szerencsére akadnak olyan gyűjtések, ahol nem lehet nem észrevenni. Ez egy nagyon szép, régi stílus, ma már ilyen nem

hallhatunk. Elsősorban a tánc lüktetését, a második, mindig nagyobb hangsúlyt követi, másrészt tudatosan tesz több erőt a visszafelé tolt vonóba. Sok ember könnyebben vesz, mint ad: az ember keze húzni nagyobb erővel tud, mint tolni – ő ezt gyönyörűen egyenlítette ki, sőt, megfordította. Élőben ez egészen látványos volt, a második negyedeknél (toláskor) egész felsőtesttel nekidőlt sokszor, jól megnyomva a húrt. Lassúban, csárdásban, mindenben, amíg a tempó ezt fizikailag lehetővé tette – ez videófelvételeken is gyakran látszik.

Mácsingó „*Karsci*”-nál nem ilyen erőteljes az oda-vissza különbség, de az ő kalapja is jól mutatja a ritmust, hangsúlyokat. Nem viccelek, érdemes megnézni, megfigyelni.

„*Puki*” is zseniális bőgős, hármuk közül csak ő él, de az egészsége őt sem engedi már muzsikálni. Mindenképpen ő az a bőgős, aki még jó stílusban, remek füllel, szívvel, technikával bőgözött, és talán róla lehet a legtöbb videófelvételt találni pusztán azért, mert „ő bírta legtovább”. „*Karsci*” már 1992 nyarán, „*Ica bácsi*” pedig 2000 januárjában kiköltözött a régiekhez, a domboldalra, ahol a többi nagy zenész nyugszik.

Sok jó zenehallgatást és muzsikálást kívánok!

Koncz Gergely

Kása Béla zenészképei

Kása Béla fotográfus (Pécs, 1952) a kölni Képzőművészeti Szakfőiskolában szerzett diplomát 1979-ben, művészi fotográfia szakon. Néprajzi fotóriportjaihoz egy 1973-as erdélyi utazás adott inspirációt, akkor került az évszázadok óta élő hagyományok és a népzene bűvkörébe. 1982-ben visszaköltözött Magyarországra, képei azóta lemezborítók, magazinok, könyvek sokaságának fényét emelik. „Erdélyi zenészek” című fotóalbumában az ottani muzikusok öröklétig tartó pantheonját alkotta meg. Ragyogó portréinak titka a kapcsolatteremtés. „Az agyban, a lélekben és a szívben történik meg az expozíció – vallja. – Nagy feladatom az életben: magamnak, gyerekeimnek és az utókornak megörökíteni azt a világot, amelynek már én is csak csodálója lehettem, részese nem igazán, mert későn születtem. De azt szeretném, hogy még az utánunk következő nemzedékek is lássanak belőle valamit.” (Forrás: www.mupa.hu)

Szeretettel köszöntöm Önöket Kása Béla kiállításának megnyitóján, bár a mai alkalommal a szeretetet elsősorban a képek alkotója szolgáltatja. Pedig csak itt áll szerényen köreinkben, látszólag passzívan szemlélődve. Megteheti, hiszen a szeretetsomagokat korábban, alkalmasint évtizedekkel ezelőtt elhelyezte már a fémezüst gócpontok között, fények és árnyékok formájában.

Már régen föltűnt nekem, hogy a XX. század első feléből például Gönyei (Ébner) Sándor vagy Domokos Pál Péter népművészeti témájú képei mind technikai, mind esztétikai értelemben milyen magas színvonalat képviselnek. De említhetem Bognóczy Géza református lelkészt is, aki üvegnegatívokon örökítette meg Andrásfalva családait, majd a bukovinai székelyek 1941-es Bácskába települését és ottani életüket [*folkMAGazin 2012-es különszám*]. Egyikük sem törekedett fotóművészi babérokra, de az tény, hogy az analóg fényképezés megkövetelt bizonyos szakmai tudást, amely nélkül a képkészítés nem volt lehetséges. Napjainkban digitális géppel, telefonnal vagy táblagéppel már boldog-boldogtan kattintgat, s ez sajnos együtt jár a vizuális igénytelenség terjedésével. Ezért is meg kell becsülnünk, ha olyan impozáns fotográfiákkal találkozunk, mint amilyeneket most a Művészetek Palotája belső terében láthatunk.

Somogyi Győző e szavakkal nyitotta meg egy éve a „Pásztorok” című kiállítást Székesfehérváron: „Íme, itt van a művész, a mester, Kása Béla, itt van az ember, aki akármelyik képére ráillene, akár a hortobágyi pásztorok közé, de akár a nyugat-indiai Gujaratban élő rabari kecskepásztorok is lehetne a kollégája, mert az élete rajta van az arcán. Az életműve és a személyisége azonos.”

Most, a Népzene Ünnepehez kapcsolódó jelen tárlaton más tematikájú, immár klasszikussá nemesedett Kása-műveket láthatunk. Nincs színkavalkád, barnított monokróm felvételek sorakoznak jellegzetes dokukeretben. Ezek a vállalt stílusjegyek maguktól kínálják a dokumentarista skatulyát, ami talán félig-meddig igaz is. Hiszen a képeken látható zenészek közül sokan már nem élnek, s az utókor jó eséllyel a fotóművész portréit és tablóit fogja az archív zenei felvételekhez hozzákapcsolni. Általuk – gondolati és vizuális értelemben egyaránt – képet alkothat majd a hajdani paraszzenészek, de még inkább a falusi cigányzenészek különös személyiségéről. Mert Kása Bélát, az alkotóművészt éppen az eltűnőben lévő kultúrák érdeklik, az olyan közösségek, amelyek többé-kevésbé és ideig-óráig még ellenállnak a mindent elborító kommersziális áradatnak.

Gondolkodtak-e már Önök azon, hogyan lehetséges, hogy ezeknek a hozzánk képest látszólag tájékozatlan, ahogy mondani szokták, egyszerű embereknek a tekintete ennyire a világról való min-

Virrasztás, Gyerővásárhely (Nonika Miklós „Hitler” primás – fotó: Kása Béla)

dentudás tapasztalatát sugározza? S persze ott bújik szemükben a bizalom: tudom, ha odaállok ennek a kis embernek a kamerája elé, a legjobb éneket fogja kihozni belőlem.

Kérem, vegyék észre a képeken, hogy ezek a modellek pontosan tudják a feladatukat! Nem ellesett pillanatokot látunk, hanem a muzikusok többnyire részt vállalnak a kép megalkotásában. Hiszen Kása Béla az ő fogadott családtagjuk, aki ha velük muzikál, táncol, beszélget vagy éppen fényképez, ugyanúgy az életük része már, közüjük való. S részéről ez jóval több már, mint amit jó kapcsolatteremtő képességnek szoktunk aposztrofálni.

Itt rejtőzhet az a titok, ami a műalkotás magasába emeli Kása Béla fotográfiáit. Mert a profi expozíció, a természetes megvilágítás maximális kihasználásából eredő árnyalatgazdagság, a beállítás hibátlan szerkesztése csak magától értetődő alapértékek. A művész valószínűleg rájött arra, – ha töprengett ezen egyáltalán –, hogy egy-egy adott témájának egészét képtelenség átfogni és bemutatni. Az eredmény mindenesetre azt mutatja, hogy – bár életművében „kilóra” is rengeteg felvétel szerepel –, a mennyiség tobzódása helyett a „cseppben a tenger”, az „egyediből a teljesség” alkotói módszerét alkalmazza.

Nem tudok ezekhez a képekhez elfogulatlanul viszonyulni, több okból sem. Egyrészt, amióta csak a „táncházas eszemet” tudom, Bélát azóta ismerem. Közösen babáskodtunk a *folkMAGazin* megalapítása körül is, ahol Béla kezdetben a képszerkesztés feladatait végezte, és később is számtalan nagyszerű fotója jelent meg folyóiratunkban. Másrészt hajdani zenészként az itt kiállított képek szereplőihöz is erős a személyes kötődésem. Mégis azt gondolom, hogy a nézőt akár ilyenfajta kötődések nélkül is megfogja a kalotaszegi primás, Fodor Neti Sanyi bácsi mosolya, vagy a világhíres palatkai

banda, Kodoba Béla és Marci zenekarának ritkán tapasztalt vidámsága.

Bár Kása Bélára nem jellemző a blikkfangos címadás, azért a „*Palatkaiak lavórral*” kissé megfricskázza a műtermi tonettszék szerepét. Mert, kérem tisztelettel, ebben nem az a poén, hogy valaki odatette volna azt a rozsdás edényt, hanem hogy a fotográfus ott hagyta és belekomponálta a képbe, mintegy negyedik játékosként a három muzsikussal mellé!

A képeket végignézve felfedezhető, hogy a kamera nézőpontja igen változatos. Néhol – például a mezőbándi duó, vagy a széki Púpos Pista és bandája esetében – szembeötlő az enyhe nagylátószögű lencse finom alkalmazása. Máskor, mint a szováti banda felvételén, benne találjuk magunkat a muzsika sűrűjében. Tímár Viktor furulyás nem egyedül uralja a teret, hanem hangsúlyosan megjelenik mögötte a gyimesi hegyek perspektívája. A magabiztos bonchidai zenészekhez már a százas teleobjektívra volt szükség, hogy a mélységélességgel játszva „leugorjanak” a háttérről. Kedvencem, ha lehetek elfogult, a „Virrasztás Győrővásárhelyen” című kép, amelynek naturális, mégis természetes és nyugodt jelenete a letisztult komponálás mesterműve.

És sorjáznak a hegedűsök. Az ágrólszakadt, mégis büszke moldvaiak. A világtalanságában is huncut Zerkula örök szerelmével, Reginaival. A bajsza miatt „Hitler”-nek becézett kalotaszegi primás, akinek felfelé törekvő intonálása évtizedek távolából is a fülemben cseng. Aztán Ádám István „Icsán”, a széki legenda, akit még csak nem is hegedűvel, hanem kisbögővel láthatunk. Vagy az elegancia mintaképe, a gyimesi Halmágyi Mihály és szépséges felesége, Gizella. De itt vannak a kontrások, a palatkai „Imrebá” a zsúfolt tisztaszobában, a széki István Sándor a vályogház ajtajában. Florin és Rémusz, a szép reményű palatkai ifjak, akik beváltani látszanak azokat a szép reményeket, ellentétben a széki Ilka Gyurikával...

Kása Béla persze nem csak a hagyományban élő embereket fotózza, hanem a városi táncmozgalom – zenészként és fotográfusként egyaránt – egyik meghatározó figurája. Nem véletlen, hogy Jávorszky Béla Szilárd a Muzsikás történetét feldolgozó, nemrég megjelent munkájában [*Muzsikás 40 – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2013*] külön taglalja a zenekar „házi fotósának” munkásságát. S ebben a kötetben emlékezik egyébként ifj. Csoóri Sándor arra az alföldi tanyavilágban élő házaspárra, akiket az ide beválogatott egyetlen „hazai” kép mutat muzsikálás közben. A szaxofonos-dobos bácsi így mutatta be önmagát és tekerőn játszó feleségét: „Pálinkó János vagyok, a feleségem tenorbandzsós”. Amitől persze Sanyi „dobott egy hátast”...

Kása Béla a mindig is nagyon erős hazai fotóművészetben egyéni látásmódot képvisel. Méltó folytatója a nagy elődöknek, hogy csak nagy ugrásokkal és nagy kihagyásokkal említsem Orbán Balázs, Plohn József, Balogh Rudolf, vagy a későbbiek, Szalay Zoltán, Korniss Péter, Kunkovác László nevét.

Ugyanakkor tudását, tapasztalatait szívesen megosztja a fiatalabbakkal, amint azt éppen a mostanában, a Szellemkép Szabadiskolában zajló kurzusa is bizonyítja. Vagy például közös kiállítástól sem zárkózik el alkalomadtán, ezzel elismerve a hasonlóan gondolkodó fiatalabb alkotótárs, Henics Tamás munkásságát. Őt idézem: „*Kása Béla megvárja, amíg a szem-szív-tudás tengely és a megörökítendő pillanatba vetett bit együtt áll, hogy ezek a pillanatok ne csupán képeretbe szorult idő-lenyomatok legyenek, hanem mondjanak, közvetítsenek valamit a jövő nemzedékének is, azoknak, akiknek már minden bizonnyal nem lesz alkalmuk az ő általa látottakat a maguk valójában megismerni.*”

Ezennel a kiállítást ünnepélyesen megnyitom.

Berán István

(Elhangzott 2014. január 18-án a budapesti Művészetek Palotájában)

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ – SZÍNHÁZTEREM

2014. március 1. szombat, 19.00; 5. szerda, 11.30
Folklór-kalendárium II. / Téli tánc
Honvéd Táncszínház

március 2. vasárnap, 10.30 Farsang, jelmezverseny
Tündérmese (gy) – Honvéd Táncszínház

március 6. csütörtök, 19.00
The Time / Bolero – Budapest Táncszínház

március 8. szombat, 19.00 Mindenütt nő
Préda – Bozsik Yvette Társulat

március 9. vasárnap, 19.00 Mindenütt nő
Rouge – Botafogo Táncegyüttes

március 11. kedd, 10.30 és 15.00
János vitéz (gy) – Honvéd Táncszínház

március 12. szerda, 19.00
A jövő csillagai – Magyar Táncművészeti Főiskola

március 16. vasárnap, 10.30
A suszter álma (gy) – Fitos Dezső Társulat

március 19. szerda; 20. csütörtök, 10.30 és 15.00
Hamupipőke (gy)
GG Tánc Eger – a Gárdonyi Géza Színház Táncmozgatózata

március 22. szombat, 19.00
Variációk – Varidance

március 23. vasárnap, 10.30
80 nap alatt a Föld körül (gy) – Budapest Táncszínház

március 27. csütörtök, 19.00
Rítus – Szegedi Kortárs Balett

március 29. szombat, 19.00
Vertigo20 – The Vertigo Dance Company (ISR)

MŰVÉSZETEK PALOTÁJA – FESZTIVÁL SZÍNHÁZ

március 6. csütörtök, 19.00
Moulin Rouge
GG Tánc Eger – a Gárdonyi Géza Színház Táncmozgatózata

március 7. péntek, 19.00
Magyar anizs – Duna Művészegyüttes

március 11. kedd, 19.00
Szentivánéji álom – Győri Balett

március 13. csütörtök, 10.30 és 15.00
Vuk (gy) – Inversedance – Fodor Zoltán Társulata

március 14. péntek, 19.00
Szarvasének / táncvers
Magyar Állami Népi Együttes – Hagyományok Háza

március 20. csütörtök, 19.00
Zero Gravity – South Bohemian Ballet

www.nemzetitanctszinhaz.hu

Az elcserélt menyasszon

A mü falunkban, Cibében, a legszebben Kerekes Bódi keresztapám tudott énekelni. Sokszor halltam lakadalmakban es, a korcsumában es, olykor-olykor a mezőn es, hogy be szépen énekel. Ha egy kicsit megittasodott, örökké azt fűtta: „Bíró uram tegyen törvént, ha lehet, kit szerettem, az az enyim nem lehet...”.

Reaburult az asztalra és sírni kezdett, mint egy gyermek. Keresztanyám egy kicsi, semmi fehérrép vót, csak szipogott mellette, elyenkor nem es mert hezza szólani, met keresztapám sokszor megverte.

Mikor kezdtem járogatni Hadikba guzsalyaskodni, édesanyám erőst ellenezte, s egy nap azt mondta nagy mérgesen:

- Ügyelj magadra fiam! Ne menj pokolba ördögétt! Nehogy úgy járj, mint Bódi keresztapád!

- Métt, ő hogy járt?

Akkor édesanyám elbeszélte nekem keresztapám esetjét. Kerekes Boldizsár derék, nagygazda legén vót. Állva peseltek utána a cibényi leányok. Mikor leszerelt a katanaságtól, egy hadiki katanatársa meghíta hezzik a búcsúra. A táncban bémutatta neki az unokatestvérít, Mezei Bibiánt. Boldizsárnak megtetszett a leján, kezdte táncoltatni, vett neki zsebi tükröt, horgas fősűt, beszélgettek, ez s az. Bódi megkérdezte, hogy van-e imá kérője, Bibián azt mondotta, hogy nincs. Megbeszéltek, hogy a következő héten esent találkoznak, osztán a legén hazament.

Bódi úgy belé vette az eszít abba a lejánba, hogy elig tudta kívárni a következő vasárnapot. Bibián es erőst várta, hogy megtalálkozzanak. Osztán többről többre, s egy este Bódi megkérdezte Bibiánt, hogy elmenne-e hezza feleségül? Bibián egy kicsit megszégyellette magát, de azt felelte, hogy igen.

- Na, akkor jó! Csütörtökön eljövünk édesapádékni, s megkeretlek.

Bibián úgy örvendett, hogy a szüve szakadott ki örömbibe, monnya otthon az anyjának, hogy ne, a cibényi legén meg akarja kérni.

Akkor az apja elbődült:

- Azt osztán nem! Az isten lovadot lejánka! Mit képzelsz? A kazlat nem alól kezdik meg, hanem fejel! - ezt arra mondta, az öreg, hogy Bibiánnak vót egy nénje, Jusztina. Szép leján vót az es, erőst szemlélt a két testvér egymásra, csak Jusztina imá' egy kicsit öregecske vót, a húsz esztendőt elhagyta.

Csütörtökön este jött Bódi szépen felöltözve, táblásszárú csizmában, bársony gú-

nyában, Kossuth-kalapban, a bátyjával, s a bérmakeresztapjával. A leányos háznál es fel vótak készülődve ételvel, italval, s várták a kérőket.

Na, egyszer há, jőnek, köszönnek szépen, Bódi bémutatkozott, ahogy kell, sorban mindenkivel kezét fogott. Leültek, Bibiánnak az apja pálinkát vett elé, az anyja pumpuskát tett elejébe, s szépen megkérlezték a vendégeket.

Egy kicsi üdő múlva Bódi megszólalt:

- Tudja-e, Titusz bá, métt jöttünk?

- Igen, ha megmondod!

- Szeretném megkérni a kentek leánynyát, Bibiánt feleségül.

A leányok s az anyyik ültek a padon, meg vótak meredve félelmikben, hogy most mi lesz.

Azt mondja Titusz bá:

- Nezd fiam! Nekem két leányom van.

Bibián a küsebb, s ő várjon a sorára. Vedd el Jusztinát!

Bódinak az esze megállott. Nem tudta, mit es mondjon. Akkor vitatkozni kezdtek, utólján Titusz bám ordítózott, hogy a kazlat nem alól kezdik meg, hanem fejel! Ha tetszik jó, s ha nem, úgy es jó! A kérők kifordultak a házból s elmentek.

Bibián s Bódi nem nyugudtak belé a dolgozba, titokban leveleződtek. Arra készültek, hogy Bódi ellopja a lejánkat, osztán a szülők elébb-utóbb ugyes megbékélnek. Ilyen eset nálunk sok vót a faluban. Igen biza, de Bibiánt úgy örzötték, hogy a kapun ki se léphetett. Szegén leján csak sírt, csak sírt állandóan. Eltöt néhány hét, s mi történt, mi nem, egy este azt mondta Titusz bá az asszonyának: Ő nem bánja, vegye el Bódi Bibiánt, ha imán annyira odavannak egymásétt.

Bibián izent Bódinak, hogy jöjjön el, az apja imán megengedi, hogy egybekeljenek. Jött es Boldizsár nagy örömmel, s egy hamar meg es egyeztek, kitűzték a lakadalom napját es. A fiatalok béiratkoztak a plébánián, s miután a pap háromszor kihirdette őket, lehetett esküdni.

A lakadalom előtt való este megtartották a siratóestét. Esszegyültek Bibián leján barátnei, s szép énekekkel elbúcsúztak tőle. Ettek egy-egy falást, ittak egy-egy csepp mézes pálinkát, s így szépen eltöt az este. A leányok megcsinyálták az aranygypillit a menyasszony koszorújához, elkészítették a bokréta-cskákot a legényeknek százfűből, rozskalászból s lenbingóból. Szépen béaranygyozták aranygyporval, belérakták egy nagy kasba, osztán szépen hazamentek.

Nálunk a' vót a szokás, hogy a leányos háznál es, s a legényes háznál es vót lakadalom. Mivel Boldizsár cibényi vót, az ő vendégei szekereken jöttek a hadiki templomhoz, ott sorba állottak, s a két násznép a mozsikásokval együtt a templom előtt találkozott. A templomban es úgy állottak, hogy az egyik rend az egyik oldalon, a másik a másik oldalon helyezkedett el. Mikor kijött a pap, a hazai - úgy mondtuk a menyasszonnak, hogy hazai - s a vőlegén egymás mellé állottak, letérgyelték, osztá a pap megeskítette őket. Amikor elvégzette a szertartást, kartén fogta az új párt s kikérte őket a templomból. Ott kezét fogott vélik, s boldog házaseletet kívánt.

A hazai felült a vőlegény mellé a szekerbe, s nagy mozsikaszóval Cibényig hajtatnak.

Az éjféli vacsara után a fiatal pár egy kicsit segített mosogatni, egy kicsit táncoltak még a vendégekvel, s azután egy asszon elvitte őket a szomszéd házhoz. Imán el vót készítve nekik az ágy. Szép csipkés lepedővel leterítve, szedéses hosszú párnák benne, takaróval letakarva. Az éjszaka eltöt. Reggel Boldizsár látta, hogy az ágyban nem Bibián, hanem Jusztina fekszik mellette.

Hogy történhetett meg, ma se tudom. Hogy métt nem váltak el, azt se tudom. Beszéltek a faluban, hogy sok üdő múlva, amikor már Bibiánt es férjhez adták Csala Fábiánhoz, összetalálkoztak Radócon, a piacon. Megállottak egymással szemben, nezték egymást hosszason, osztán Bódi megszólalt:

- Adjon Isten jó napot, Bibián!

- Adjon Isten neked es, Boldizsár!

Többet egyik se tudott szólni, egymás nyakába burultak s zokogtak hosszason. Még haza se ért Bibián a piacról, a híre imán megelőzte. Úgy megverte az ura, hogy lebetegedett. Bódi keresztapám imá erőst öregember, az unokái es házasemberek, méges, mikor megbúsulja magát, kihallatszik a korcsumából az éneke: „Bíró uram, tegyen törvént, ha lehet...”.

(In: Kóka Rozália - Egy asszon, két asszon. Timp, Budapest, 2011)

Szómagyarázat:

Cibén, Cibény = Istensegít

Hadik = Hadikfalva

guzsalyaskodni = udvarolni

szemlé = hasonlít egymásra

pumpuska = fánk

aranygypillit = aranyfűsttel bevont növény

szedéses párna = szőttés végű párna

Péter László rajza

A Corvinus Közgáz jubileuma

A Corvinus Közgáz Néptáncgyűttes, az ország egyik legrégebbi amatőr néptáncgyűttese 2013. november 24-én a Hagyományok Házában ünnepelte fennállásának hatvanöt éves jubileumát.

Az évek, évtizedek során sok-sok generáció ápolta és vitte színpadra a Kárpát-medence gazdag népzenei és néptánckultúráját, hagyományait. Ugyanők őrizték meg a Közgáz Néptáncgyűttes (www.corvinusneptanc.hu) nevét és töltötték meg ezt a nevet időről időre új tartalommal. Azt a hagyományörző munkát, amit 1948-ban lelkes fiatalok elkezdtek, más lelkes fiatalok sok évtizeden keresztül folytatták, és a maiak ugyanazzal a lelkesedéssel viszik tovább, mint ahogyan emberöltővel korábbi társaik tették. Jubileumi műsorukban egymás után eleve-
nedtek meg az együttes különböző korszakaira leginkább jellemző

reográfiák, így a nézők egy kis néptánc-történeti áttekintést is kaphattak az est folyamán. A műsorban rangos vendégek is felléptek, akik közül többen is segítettek egy-egy időszakban az együttes munkáját: Vujcicsics együttes, Berka együttes, Jánosi András, Balogh Kálmán, Kóka Rozália, Patonai Bátor, Tintér Gabriella.

Az együttes vezetőinek névsora: Szász Béla (1948–1958); Náfrádi László (1962–1978); Sós Anna (1965–1978); Nyikos István (1978–1981); Hortobágyi Gyöngyvér és Lévai Péter (1981–1989); Csatai László (1989–1990); Berta Tibor (1990–1995 és 1999–2000); Valach Gábor és Hrabovszki Hajnalka (1995–1998); Hajdú Flórián (1998–1999); Jánosi Attila és Fehér Noémi (2000–2007) Deffend Irén és Sánta Gergő (2007–2012); Deffend Irén (2013–)

„Ó szép Jézus, ez új esztendőben...”

Bodza Klára és tanítványainak koncertje a magyar kultúra napján

A magyar kultúra napját 1989 óta ünnepeljük meg január 22-én, annak emlékére, hogy – a kézirat tanúsága szerint – Kölcsey Ferenc 1823-ban ezen a napon tisztázta le Csekén a Himnusz kéziratát. A Hagyományok Háza az idei évben ezt a jeles alkalmat Bodza Klára és tanítványainak koncertjével ünnepelte meg. A „Mesterek és tanítványok” sorozat előadásának nyitányaként emelkedett hangulatban hangzott el a Himnusz, amelyet a zsúfolásig megtelt terem közönsége és az est közreműködői együtt énekeltek el. Megható érzés volt részese lenni az eseménynek.

Az est háziasszonya, Fehér Anikó nemcsak a műsorszámokat jelentette be, hanem segítségével megismerhettük Bodza Klára munkásságát és kiváló tanítványait is. A Mester, aki énekes generációk sorát nevelte fel – és nem mellesleg a Magyar Népi Énekiskola öt kötetes sorozatának szerzője –, örömmel beszélt nemcsak országosan ismert hajdani növendékeiről, hanem azokról az „éneklő édesanyjakról” is, akik gyermekeiket népdalokon keresztül nevelik a haza szeretetére.

Bodza Klára pedagógusi pályája kezdetén megalapította a Tátika együttest, amellyel rendszeresen részt vett a Táncháztalálkozókon és számos díjat hozott el a népzenei versenyeken. Tanítványai közül emelkedtek ki azok, akik a mostani este főszereplőivé váltak: Szalóki Ágnes, Majorosi Marianna, Navratil Andrea és a Vándor Vokál énekesegyüttes tagjai. A koncerten nagy sikerrel

Gál István felvétele

mutatták be szakmai továbblépésük eredményeit, amelyet a közönség szűnni nem akaró vastappsal jutalmazott.

Ezen az estén „Klári néni” előadásában először szakrális énekek csendültek fel, s a veretes és dúsan díszített szöveges dallamok mellett Balogh Kálmán ihletett, gyönyörű cimbalomjátéka is megszólalt – mindannyiunk örömére. S míg zengett az ének és szólt a cimbalom, mindenki együtt fohászkozhatott és kívánhatott minden elképzelhető jót az új esztendőre. Nagy élmény volt számomra az Ómagyar Mária-siralom egy különösen szép dallammal megszólaltatott változata, amelyet hallgatva mindannyian átéljük a fiát sirató Szűz Mária fájdalmát. A dalt Csörsz Rumen István régizenesz, irodalomtörténész kísérte arab eredetű lanttal, uddal.

Bodza Klára korábbi tanítványai különleges zenei csemegékkel bővítették el a hallgatóságot. Navratil Andrea saját gyűjtéseiből egy gyönyörű Kyrié-t és húsvéti éneket, majd moldvai és csuvas szerelmes dalokat

énekel meghatóan szép előadásban; Szalóki Ági egy izgalmas portugál fado-val és egy hitelesen megszólaltatott mezőségi dallal kápráztatta el a közönséget; a Vándor Vokál szintén saját gyűjtésű korzikai Kyrié-vel és portugál sanzonnal remekelt; végül Majorosi Marianna alföldi, jobbjágytelki dalokkal és egy mezőségi dal modern feldolgozású változatával örvendeztette meg a hallgatóságot.

A szólisták mellett a tradicionális csokrokban (újévi köszöntők, farsangi csúfolódók, moldvai tavaszshivogató, somogyi dallamok) a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem hallgatói közreműködtek, Ladányi Ferenc és a Bekecs együttes kíséretével.

A koncert méltó befejezéseként a somogyi dalszokor fergeteges hangulatot váltott ki a nézőtérben, voltak, akik állva tapsolva fejezték ki tetszésüket. Az előadás után táncház várta az énekelni és táncolni vágyókat.

Köszönjük ezt a felejthetetlen, szép estét!

Bakó Katalin

Kőketánc

Énekes népi játék és néptáncvetélkedő

A Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesületének népzenei szakosztálya tizennyolcadik alkalommal hirdeti meg az általános iskolások énekes népi játék- és néptánc vetélkedőjét. A jelentkezők a következő kategóriákban és korcsoportokban versenyezhetnek:

1. Énekes népi gyermekjáték
Nagy csoportos óvodások, alsósok

2. Néptánc
Alsósok, felsősök

3. Szólótánc
Felsősök

4. Népszokások
Mindhárom korcsoport és lehet vegyes is

A jelentkezők 5 perces műsorral léphetnek föl, a csoportok létszáma nem haladhatja meg a 30-at. A kísérőzenekarok tagjainak életkora nem számít, élő zenei kíséret vagy a csoport önálló ének jön számításba. Egyénileg, csoportosan, iskolánként vagy mű-

velődési egyesület által lehet benevezni. 2014. május 17-én tartjuk a vetélkedőt az óbcesei Petőfi Sándor Magyar Kultúrkörben. A versenyt szakzsűri értékeli és véleményezi.

Jelentkezési határidő: **2014. március 31.**

Bővebb tájékoztatást a (+381) 64-81-95-216-es mobiltelefonon kaphatnak Szabó Gabriellánál. A jelentkezéseket a következő postacímre várják:

*Petőfi Sándor Magyar Kultúrkör, Nikola Tesla 38., Pf. 51
2122 Óbecse (a borítékra írják rá: Kőketánc)*

Elektronikus levélben:
5sabo@stcable.net

Jelentkezéskor a következő adatokat kérjük: *név, iskola vagy művelődési egyesület, lakcím, irányítószám, telefon, felkészítő pedagógus, művészeti vezető, koreográfus, a csoport létszáma, a zenekar létszáma, kísérő hangszerek, az összeállítás címe, a műsor időtartama, kategória, korcsoport.*

„Három a...”

A Szőttes Kamara Néptáncgyűttes pozsonyi bemutatójáról

Nagyon értékes bemutató előadással kedveskedett hűséges közönségének a Szőttes Kamara Néptáncgyűttes a pozsonyi Új Színpadon 2013. november 28-án. Az 1969-től folyamatosan működő, erős tánckarból, három-hattagú zenekarból és énekesekből álló együttesnek ez volt a huszonegyedik egész estét betöltő bemutatója, amelyekkel általában ötven-hetven alkalommal lépnek fel. Bejárnák elsősorban a Felvidék magyarok lakta városait, falvait, illetve az egész országot. Az utóbbi évtizedekben gyakorta szerepelnek Magyarországon, de a világ más tájaira is kapnak meghívást. 2012-ben a felvidéki, illetve Kárpát-medencei magyar és a velünk élő népek hagyományából alkotott műsorukat az Ausztráliában élők, magyarok és nem magyarok is élvezhették.

A Kárpát-medencét bejáró, tíz tételben megfogalmazott, most bemutatott műsorok – találóan – a „Három a...” címet viseli. A produkció [rendező: Gémesi Zoltán] három tájegység, az anyaországi Dunántúl, az erdélyi Mezőség és a Felföld tánc-, zene, és dalkultúrájából épült fel.

Vegyük sorjában! Dunántúlról egy hangulatkelető, bemutatkozó táncscsoport, *Berzencei lobbogás*-t, a valahánálunk, Zoboralján, Zsérén is ismert Iván-napi tűzugrás lélektisztító tavaszi szokását tárta elénk. Az „Isten vedel, Bogyiszló faluja...” a dél-dunántúli Sárköz körtáncát és ugrását tolmácsolja, amelyet igazán közismertté a Magyar Állami Népi Együttes *Háromugrás* című koreográfiája [Gulyás László zeneszerző és Rábai Miklós koreográfus műve] tett az 1950-es években. Ebben is megjelent a vidékre nagyon jellemző, jelenleg is élő karikázó hagyományhűen színpadra állított formája. Gyönyörű volt a gondosan kimunkált viselet, magával ragadó a táncosok nyitott torokkal éneklése, az ugrós párosban pedig igazán kiduhajkodták magukat a táncosok.

A mezősegi blokk a *Füzesiek*, a *Saltus Hungaricus – Ritka magyarok*, a *Magyarok és románok Bonchidán* és az „Arra kérem az én jó istenemet...” (Kalotaszegi hajnali, legényes és szapora – Bogártelke) című koreográfiákból áll. A színpadra állított táncok lehetőséget adtak a táncosoknak – különösen a férfiaknak – virtuóz mozgástechnikájuk bemutatására, egymással is vetélkedve való „fitogatására”. A legényes és pontozó gyönyörűbbnél gyönyörűbb figurái olyan elvarázslóan gazdag mozgás- és ritmuskultúrát jelenítenek meg, amelytől a néző ámulatba esik: nem akarja elhinni, hogy férfiember táncos jókedvében ilyen gyönyörűség, ritmusában, lábforgatásban, csapásolásban ilyen gazdagság tolmácsolására képes. A tánc mozgáskincsével, díszítésével vetélkedik a hegedűknek a zenekari számban bemutatott ördögös dallamcifrázásaival. A párosokban is ez a gazdag táncolási hevület uralkodott.

A felföldi blokk Zoboralját, Magyarbödöt és Gömört jelenítette meg egy-egy, a tájegységet átfogó számmal.

Zoboralja „manapság a legészakibb, még összefüggő magyar nyelvszívet, amely elszigeteltségében is megőrizte ősi népi kultúráját”, olvashatjuk a műsorfüzetben. A bemutatott tánc- és énekszámok ezt a meghatározást hűen igazolták. A gyönyörű női dalok figyelmet lekötő tolmácsolása, a lakodalmi ágyvitel, a nők férfiakat, majd egymást is kicsúfoló énekes feleselése, a párosban megjelenő különböző csárdások, a dudatánc, a kopogós, a forgató stb. tökéletesen cáfolták azt a hatvanas-hetvenes években uralkodóvá vált téves nézetet, hogy „Zoboralján már kihalt a hagyományos tánc kultúra”. Van itt tánc hagyomány, ezt bizonyította az 1971-ben végzett, Martin György vezette filmes gyűjtés is, csak egy kicsit mélyebbről kellett felszínre hozni. A vidék dalai ma uralkodó helyet foglalnak el kultúránkban, különösen Kodály Zoltán 1906-os gyűjtése és különböző feldolgozásai óta. Ki ne ismerné az „A csitári utca végig piros rózsá” kezdetű, világhírűvé vált dalt, vagy az Ág Tiborral kettesben, 1951-ben általam gyűjtött és később a *Népes* műsorában feltűnt Cséfalvai Katalin, felvidéki pacsirtánk által énekeltet: „Piros alma

Fotó: Paál Sándor

kigurult a sárba, / Ki felveszi, nem esik hiába. / Én felvettem, megmos-tam a sártól, / Jaj, de messze estem a babámtól.”? A *Karika* című magyarbördi karikázót „a Kelet-Szlovákiában általánosan honos heterofónikus többszólamosság jellemzi”. Ez a szlovák kultúrával való szoros kapcsolatot tükrözi vissza.

A *Gömörből* című koreográfia teljes egészében elénk tárja Felvidék tánc- zene-, és szokáshagyománybeli gazdagságát. Itt igazán kiélhetik magukat e műfajok tolmácsolói. Meg is teszik. A táncosok, a zenészek egymást akarják teljesítményben felülmúlni. E számot látva nyugodtan felugorhatna a néhai Mezei Sándor bácsi, ahogyan az Ifjú Szivek 1958-as, szilicei szereplése utáni taps közben tette, és jó hangosan, hogy hallja az egész terem, elkiáltotta magát: „Gyerekek, olyan jól táncoltatok, hogy még a reuma is kiment a lábamból!”. A vasvári verbunk valamikori nagy művelője mondta ezt. Én is csak ugyanezt mondhatom: „Szőttes, olyan jól táncoltatok, hogy még a reuma is kiment a lábamból! Szépen és hűen tolmácsoltátok a gömöri táncok lelkületét, tüzeit, figuragazdagságát, sokrétűségét. Megnyugodott a lelkem. Amíg ilyen »mesterei« lesznek táncainknak, dalainknak, sőt egész kultúránknak, addig nem merül a feledés homályába.”

Egészében nagyot alkotott az együttes. Nagyon jól szerkesztett, jól koreografált, zenében lenyűgöző, lendületesen pergő műsor ez. Előnyére vált, hogy a zenekar [*Ritka Magyar Folkband*] nem csak kísérté a táncokat, hanem a produkció szerves részeként volt jelen. Együtt élt a táncolókkal, bekapcsolódott azok játszadásaiba, duhajkodásaiba, képes volt követni a táncolók lendületváltoztatásait. A zenekari számokban pedig egyenesen remekelt, sőt, élvezhettük a prímások „vetélkedését” is.

Nagyon szépek, kidolgozottak, tájhűen pompázók voltak a viseletek. Az alkotónál [*Balta Aranka*] nem az volt az elsődleges szempont, hogy „könnyedén viselhesék a táncosok”, hanem az eredetiség tükrözése. Még a kilencvenes éveiben járó, martosi Juli néni is, aki a lányával volt jelen, dicsérté a viseletek szépségét. Pedig ő életében már sok martosi női és férfiruhát megvarrt. A közreműködő két vendégművész [*Korpás Éva - ének, Cseh Sándor - cimbalom*] is tökéletesen beolvadt a műsorba, eggyé váltak azzal, emelték értékét. Végül, de nem utolsósorban: ötletesen volt megszerkesztve, megírva és szépen, érthetően előadva a konferáló szöveg.

Takács András

Éva néni is elment?!

Elhunyt a népi kultúra egyik utolsó polihisztora: Szabó Éva

Első pillantásra Szabó Éva életpályája inkább különös, különleges, mint szokványos. Nem mondhatta el magáról, hogy már gyermekkorában magába szívta szülőfaluja vagy valamely erdélyi néprajzi vidék dallamait, s a kicsik táncában belenevelődött mozdulatvilágába. Városi szülöttként, érettségizett lányként könyvelőnek tanult, a számok, az adathalmazok világában lett járatos, s lehetett volna „úrilány”, távol élve testileg-lelkileg a népi kultúrától, mint annyi sokan nemzedéktársai közül az 1950-es években.

Am azzal, hogy beiratkozott a marosvásárhelyi Népi Művészeti Iskola néptánc szakára, a népi kultúrához kívülről közeledő fiatal családányában átrendeződtek az értékek, s amit társainak jó része divatból, hobbiból kezdett gyakorolni, ő abba beleszeretett, és abban találta meg élete értelmét. Mert mi mással magyarázható, hogy néhány év leforgása alatt a különböző vidékekről jött, a hiteles néptánc-

kat ismerő diáktársaitól és tanáraitól annyira magáévá formálta az erdélyi néptáncokat, hogy tanítani is kezdte, hamarosan tánctanár lett egykori iskolájában.

Ettől kezdve, az 1970-es évek elejétől mindenek részese, ami a hazai néptáncmozgásban történt: szervezője, koreográfusa a televízió Kaláka műsorainak, táncos találkozók számára, segíti az induló táncházakat, s közben tanul, figyel, elmélyíti táncfolklorisztikai ismereteit. Bejárta azt az utat, amit a magyar néptáncművészet az '50-es évektől a '80-as évekig megtett: a fentről irányított felszínről az autentikus néptánc felfedezéséig és a néptáncnak a nemzeti önkifejezés részévé válásáig. Ekként értelmezve, Szabó Éva pályája a szolgáló, az alulról építkező értelmiségi pályája a legnehezebb időkben, sok erdélyi pályatársakéhoz hasonló.

Abban az értelemben is hasonló, hogy az ő napjai, táncpedagógusi munkanapjai is meg voltak számlálva. A '80-as évek közepén el-távolították tanári állásából, s már-már azon volt, hogy egy csendes kalotaszegi búvóhelyen vészelve át a nehéz időket. Ekkori kényszerhelyzetében kezdte tanulmányozni a kalotaszegi varrottásokat, hímezéseket, gyűjteni a mintákat, és a népművészeti hagyományokat tisztelve újraalkotta azokat, népi iparművészként is rangot vívott ki a szakma és a nagyközönség körében.

Szabó Éva a civil életben „munka-nélküliként” érte meg az 1989-es változásokat, majd gyorsan nyugdíjazták. De láss csodát: szakmai pályája ezután ívelt a magasba. Az új lehetőségekkel élve, férjével, Szabó György Pál tanár úrral megálmodták és életre kellették a Gyöngykoszorú népzene- és néptánc-találkozókat. Az elsőre 1991 áprilisában került sor, s azóta minden közép-erdélyi néprajzi vidék és szinte minden település megmutatkozott ha-

gyományos táncaival, zenéjével, dokumentálásra, gyűjtésre, tanulmányozásra érdemes táncművelésével. Szabó Éva mindezt meg is tette: páratlan filmes dokumentációt állított össze a kutatás számára. De legalább ennyire fontos a Gyöngykoszorú-találkozók közművelődési és pedagógiai jelentősége. A húsz éve tartó Gyöngykoszorú-virágzásban, ahol kiváló táncoktatók dolgoznak, több száz városi és falusi fiatal találta és találja örömét az erdélyi néptáncokban.

S hogy a jövőben is legyen kivel dolgozzanak, legyen kivel táncra tanítani, alig lehetne felsorolni, hogy Szabó Éva hol, melyik iskolában, óvodában tanította a néptáncot, szervezett a gyermekeknek pünkösdi gyermek Gyöngykoszorút, „Megy a gyűrű” népi gyermekjáték-találkozót. De nem csak a gyermekeket, a tanítókat is tanítani kell, hogyan szóljon hitelesen ajkukról a népdal, hogyan tanítsák meg varrni, hímezni tanítványait. Szabó Éva ezt tette szinte két évtizedig a marosvásárhelyi Kántor-Tanítóképző Főiskolán, visszanyerve tanári rangját.

Az alsó-sófalvi születésű Kacsó András, a kiváló táncmester, táncpedagógus, a népi kultúra polihisztora, akit e sorok írójának mint szomszédfalusi fiatalnak volt szerencséje életében ismernie és tisztelnie, bizonyára örült az égi táncos mezőkön, amikor két évvel ezelőtt megtudta, hogy az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Kacsó András-díjas kitüntetéssel Szabó Éva marosvásárhelyi néptáncos, néptánc-népzene-gyűjtő, táncpedagógus és népi iparművész, népművelő, egyszerűen a népi kultúra polihisztora lett; és mindannyian örültünk, hogy a tavaly magas állami kitüntetésben is részesült.

Mindjárt egy hónapja, hogy Éva néni is az égi táncos-varrottas mezőkről figyel ránk. Buzdít, ötletet ötletre halmoz, és dorgál is, ha megérdemeljük. Egyszerűen: itt maradt, itt maradt velünk.

Barabás László

(www.e-nepujas.ro, 2014. január 8.)

Keresem a szót...

Felhívás

Az elmúlt egy-két évben fesztiválokon és beszélgetéseken nagyon gyakran merült fel a Martin György Néptáncszövetség mint vitatéma és jellemzően negatív vélemények és kritikák kapcsolódtak hozzá. Felhívásom célja, hogy összegyűjtsem a Szövetségről megfogalmazott véleményeket és kiderítsem, mi az oka ennek a negatív attitűdnek. A felmerülő kritikai vélemények bemutatásával szeretnék segíteni a Szövetségnek abban, hogy nagyobb közmegegyezéssel végezze munkáját.

Természetesen azok véleményére is kíváncsi vagyok, akik az elégedettségüknek szeretnék hangot adni, mert mindenki véleménye számít. Az „Az a vélemé-

nyem a Martin Szövetségről, hogy...” kezdetű leveleket az attilatomp@gmail.com címre várom 2014. március 10-éig. A hozzászólásokat a folkMAGazinban szeretném megjelentetni szerkesztett formában. Az emailban tüntessétek fel, hogy hol táncoltok, illetve melyik együttest vezetitek.

Jelezzétek egyértelműen azt is, vállaljátok-e, hogy névvel idézzek tőletek. A magam részéről ennek jobban örülnék. Azt kérem még, hogy azoknak is szóljatok erről a felhívásról, akik esetleg nem olvassák rendszeresen a folkMAGazint! Köszönettel!

Tompa Attila

Két zenekar világi népzeneje, de még hogy!

A címben a mondat első fele a Buda Folk Band saját stílusmegjelölését takarja, azaz ők úgy fogalmazznak pontosabban saját zenéjükéről, hogy „magyar világi népzene”. Mi több, új lemezüknek ezt a címet is adták, minimum mihez tartás végett. Már az alapítás körül megszületett bennük ez a meghatározás, és ez egyrészt rendszerben van, nyilván segít a tájékozódásban, másrészt viszont el is ijeszthet gyengébb idegzetűeket, ami nagy kár lenne.

De ne rohanjunk ennyire, először nézzük, ők maguk mit mondanak erről! *„Mindannyian népzeneészek vagyunk, ezt a zenét szeretjük a legjobban játszani, ám színpadon lépünk fel, a színpad vonzása pedig olyan, hogy nem lehet egy egész széki táncrendet a közönség elé vinni. Ezért úgy gondoltuk, hogy abból a zenéből kiindulva, amelyet tanultunk és tanulunk a mai napig, koncertképes, színpadi anyagot hozunk létre, amelyben helye van táncnak, éneknek, különböző népek különleges hangszereinek, és még sok minden másnak. Az áthangszerezés, a feldolgozás vagy átdolgozás pedig, mint például a fűzesi zenében a koboz, öregbíti, vagy éppen fiatalítja a népzeneét. Ez a gondolatmenet szülte azt a kifejezést, zenét, amelyet mi magyar világi népzeneének hívunk. Amit színpadra viszünk, az nem feltétlenül és kizárólag a tradícióban gyökerező népzene, hanem népzenei ihletésű, de modernebb, »világibb« zene. Ezt azonban semmiképp sem elektronikus eszközökkel szeretnénk létrehozni, ahogyan ez a világzenében gyakran előfordul, hanem akusztikus népi hangszerekkel. Számainkat el lehetne játszani szőlőgítárral meg dobszereléssel is, de akkor nem fog az a fajta érzélemvilág, életérzés kitörni belőle, amit mi minden darabba igyekszünk belesűríteni.»* (Részlet Asztalos Emese 2011-es interjújából.)

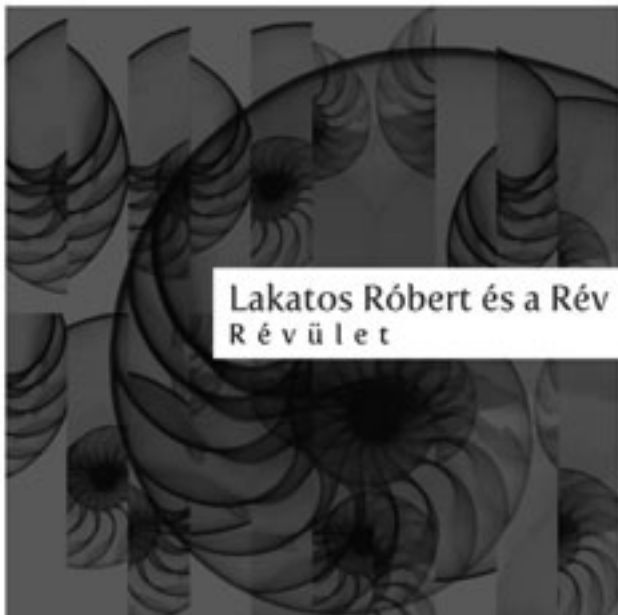
2011-ben jött ki az első lemez, a Sűrű vándor, és én például rendszeresen beindultam rá. Azon már minden egyben volt, hogy elhiggyük, el lehet emelni a táncházi közegből a népzeneét, és fel lehet úgy dolgozni, koncertterembe vinni, albumba önteni, hogy az ma-

ga legyen a színtiszta rockandroll. Ebben a bandában benne van az a sűrű vér, ami ehhez a kényes művelethez elengedhetetlen, mert – valljuk be – a rockandrollhoz kell valami plusz, és az nem szimplán formai kérdés. A Buda Folk Band alapítói, Csoóri Sándor „Südi” kontrás-tamburás-énekes és Éri Márton brácsás a Muzsikás „família” gyermekei, egész életüket abban a kulturális közegben töltötték, és ez meg is határozta sorsukat, hozzáállásukat. Remek társaik mindebben Maruzsenszki Andor és Takács Ádám hegedűsök, Salamon Soma harmonikás-furulyás, Péncs Géza bőgős, Márczi Anna „Tücsi” énekesnő és Zimber Ferenc cimbalmos.

Elsőre lejön, és már a debütálásnál is kihallatszott, hogy nagyjából egyforma mértékben van meg bennük a szakmai alázat és a „ku-

tyavér”. Hallani, hogy nem teltek hiába a befeccölt évek, szakmailag rendben vannak, magukévá tették a legrafináltabb rezdüléseket is mestereiktől, és ez kell is ahhoz, hogy úgy játsszanak stílusokkal, hangzásokkal, ahogy nekik tetszik, és ahogy az adott zenei környezet és cél megkívánja. Másrészt tényleg olyan feszes erejű és sodrású lemezeiről beszélünk, ami nem bírja el csak a népzene, vagy akár a világzene szokásos kereteit, érzelmi és hangulati telítettségé révén a blues, alt-country és rockandroll élvonalban is megállná a helyét. Miközben persze az alapokat verbunk, hajnali, legényes, valamint népdalok adják, és valójában alig változtatnak azok lényegén, mégis mintha a sarkaiból forgatnák ki a világot. Kénytelen vagyok azt mondani, övék ma a világ egyik legizgalmasabb hardcore muzsikája, és tessék mindezt akusztikus megszólalással érteni! Semmiféle idegen köntöst nem erőltetnek magukra, minden ízében természetes hangot dolgoztak ki, egyszerre körülölel és átítat, a legszépesebb szárnyaláskor éppúgy, mint a sűrű vágatásban. És, bár ki lehet ragadni részleteket, a dalok külön-külön is nagyon erősek, kiváltképp működik albumként, egységbe forrva ez az ötvenegy perc, újra és újra hallgattatja magát. Nálam legalábbis mostanában fontos orvosság – napjában minimum kétszer.

Miután a Buda Folk Bandet kikiáltottam az egyik legjobbnak, újra meg kell tennem ezt másvalakivel is. Lakatos Róbert és a Rév a Fonónál hozta ki harmadik albumát Révület címmel, és igazat kell adjak nekik: ez a lemez is arra a sorsra jutott, hogy nem tudok szabadulni tőle. Nyakig, sőt fejem búbjáig belemerülve próbálok megfejteni a titkát, ám eddig mindhiába. És valószínűleg így is van jól, amíg világa titkokkal teli és varázslatokkal átszőtt, új erők áradnak belőle. Egyszerűen megunhatatlan és kikezdhethetlen. Szakmailag vérprofi, minden hang tisztán kijátszva, és hallható a legkisebb rezdülés is, azaz minden előttünk zajlik, és mégis... Többek között ettől olyan nagyszerű a Rév muzsikája, attól, hogy a profizmus nem párosul unalommal, nem kitanult hivatalnokokat hallunk zenélni, van ebben az egész produkcióban valami csillogóan magától értetődő, miközben olyan nehéz lehet ezt ilyen szinten eljátszani, hogy a legtöbben belegebednének. A szakmai múlt persze adja magát. Lakatos Róbert hegedős-brácsás gyermekkorától fogva aktívan éli a zenéséletet, párhuzamosan akklimatizálódott a népzene és a komolyzene világában. Filharmonikus és kamarazenesz, 2012 óta pedig a Kassai Thália Színház zenei vezetője. Népzenei oldalát olyan zenekarokban edzette, mint a felvidéki Csiholók, a Szóttes Táncegyüttes és az Ifjú Szívek Táncegyüttes. Témánkba vágnak még az olyan, lemezeket is megért produkciók, mint a Csillagok-csillagok, és a Rendhagyó primástalálkozó.

A Révet Lakatos Róbert 2005-ben alapította (társai ebben Korpás Éva énekesnő, Takács Ádám hegedős, Kuti Sándor cimbalmos, Mester László brácsás, Hanusz Zoltán brácsás-gitáros és Lelkes Tibor nagybögős). A zenekar másodjára Brácsatánc címen olyat dobott, aminél nem is nagyon volt izgalmasabb 2008-ban. Ezen az albumon a komolyzene és a népzene sosem hallott kreativitással olvadt össze, nem is hasonlíthatók senki máshoz, csakis saját magukhoz. Azt a szintet megugrani szinte képtelenségnek tűnt, talán nem is véletlen, hogy nem kapkodtak. Az eltelt öt évben nyilván sok egyéb dolguk is akadt, de legalább szépen beért egy következő szint. De hagyjuk ezt a megugrás dolgot, nem a méricskélés a lényeg! Az bizonyos, hogy a Brácsatánc kereteit tovább tolták, a hagyományos magyar autentikus népzene mellett jött balkáni, sőt török íz is, valamint jazz, gipsy-swing, sőt rap. Persze ettől még nem kellene, hogy több legyen a produkció, és nem is attól lett több, hogy többféle elemet beemltek, hanem attól, ahogyan! A feldolgozások és a saját szerzemények egyaránt borzongató alámerülések, nem is lehet ilyen alapon különbséget tenni köztük. A hét nagy lép-

tékű dal mindegyike külön univerzum, saját világgal és felépítménnyel, és bár minden perce tartogat sokszori meghallgatásra is ébresztő izgalmakat, két helyen felejttem el magamat igazán, az egyik a nyitó Osztinató dzsesszes varázsszőnyege olyan hegedűszólóval, amit érzelmi-
leg alig tudok feldolgozni, valamint a tradicionálisból átfogalmazott Oglanin Elinde, amit pedig egyszerűen képtelenség elégszer hallani ahhoz, hogy elhiggyem. Persze addig jó, amíg nem tudom elhinni. A valódi művészet lényege úgymint mindig az, hogy nem magyarázni kell, hanem átélni és mélyre engedni, hogy ott hasson, ahol a szavak már mit sem érnek.

Rácz Mihály

(langologitarok.blog.hu/2013/12/16/)

„Pusztinai nagy hegy alatt...”

Nyisztor Tinka küzdelmei – II. rész

Hogy mit vártam a magyar nyelvű imaórától? Nem tudom pontosan megfogalmazni. Rengeteget hallottam a hosszú küzdelemről, amellyel a pusztinaiak, élükön Nyisztor Tinkával kivívták a jogot, hogy hetente egy órán át, mindenféle papi vagy kántori közreműködés nélkül, anyanyelvükön mondassák a Miatyánkot és az Üdvözlégyet a templomukban. Most, hogy ott ültem közöttük, s a körülbelül ötven főnyi, leányokból és asszonyokból álló imacsoport mondani kezdte a rózsafüzért, nem fogott el az áhitat. A fiatalok papírról olvasták az imákat. A monoton zsongásból ki-ki hallatszott egyik-másik imádkozónak az idegen akcentusa. A figyelmem egyre elkalandozott. No, lám! Amióta legutoljára itt jártam, a Szent István magyar királyt ábrázoló oltárképre visszafestették a magyar koronát. Évtizedeken át virágcsokor volt az eredeti festményre mázolvva, hogy az a fránya korona ne utaljon Szent István magyar király személyére. Inkább legyen Szent István vértanú, ő nem volt magyar! Kérdések sokasága tolongott a fejemben. Miért van ez így évszázadok óta? Kinek jó ez a dühödt magyarellenesség? Az óra elteltével felálltunk, szép csendesen kilépkedtünk a templomból. Én visszatértem Tinka házába, hogy tovább folytassam vele a beszélgetést. Először budapesti egyetemi éveiről kérdeztem.

*

– Én nagyon nehezen vészeltem át a budapesti egyetemi éveket, mert szinte végig beteg voltam. Akármilyen beteges voltam, nagyon szorgalmasan végeztem a saját dolgaimat, de mindig szem

előtt tartottam a többi csángó fiatal sorsát is. Amint diák lettem, rögtön létrehoztam a Domokos Pál Péter Diák Egyesületet. Annak idején, kis pályázati pénzekből a moldvai csángó diákokkal végigjártuk Magyarországot. „Rugdostam” őket, hogy tanuljanak, járjanak rendszeresen az iskolába. Annnyit pályáztam, hogy tudtam adni nekik egy-egy kis ösztöndíj kiegészítést. A diákjaink akkor már szerzetesek voltak az országban, Szegeden, Debrecenben, Szombathelyen tanultak. Igyekeztem időnként összegyűjteni őket. Amikor diáktalálkozó volt, rengeteg galuskát töltöttem nekik, rengeteg savanyólevest főztem. Telefonáltak, hogy „Tinka, lesz-e galuska?”. [A „galuska” jelentése: szőlőlevélbe töltött húsos rizs.] „Ha igen, jövünk, ha nem, nem.” Mind eljöttek.

Nagy teher volt rajtam végig az egyetemi éveim alatt, mert a tanulásban is bizonyítani akartam. És bizonyítottam is. Tizenhárom kezdtük el akkor a tanulmányainkat a néprajz szakon, közülük egyedül én voltam csángó. Egyedül én fejeztem be öt év alatt az egyetemet, senki más. Azután még jött a ráadás. '96-ban belekezdtem Budapesten a doktori iskolába, európai etnológiára jelentkeztem és el is végeztem egy év alatt. Majd '97-ben felvételiztem egy frankofon doktori iskolába, ennek az iskolának az első központja Bukarestben volt, ott is tanultam egy évig. Bukarestből kiküldtek Nyugatra. Svájcot választottam, mert tudtam, hogy a svájci doktoranduszok Kolozsvárra készülnek terepmunkára. Azzal mentem ki

Nyisztor Tinka édesanyja és édesapja 1983-ban.

Svájceba, hogy majd visszajövök Kolozsvárra a svájci diákokkal. Végül úgy alakult, hogy svájci ösztöndíjasként három hónapot kuthattam Moldvában, Külsőrekecsinben, Lujzikalugerben. Ez télen volt, családomnál kellett aludni – te tudod, mit jelent ez! –, vállaltam így is. Én nem véletlenül mentem néprajz szakra, én a saját kultúrámmal szerettem volna foglalkozni. Foglalkoztam vele már Sepsiszentgyörgyön is, amikor még a vállalatnál dolgoztam. Elvégeztem két vagy három évet a kiváló néprajzkutatónál, Kósa Szánthó Vilmánál a népfőiskolán, tanított Gazda Klári is. Én moldvai csángó témából doktoráltam, abból írtam meg a szakvizsgámat, a szakdolgozatomban Pusztináról írtam, a doktorimban kiterjesztettem a kutatást több falura. Ez a téma kinőtte magát rendszeren.

Kisbán Eszter elcsípett és azt javasolta, hogy a táplálkozásból doktoráljak. Ártatlan téma, senkit nem lehet vele megbántani, nincs benne politika, nem is vallási kérdés. Ma is nagyon hálás vagyok a tanárainknak, hogy vigyáztak rám. Ők nagyon jól tudták, hogy milyen közegből jövök, s ahogy lehetett, óvtak, segítettek.

1997-ben, amikor felvételiztem a frankofon doktori iskolába, Budapesten is felvettek volna román-etnológia szakra, áradoztak róla, hogy milyen jó román-tanárra lenne belőlem. Sajnos, akkor ösztől, mivel ez nekem már a második diplomám lett volna, tandíjat kellett volna fizetnem, de hát nem volt miből. Ezért választottam a franciákat, ott ösztöndíjat is kaptam.

2001-ben vége lett a svájci ösztöndíjamban. A tanulmányaim végére édesanyám betegsége tett pontot. Agyvérzést kapott és én hazajöttem Pusztinába, hogy ápoljam. 2004-ben visszamehettem volna Magyarországra, katedrát kaptam volna, de nem vállaltam. Édesanyámat semmiképpen nem akartam magára hagyni. Szegény, 2010-ben meghalt, és én végleg itthon ragadtam.

Nagyon nagy reményeket fűztem a Magyar Ház felépüléséhez. Úgy gondoltam, hogy elnyerem a vezetői állást, és végre színvonalas kulturális programokat fogok a falunak rendezni. Lesz egy hely, ahol erre lehetőségem nyílik. Sajnos nem jött össze. Nyilván az is nagy dolog, ami most történik a Magyar Házban, de nekem messze nem ez volt az elképzelésem. Nagy keserűség ez számomra. Nem jött össze és nem is úgy néz ki, hogy valaha is összejönne, mert nagyon rosszul alakult az én itthoni sorsom.

Mielőtt megépült volna a Magyar Ház, bizonyos dolgokat már elindítottam a faluban. Volt egy kis házacska a szomszédomban, oda hoztam egy furulyatanárt, ő tanította a falubeli gyermekeket furulyázni. Az egyik fiunk azóta már a Budapesti Zeneakadémia hallgatója. 2001-ben az első kézműves táborot Dani nagyszüleim udvarán tartottam. Hét tanárt hívtam Sepsiszentgyörgyről, akik nemezelné és más egyebekre tanították a fiatalságot. Szóval több mindent elindítottam, és azokat a Magyar Házban folytatják ma is. Én megmaradtam a saját portámon. Legalább nem kell senkihez alkalmazkodnom!

*

*Többször is próbáltam feszegetni az illetlen kérdést, hogy végül is mi-
ből él dr. Nyisztor Tinka, ez a többdiplomás, nagytudású néprajzos,
akinek se állása, se rendszeres jövedelme nincs. Talán a Szent István
Alapítvány biztosítja a megélhetését, pályázatokon nyert összegekből
él? Lesújtó a válasz.*

*

A Szent István királyról elnevezett pusztinai templomban, 2013-ban. (Fotó: Bogdán Tibor)

– Nekem a világon semmi hivatalos anyagi forrásom nincs. Moldvát szeretik támogatni Magyarországról, de ez a támogatás nem arról szól, hogy abból én bármennyicskét is a magam céljaira felhasználjak, vagy a közösségemben bármit is fejleszteni tudjunk. Amikor megalakult a Csángó Szövetség, rengeteg pénzt kaptak, de szerintem annak nincs semmi látszatja.

A Szent István Egyesületet mindig arra használtam, hogy tudjak vele érvelni, tudjam általa képviselni a falut. Ez számomra semmiféle anyagi támaszt nem nyújt. Egy-két pályázat után megbizonyosodtam róla, hogy a pénz kezelését nincs kire rábíznom. Az emberek itt egyáltalán nem értik a pályázatok lényegét. Főként azt nem, hogy az elnyert összeget csak bizonyos célra, a pályázatban meghatározott feladat megvalósítására lehet felhasználni. Nagyon nagy gondjaim származtak ebből. Az első jelentősebb összeg, amit nyertünk, egymillió forint volt. Ez a nagy nyereség számunkra egy hosszadalmas, kínos perrel végződött. Ma is ennek iszom a levét.

A Szent László Alapítvány meghívott bennünket egy nyári táborozásra, kétszázötvenezer forintot felhasználtam az útiköltség kifizetésére. Az utaztatás nem szerepelt a pályázati kiírásban s ezért bepereltek, kötelezni akartak, hogy küldjem vissza a kétszázötvenezer forintot. Miből fizessem vissza, amikor elköltöttük az utazásra? Egy magyarországi ügyvéd azt tanácsolta, hogy legalább a perköltséget fizessük vissza. Amikor jelentkeztem ezzel az alapítványnál, egy tisztviselő azt mondta, hagyjam a fenébe, tyúkperekkel nem foglalkozik. Ez az előző Fidesz-kormányzás idején történt, mint tudod, egy falunkbeli, egykori jó barátom töltötte be akkor a szakértői tisztséget. Ő azt mondta, hogy „Pusztinának ne adjanak egy fogpiszkálót se!”. Hát többet nem is adtak. Tíz évre kitiltottak minden pályázatból. A tíz év már letelt, de én soha többet nem pályáztam Magyarországon, és nem is fogok! Amikor a Magyar Ház vezetői állását meg akartam pályázni, akkor ezt a dolgot megint előhúzták.

Az a helyzet, hogy mindennap azért kell dolgoznom, hogy élhessek, pedig nagyon szerényen élek. Nagyon kevés kell ahhoz, hogy megéljek, nem öltözködöm, nem járok mindennap fodrászhoz, de azt azért nem engedem meg, hogy a portám szételessék. Most az istállót szeretném „pontra tenni” [felújítani], hogy egy kiállítótermet létrehozjak a régi eszközöknek. Majd a „hiúban” [padláson] szeretnék „padlást” [padlót] csinálni, ott is kialakítani egy kiállítóhelyet, netán néhány alvóhelyet is létrehozni. Én nem sok pénzt akarok keres-

ni, hanem azt szeretném, hogy aki idejön, legyen ahová lefeküdjék. Volt egy olyan esetem, hogy idejöttek egy mikrobuszal tizenhatan és kijelentették, hogy ők itt szeretnének aludni, nem baj, akármilyen kicsi lyukban. Én meg nem szeretném, hogy akármilyen kicsi lyukban aludjanak. Ha már valaki eljött ezer kilométert, megérdemli, hogy rendes helyen aludjék, ha itt akar aludni nálam. Én élvezem, ha nálam sok vendég van. Sokan jönnek Magyarországról a faluba, bemutatam nekik a falu nevezetességeit, a saját gyűjteményemet, ha kérik, előadást is tartok a csángókról. Azt is elértem az egyháznál, hogy ha magyar csoport jön a faluba, nekik most már szabad magyarul misézni.

– *Beleolvastam a vendégkönyvedbe, abban nagyon sok szépet írnak a látogatóid, nagyon hálásak a vendégszeretetedért.*

– Ha nagyon el vagyok keseredve, előveszem és olvasgatom a bejegyzéseket, attól egy kicsit megvigasztalódom. Elgondolom, hogy kik jártak itt, mi történt. Az asszonyok is, akik nekem segítenek az idegenek megvendéglésében, nagyon örülnek, amikor elmondom nekik, hogy mit írtak a vendégkönyvbe. Itt nálam azt kapják az emberek, amit pénzért nem lehet megvenni. Nem is kérünk pénzt. Azt néha megkérdezik, hogy mibe kerül az étel, amivel megkínáltam őket, azt kevesebben kérdezik, hogy mibe kerül az előadás, pedig azért annak van igazi értéke, hiszen én huszonegy évig tanultam. Nem olyan nagy tudás, de számomra nagyon jó érzés, hogy én mindent el tudok mondani a csángó kultúráról annak segítségével, amit tanultam.

– *Beszéjünk egy kicsit a publikációidról!*

– A publikációk részben abból nőttek ki, hogy, mint diák, nem csak az ösztöndíjamból éltem. Mindig voltak kisebb kutatásaim, amit nem az egyetem kereteiben végeztem. Voltak olyan témáim, amelyek egyszerűen kikíváncsiáltak belőlem, ilyen volt a vallás kérdése Moldvában. Elég sok dolgozatot jelent meg az egyetemi éveim alatt. Feldolgoztam a savanyólevelesek szerepét az étkezési rendszerben a csángóknál és Kelet-Európában. Az a tanulmányom egy országos tudományos konferenciára készített anyagomból nőtte ki magát. Aranyérmes lettem. Ez a legmagasabb diákkítüntetetés. Publikációim vannak a vallással kapcsolatban is, azok főként a Moldvai Magyarság című lapban jelentek meg. A „Csángó galuska” című könyvem, amelyet Pákozdi Judit gasztronómiai újságíróval mint társszerzővel írtam meg, elsősorban moldvai csángó ételrecepteket tartalmaz, de az előszóban röviden összefoglaltam az addigi kutatásaim lényegét is.

Pákozdi Judit, aki már több magyar tájegység ételreceptjeit megjelentette, főként a könyv szerkesztésében és a helyesírási hibák kijavításában segített. Sajnos, ebben a dologban mindig külső segítségre szorulok, azért is nem nagyon szeretek írni. Amikor rájöttem, hogy a magyar nyelven való írásban milyen nagy hiányosságaim vannak, egy kicsit lebénultam. Olyan ez nekem, mint valami fogyatékoság. A könyvnek, úgy érzem, nagy sikere van. Szeretnék egyszer az ortodox kolostorok receptjeiből is egy könyvet megjeleníteni, a böjtös ételekről írnék. Ennek most nagy reneszánsza van a vegetáriánusoknál. A románok még nem írtak hasonló dolgot, nagyon szeretném megcsinálni.

– *Néhány éve nagy port vert fel, az egész magyar sajtó hangos volt attól, hogy a magyar nyelven való misézés ügyében két pusztinai asszonnyal elmentél panaszra a Vatikánba. Szeretném a te szádból hallani pontosan és részletesen, hogyan is történt a dolog!*

– Én csak addig függesztettem fel a magyar nyelvű vallásgyakorlás követelését, amíg nagyon keményen kellett tanulnom az egyetemen, '90 és '96 között. Kilencvenhat után kezdtem ismét hazajárni, '98-ban volt egy óriási aláírásgyűjtésem. Azt olyan intenzíven szerveztem, hogy szinte hetente levelezésben voltam a nunciatúrával, a püspökkel. Ha nem leveleztem, akkor mentem, vagy itthon

történt valami. Ez az ügy nagyon sok időmet felemésztette. Komoly felnőtt bázisom volt, ezt nem lehetett gyerekekkel csinálni.

Kétezer előtt is meg után is, amíg ösztöndíjamból volt a posztgraduális képzésem idején, nagyon sokszor elvittem Magyarországra azokat, akikkel itthon dolgoztam. Elmentünk Budapestre, a Szent István-napi körmenetre, misékre vagy más programokra. Sokkal többször vittem őket Erdélybe, mert azt gondoltam, valahogy rá kellene szoktatni az embereket, hogy itthon, Romániában is vállalják fel a magyarságukat.

Említettem korábban, hogy a magyar nyelvű misézésért és a különböző szentségek magyar nyelven való kiszolgáltatásáért éveken át küzdöttem, nem engedtem elaludni a kérdést. A Vatikánhoz fordulást a legvégére hagytam. Amikor még Bukarestben voltam, jött egy új nuncius, jóban voltunk, állandóan tartottam vele a kapcsolatot azután is, hogy hazajöttem. Végül, amikor már minden lehetőségből kifogytunk, eltele a jászvásári zsinat, a nuncius felhívott, nem tud segíteni abban, hogy magyar misénk legyen. Ő is nagyon el volt keseredve. Mondtam neki, hogy akkor megyünk a Vatikánba! Azt mondta, menjünk, ott vannak a kollégái, majd segítenek. Ez a nuncius egy svájci ember volt és őszintén akart segíteni. Ő is látta, hogy mi van Bukarestben, olyan sötét erők működnek, amivel nem tudunk mit kezdeni.

Először elmentem Budapestre, a máltaiaknál kaptam egy irrodát, ahonnan tudtam telefonálgatni a Vatikánba. Egy egész hónapot tartózkodtam ott, amíg mindent elintéztem. A nunciussal napi kapcsolatban voltunk. Megígérte nekem, hogy egy-két helyre bejuttat audienciára. Enélkül nem is lehetett volna elindulni. Elmondta, hogy egy jó kollégája van a külügyben, ez van, az van, az ő szavára megnyílik előttünk az ajtó. Meg is nyílt. Nekem csak annyi kis pénzt kellett összekaparni, amivel elutaztunk. A város szélén kerestem egy kempinget és abban laktunk, ez volt a legolcsóbb. Nem volt nagyon rossz, csak hát október volt és egy kicsit hideg, de azért ki lehetett bírni.

– *Hogy zajlottak le a vatikáni audienciák?*

– Először is találtunk egy embert, aki erdélyi származású volt, valamilyen Gergelynek hívták, ott dolgozott a Vatikánban. A hivatalos személyeken kívül találtam még más magyarokat is, akik támogattak a háttérből, bejuttattak ide-oda. Legelőször a külügybe jutottunk be, ott dolgozott az erdélyi fiú, ő volt a külügyi titkár az atyánál. Másnap eljött velünk a püspöki kongregációhoz, ahol már vártak bennünket. Ott dolgozott a bukaresti nuncius kollégája. A külügyminisztériumban eredetileg csak néhány percre fogadtak volna, de másfél óra lett belőle. Franciául beszéltem, néha sírtam. Előtte az asszonyoknak megmondtam, hogy figyeljenek és szóljanak, ha valamit kihagytam. Tiszta hülye voltam, hát az asszonyok nem is tudtak franciául! Amikor már egy órát beszéltem, az egyik asszony megszólalt: „Azt mondtad-e, hogy most olyan pap jött Pusztinába, aki azt mondta, hogy tud magyarul misézni és miséz is, ha muszáj?”. Mondom neki: „Tud egy francot a somoskai pap magyarul misézni! Nem tud.”. Akkor ledermedt mind a két ember, az egyik Pietro Parolini volt, a másik a jegyzője, aki írogatta, hogy mit beszélünk. Ez volt a hivatalos kihallgatás, mert ezután voltunk nem hivatalosan is. Megálltak s azt kérdezték: „Milyen nyelven kommunikált az asszonnyal?”. „Magyarul.” „Hát ők is tudnak magyarul?” „Hát hogyan tudnának! Uram, ugyanez történt velem tíz esztendője Bukarestben is. A jászvásári papjaink azt mondják, hogy csak én tudok magyarul a faluban, más senki.”

Egymásra néztek – képzeld el! –, úgy voltak felkészítve, hogy csak én tudok magyarul. És most a szemük láttára mi magyarul beszélgettünk! „Mit mondanak? Mit beszélnek?” – kérdezték az asszonyok. „Azt mondják, hogy csak én tudok magyarul.” Az asszonyok is erősködtek, hogy az egész falu tud magyarul. Akkor lát-

Nyisztor Tinka a doktori disszertációja védésén 2008-ban.

tam, hogy nagyon megsajnálta bennünket. Megkérdezték, hogy hol alszunk? Megmondtam nekik, hogy melyik kempingben szálltunk meg. Hát, ott hideg van! Meg voltak győződve, hogy minket Magyarországról vittek oda, és biztosan egy fekete limuzin vár a kapuban. „Mivel utaztak ide?” „Hát, repülőgéppel. Holnap megyünk vissza.” „Csak ezért jöttek a Vatikánba?” „Csak ezért jöttünk.”

Azt gondolták, hogy mi elutaztunk egyet sétálni, s melleleg bementünk hozzájuk is. Ennyi! Teljesen le voltam sújtva, hogy egy órán át érvelek, s akkor beleszól az asszony, s csak akkor jönnek rá, hogy valami nem stimmel. Úgy láttam, hogy őszinték, láttam rajtuk a sajnálatot.

Még mielőtt jelentkeztünk volna a püspöki kongregációnál, hírt kaptam, hogy otthon, Pusztinában megtörtént a papcsere. Amíg én Magyarországon voltam, azalatt a Vatikán intézkedett. Ennyire pontosan tudták, hogy mi megyünk, mert én nem tagadtam le, és a nuncius is azt mondta nekik, hogy tudjátok-e, delegáció megy Rómába, mert Pusztinában annyira tarthatatlan a helyzet.

A Vatikánban megtudtam, felszólították a Iași-i püspökséget, hogy vigyék el az előző papot, mert annyi hülyeséget csinált, hogy tűrhetetlen. Így történt meg a papcsere. Mi kinn voltunk a Vatikánban, azt gondoltuk, hogy most holnaptól más világ kezdődik Pusztinában. Hazajöttem, köszöntem a papoknak magyarul, s ők válaszoltak románul, nem változott semmi.

A Vatikánban a bíboros elmondta nekünk, ő szólította fel a Iași-i püspökséget, hogy cselekedjenek, mert így nem lehet dolgozni. Ő minden levelet megkapott Bukarestből, ő tudja, hogy van a mi falunkban egy asszony, aki kis Európát szeretne létrehozni Pusztinában. Nagyon lelkes volt a bíboros úr. Én mosolyogtam, mosolyogtam, hagytam, hogy mondja a bíboros, hogy milyen asszony van nálunk, hogy milyen energikus, mennyit dolgozik, a végén megmondtam neki, hogy ez az asszony én lennék.

– *Végül is mit intéztél el a Vatikánban?*

– Jóformán semmit. Ők jóhiszeműen azt gondolták, hogy most már minden rendben van. Hazajöttünk, de itthon semmi nem volt rendben. A következő alkalommal, amikor visszamentünk, mondtam nekik, hogy semmi nem igaz abból, amit ígérték. Hová menjünk még? Vonogatták a vállukat. Ez nagyon nehéz ügy, nagyon nehéz!

– *A falu népe kiáll-e melletted?*

– A falu? Egy faluban nem mindenki értelmiségi. Fel se tudják fogni, hogy mi történik velük. A faluban a pap, s a tanító a fontos. Amit a pap mond az oltáron, az a szent. Pusztina kicsi, nincsenek vezetői, de ez van a többi falvakban is. Nagyon keserű volt az igazsággal szembesülni. Én sokáig azt gondoltam, hogy a mi papjaink jó emberek, csak hát kommunizmus van, ez van, az van. Pusztina egy színmagyar falu, különösebben nem piszkáltak bennünket. De '90 után nagyon rántapostak. Képesek voltak bevezetni az iskolában az olaszt mint anyanyelvet! Aki felvette az olaszt, az nem vehette fel a magyart. Ezt is meg merete tenni Iași Pusztinával. Örület!

– *Azért a maguk módján az egyszerű emberek is tiltakoztak a teljes románosítás ellen.*

– Mire gondolsz?

– *Az én kedves mesemondóm, László Kati néni esetére. Hogy is történt az ő temetése?*

– László Kati néni megbeszélte édesanyámmal, hogy ők felveszik egy magnókazettára a saját virrasztásukat. Hogyha meghalnak, ne menjen oda a kántor, nekik olábul ne énekeljen senki! Kati néni halt meg hamarabb s a gyermekei elővették a kazettát, fel is rakták, ahol ő elimádkozza, amit a halott mellett kell imádkozni, hogy neki kántort ne hívjanak. A kántor ettől nagyon megijedt, hogy ő most elveszíti a kenyérét. Elment, s beárulta a a papnak, hogy nézze meg, milyen kazettát hallgatnak a virrasztóban, a halott énekel saját maga mellett. Ezt senki nem vette komolyan, honnan tudtuk volna, hogy a kántor beárulta a papnak. Na, de mikor volt a temetés, a pap elkezdett vitatkozni a halottal. Olyan groteszk volt, olyan morbid, hogy elmondhatatlan! „Még a pápa se hagyott hátra semmit, azt mondta, hogy mindent égesse el, és ez az asszony meg merészelte hagyni, hogy neki mit imádkozzanak s hogy imádkozzák?!” Nyomta a szöveget. Mindenki forrt a templomban. Ha az én anyám lett volna, akkor lehúzó az oltárról. Amikor bementek a temetőbe, hatalmas zaj volt, mert nálunk nagyon sokan mennek el a temetésekre. Esett az eső, sár volt, pocsolya volt, mindenki veszekedett valakivel. A hozzátartozók nem siratoztak, hanem vitatkoztak, hogy most fogják meg a papot, most ütik meg, Kati néni valahogy felrakták a szekerre, a pap ment utána, imádkozott. Kati néni lánya megragadta, hogy „mit csináltál anyámnak?”. Borzasztó volt. Így lett vége. Ezután Kati néni fia beperelte a papot, de ő nem jelent meg a polgári törvény előtt. Én pedig panaszt tettem a diszkrimináció elleni csoportnál, amit a román kormány működtet. Ennek az elnöke éppen egy magyar volt. Összeállítottunk egy dossziét, kijött két ember a szervezettől, és nyilatkozatokat vettek fel a faluban, hogy mi is történt. A jászvásári püspökséget elmarasztalták. Ettől a nuncius nagyon kiakadt. Azt mondta, hogy „ilyent csinálni!”. Mondtam neki, hogy valahová kellett folyamodjunk. A püspök nem akadt ki, ők még a mai napig is tagadják, hogy őket megbüntették volna. Amint megkapták a határozatot, elrejtették, mintha nem is lenne.

– *Most, hogy Ferenc pápa került a Vatikán élére, folytatjátok a küzdelmet?*

– Nem tudom, nagyon kevés támogatóm van. Mondd, meddig lehet ezt folytatni ép ésszel? Nem tudom, mit akar velünk a Jóisten, mindenesetre imádkozunk tovább.

Kóka Rozália

Karácsony, újév

Gyűjtőút 1971–72 fordulóján

1971 karácsony másnapján Foltin Jolán, Stoller Antal „Huba” és jómagam elhatároztuk, hogy gyűjtőútra indulunk. Módos Péter, író barátom, aki az Új Írás irodalmi folyóirat munkatársa volt, kérte, hogy vigyük magunkkal, mert ilyen élményben még soha nem volt része. Első nap Nagyváradra mentünk, a '72-es Szegedi Nemzetközi Szakszervezeti Néptáncfesztiválra keresve román csoportot. A határon „elvtársak” vártak minket. Az ajánlott együttes megtekintése után Huba „Szürke Nyíl” nevű, elpusztíthatatlan Trabantjával Székre vezetett az utunk. A társasághoz később csatlakozott Korniss Péter fotóművész és Lelkes Lajos táncos, koreográfus, a későbbi könyvkiadó-menedzser, mindketten feleségük társaságában. A folklorisztika szempontjából ez ott még az „őskorszak” volt, amikor petróleumlámpa égett és viseletben jártak minden faluban. Jobbágytelkére én már úgyszólván „haza” mentem, mert 1962-ben gyűjtöttem ott először. Vicére életveszélyes fahídon lehetett bemenni; ma már gyönyörű, aszfaltos út vezet oda. (Aki arra jár, nézze meg a falu XII. századi, Árpád-kori templomát!) Foltin, Lelkes és Stoller az akkori élmények, a széki táncház hatására határozták el, hogy Budapesten is táncházat hoznak létre. Ennek az utazásnak a hatására született Módos Péter alábbi riportja, amely az Új Írás XII. évfolyamában, 1972 márciusában jelent meg. (Novák Ferenc)

ÁT A HATÁRON

Áttolták autónkat a határon. Egy vámos, egy határőr és két svájci diák. Öt méter megtétele után immáron román területen. S. A. [Stoller Antal „Huba”, a pilóta, behúzza a kéziféket, a kocsit megállt.

- Mit csinálsz? – néztem rá. – Nem tudunk majd újra elindulni.
- Előre állítom az órát. Hatvan perccel. Már Romániában vagyunk.

- S a motor? – érdeklődtem.
- Lehet, hogy nincs baja – nyugtatott meg rezzenéstelen arccal.

Elfordította a slusszkulcsot, a motor azonnal dolgozni kezdett, a parkolóhelyig gördültünk. A büfében vártak már bennünket.

A két román elvtárs mentegetőzött, mi pedig bölcsen hallgattunk arról, hogy a magyar határőrség miatt késtünk, hogy a magyar határőrség küldött ötven kilométert vissza valami papírért, s aztán várattat vagy negyven percig (talán) ebédszünetet tartva.

Kaptam egy pohár bort, ültem az asztalnál s hallgattam a román nyelvű beszélgetést. Időnként valaki fordított – szakszervezetről, folklór-fesztiválról, néptáncról beszélgettek. A bor nem ízlett túlzottan – akkor még nem tudtam, hogy az elkövetkező tíz nap legjobb minőségű borát iszom –, s az ablakon át egy kamion ellenőrzését figyeltem. Aprólékosan, nagy figyelemmel dolgoztak a vámosok. A sofőr cigarettázott a hatalmas jármű mellett, nyilván sejtette, hogy nem egyszerű átvizsgálás zajlik, hanem valamit keresnek, valamiről tudnak. Ilyenkor már csak az a kérdés, bent van-e a kocsiban az a valami, vagy nincs. Ezt ő tudhatta, s azt is, kitől származhat a kocsijára vonatkozó információ...

Vértelen, sápadt volt ez a decemberi nap, mintha az esztendő végére elfogyott volna az idő szufflaja, virtusa. Se hús, se hal december volt ez, se tél, se nyár, se ős, csak sár és nedvesség.

Tíz éve lesz hamarosan, hogy először nekiindultam. Lengyelország volt az első külföld. Csak betélap kellett, táska, szalonna, kenyér. Polák, venger, dva bratanki... Lobogott a hajunk a teherautók nyitott platóján. Ilyenfajta sofőrök vettek fel bennünket, mint ez, amelyik ott kint egykedvűen bagózik, míg módszeresen szedik szét az autóját. Nagy vicc lenne, ha semmit sem találnának.

A Keletiben verekedtem fel magam egy elsőosztályú kupéba. Helyjegyet nem adtak az expresszre – érthetően –, így aztán kinek milyen szerencséje volt, úgy jutott hely számára a vonaton. Kofák és seftelők közt utaztam. Nem először járták meg az utat. Éjjel gumimatracot fújtak fel, azon aludtak. Míg ébren voltak, csak árucikkekről beszéltek. A betélap és az útiköltség majdani árakba kalkulálható pluszként került csak szóba. Egész éjjel le nem hunytam a szemem. A tájat bámultam, a vízimalmokat, a holdfényben pihenő dombokat. Mikszáth, Krúdy novellákat idéztem magamban, boldog voltam, izgatott. Krakóban oldalakat írtam az útról, az éj-

szakáról. Barátaimmal vodkával koccintottunk reggel, s térképért rajzoltunk – Krakó-Radom-Kielce, s tovább, a tenger felé. Máig megvan a térkép s a kusza betűkkel telerótt papírosok.

Azóta jártam néhány országban. Európa országainak felét láttam, tavaly majdnem eljutottam Ázsiába is, a himlő- és a koleraszerűm mindenesetre bennem van már.

„Ezek elmennek mindenhová. Ezek folyton császkálnak.” Így igaz. Az én nemzedékem, a most harminc körüliek járták keresztül-kasul Lengyelországot, barangolták végig Magyarországot, s ahogyan emelkedtek a sorompók, úgy indultak délre, nyugatra és keletre. (S általában vissza is jöttek mindenhonnan.)

Mi ez a vándorló kedv? Ez a kíváncsiság? Miért képzelik azt, hogy mindent a saját bőrén kell kipróbálnia az embernek? Hitetlenkedők, vagy csak kételkedők? Óvatosak? Előbb látni, aztán megtagasztalni, megkóstolni, aztán hinni csak, aztán beszélni róla? Talán.

Gyors és alkalmi statisztika: négyen ülünk a kocsiban. N. F. [Novák Ferenc „Tata”] idősebb nálam, negyven felé jár. A másik két utas egykorú velem. Mindnyájan családosak vagyunk. A gyerek otthon. Karácsony másnapja van. Tessék mondani, valóban normálisak vagyunk? Hegyi falvakban, karácsonykor, sárban, hóban Trabanttal elindulni?

A román vendéglátók fizetnek.

– Este megnézünk egy népi lakodalmat – közli N. F. a beszélgetés végeredményét. – És segítséget kapunk tőlük a Mezőségen – mutat kísérőinkre. – Lehet, hogy szükségünk lesz rá. Ki tudja, milyen idő jön, kikkel akadunk össze?

– Világos – válaszolom.

Míg robogunk Nagyvárad felé, tűnődöm, mi lehet a kamionossal. Percek alatt Nagyváradra érünk. Ilyen mondatokat hallok: „Ady szerkesztő úr”, meg: „Az ódon, vad vármegyeháza”. Jól ebédelünk. A Szamos [valójában a Körös, Novák Ferenc utólagos helyesbítése szerint] zátonyokon zúg keresztül, ódivatú villamosok csilingelnek. Nagyvárad, Oradea. Alimentare – olvasom. Poftic – fordul felém a ruhatáros.

Indulunk a népi lakodalmast megnézni. Sötétedik. A reflektorok fénycsövei billegnek a hepehupás országút felett. Álmos vagyok. Az indulás előtt egy másik útról csak három napja érkeztem vissza Magyarországra. Az órára nézek. Előző nap ilyenkor énekeltük, hogy mennyből az angyal. Eszembe jut, hogy mégsem, itt egy órával előbbre tartunk.

– Hová megyünk? – kérdezi valaki.

Vezetőnk tolmácsolás nélkül válaszol – Suncuius.

Ebben maradunk. Bóbiskolunk mindannyian.

Sonkolyosról keveset tudok mondani. Engem Komlóra vagy Kazincbarcikára emlékeztetett az a néhány ház, amelyet láttunk, s a

kultúrotthon és a közönsége. Az ország minden részéből jöttek, jönnek ide dolgozni. Meglepett, mennyire elkülönülnek egymástól az emberek a nézőtérén. Útitársaim egy idősebb férfire figyelnek áhítattal. A férfi egy síró kislányt vigasztal – füttyszóval. „Legényest füttyül – mondták nekem – érted, ember? Legényest.”

Az előadás elemi erejű volt. A leghiggadtabb én maradtam – nyilván, mert sem néptáncos, sem tánchoz értő nem vagyok, de az előadás végére én is vöröstre tapsoltam a kezemet, mint a teremben mindenki. Elsősorban a táncosok fizikai állóképességét csodáltam. N. F. – ő pedig ért hozzá – kijelentette, hogy folklór táncban ez az együttes valószínűleg verné a hazai mezőnyt. Kísérőink udvariasan köszönik a dicséretet s ingatják a fejüket, hogy „tényleg?” és hogy „ne mondják!”. Ám mosoly és elégedettség bujkál az arcukon, s nem hiszem, hogy tévedek, ha feltételezem, hogy nem találomra utaztak velünk idáig, százhatvan-százhetven kilométert.

Előadás után megbolydul a kultúrotthon. Egyik teremben bál kezdődik, másutt a népi táncosok öltöznek, a színpadon zenei felvételek folynak. N. F. dalokat gyűjt. Román s magyar neveket egyaránt rögzít a magnetofon. Sétálok a kultúrotthonban. Bekapcsolva felejtett televízió képernyőjén slágerek érkeznek Bukarestből, nagy szemű kisgyerekek ógyelegnek, a folyosó homályosabb részein fiatalok csókolóznak, olajszag és szilvapálinka illata fed be mindent.

- Tetszik? – bukkan fel N. F. – Jól érzed magad?
- Igen.
- Isteni! Öregem, amit te itt láttál!
- Jó volt.
- Ma még elmegyünk Székre – fordított a témán.
- Helyes.
- Kolozsvárott nem állunk meg, ahhoz már késő van.
- Helyes.
- Irány: Szék.
- Jó.
- Bár elég messze van. Kétszáz kilométer. És nagyon rossz az út.

Oda nyáron is alig lehet bemenni.

- Akkor mit csináljunk? – kérdezem.
- Azért elmegyünk – hangzik a magától értetődő válasz. S máris románul hadar valamit, megállít egy mellette elhaladó, idősebb embert s azt firtatja, nincs-e valami variációja annak a dalnak, amelyet a finálé előtt...

Háromnegyed tizenegy előtt elindultunk Székre.

A Királyhágón végig énekeltünk, hogy a pilóta el ne bóbiskoljon. Kiderült: sokkal több mozgalmi dalt tudok, mint népdalt. Olyan igazi, ritka, valódi népdalt, amit az ember nem hall rádióban, televízióban, tízet, ha tudtam.

- Nem baj – biztattak – majd most tanulsz.

Két óra után érkezünk Székre. Vacsorát kaptunk, átvittek a szomszéd házba és bemutatnak a háziaknak. Kulcsot kaptunk, s indultunk a felszegi táncházba.

Székéről, vagy román helységneve szerint Sicről ebben a naplóban nem akarok részletesen írni. Remélem, eljutok még ebbe a községbe.

Szék e táj, e vidék, sőt Erdély viszontagságos történelme metszetének tűnik – már létezésével is, hegyek közt kanyargó három utcájának szépségével. Szék csúcsok közt megmaradt tengerszem, amely megőrizte korábbi évszázadok emlékeit.

Az itt élők élete – tánc, szokás, hiedelem, viselkedés – több száz év alatt semmit sem változott.

Hosszabb írás lenne hivatott boncolgatni ennek okát és lehetőségeit.

A táncról még valamit! Itt szinte vallásos áhítattal táncolnak. N. F., aki monográfiát írt a nyolcszáz éves községről (bár volt Szék valamikor szabad királyi város is) magyarázatképpen elmondta: ebben

a faluban a gyerekek nem játszanak, itt ismeretlen a játék. Helyette „aprók tánca” van, ma is. A gyerekek – a felnőttektől elkülönülve, de azokat híven utánozva – bálakat rendeznek, ott táncolnak, ott tanulnak táncolni. Így készülnek a felnőtt életre.

Lehet, hogy irigyelni kell őket?

AUTÓMENTÉS, VADAK, VÁNDOROK, VESZEDELMEK

Nuşeni, vagy magyarul Apanagyfalú felé haladva egyre romlott az út. Csak gödör és tócsa és huppanó – és az a biztos tudat, hogy lesz ez még rosszabb is, hisz egybehangzó vélemények szerint az utolsó szakasz, Nagyfalú és Vice között, a legrosszabb. „Talán lovakkal” – ajánlották bizonytalanul. Lovaink nem voltak, s ennek Nagyfalútól jó két kilométerre kárát is láttuk. Fél méterre az árok, s a mögötte kezdődő mocsár szélétől autónk olyan kátyúba jutott, amelyből sem előre, sem hátra szabadulni nem tudott.

Délután négy lehetett, jobbról a mocsár, balról párszáz méter magas, gyönyörű zord három domb, mind kopár, földcsuszamlásos. Távolabb, az erdő alján magányos ház.

A kerekek pörögtek, az autó hörgött, de nem mozdult. Mi hármán az árok szélén állva gyönyörködhattünk arcmásunkban a mozdulatlan vízü tócsák tükrében.

Hóban maradtam már teherautóval, akkor éjfélől hajnalig lapátoltunk, jutottunk is előre vagy öt métert, hajnalban aztán érkezett egy szovjet páncélos és tíz perc alatt kivontatott minket. Akkor megfogadtam, feleslegesen többet nem erőlködöm, segítséget várok.

Az ember legyen hű az elveihez! Tíz perc topogás után most vízbe gázoltam s bicskával vágni kezdtem az avas sást. A többiek érdeklődve figyeltek, majd néhány szál nádat, faágat gyűjtöttek, talán tűzrakás céljából.

Egyszer csak feltűnt egy fiú, kacorral (sarlóféle), köszönésképpen morgott valamit, aztán szó nélkül vágni kezdte a sást. Tíz perc múlva kihordtunk annyi zöldet az árok szélére, hogy utat építhettünk a latyokban fürdő kerekek alá s némi erőlködés után a gépkocsi újra szárazra jutott. Egyszer megfarolva szemem, szám, ruhám teleszórt a sárral. A lényeg az volt, mehettünk tovább.

A fiú ott állt az autó mellett, jó utat kívánt (ekkor tudtuk meg, hogy román), majd tempós léptekkel toronyiránt megindult az erdő alján meghúzódó ház felé. Útitársaim tanakodtak, mivel tudtuk volna megajándékozni a fiút. Én tisztálkodtam az árok átlátszó, jég-hideg vizében. Jó negyedóra múlva jött egy román az erdő felől, abból az irányból, amelyben a fiú eltűnt. A vándort megállítottuk, pálinkával kínáltuk. Csodálkozott ugyan kicsit, de jót húzott az üvegből s ment tovább útján.

Este nyolc után értünk Vicébe. Az első ház udvarára betolattunk az autóval. Az ott lakók szerencsére ébren voltak még, s úgy örültek érkezésünknek, mintha rokonaink volnának. Pálinkával kínáltak, segítettek megszabadulnunk a sártól. Még javában mosdottam, amikor az udvaron énekeszó harsant. N. F. amúgy sárosan előkerített egy húsz év körüli legényt, kint az udvarban, a sötétben megtáncoltatta, majd lelkesült arccal lépett be a konyhába, s mintha valami ritka természeti kincset fedezett volna fel, közölte: „A verbunkban és a legényesben egészen új motívumokat találtam. Világos, hogy ide kellett jönnünk! Holnap táncol a falu.”

Ez utóbbiban nem kételkedtem. Ismertem már N. F.-t.

Éjjel ajándékként hideg szél zuhant le a hegyekből, szikkadt, fagyott az út.

A néni, háziasszonyunk felfedezte, hogy sebes a kezem, azonnal gyógyításához kezdett. Ott ült mellettem, ellenőrizte, kellő ideig ázik-e a seb a gyógyfűvekkel teli vízben. A víz forró volt, az oldat csípte a sás vágta sebeket, a néni biztatott: pár perc után érzem a javulást.

Üldögéltünk egymás mellett. Beszélgettünk.

A petróleumlámpa fényénél erősebbnek tűnt a kinti világítás, a telihold, amely sötét tömbként ugratta ki a közeli, erdővel borított dombot.

– Annak a dombnak van neve? – kérdeztem.

– Van. Az a Krucsa (Kereszt).

– Van még ilyen domb itt a falu körül?

– Ilyen hegy? (A kérdésben helyreigazítás.) A Borzasháj.

Kis szófejtés következett. Kérdeztem. Nem volt-e a hegy neve valamikor Borzasalj – de nem. A néni kitarított amellett, amióta ő él, azt a hegyet így nevezik. Majd az erdőbéli állatoknál tartottunk. Gyógyítóm csak a medvét, meg a farkast tekintette igazi erdei állatnak. „Van apróvad is – tette hozzá lekicsinylően –, szarvas, őz, disznó, róka.”

Beszélni, mesélni kezdett. Már kérdezni sem kellett. Fáradt voltam, figyelmem ki-kikapcsolt. Elkalandozott.

Tíz év lesz, hogy utazom, csatangolok. Tíz év alatt, ha szükségem volt rá, segítséget mindig kaptam. A helyzetek általában leegyszerűsödtek. Az alá- és fölérendeltségi viszonyok, a társadalmi pozíciókból adódó biztonság vagy bizonytalanság kint nem számított. Legtöbbször a nemzetiség sem.

Lehet, hogy ezért is vándorol, csatangol ez a generáció. Mert kint, úton – talán romantikusan hangzik – inkább önmaga lehet. Személyiség (ha ugyan valóban az), nem pedig Ipszilon cég ikszedik embere. Csak egy fiatalember, szőke vagy barna, rokonszenves vagy ellenszenves, ennyi meg ennyi idős, aki jött és megy, hoz és visz valamit. (Általában nem anyagiakat.)

...A nénike valami tüzről beszélt, felfigyeltem. Eszembe jutottak a széki veszedelmek, melyekre mind a mai napig emlékeznek, melyeket évfordulókként felidéznek; s próbálnak előre bocsánatot nyerni istentől, hogy elkerüljék a korábbi veszedelmekhez hasonló „büntetést”. Mert, természetesen, nem Erdély történelmi-átjáróház-voltában keresték-találták a tatár betörés és pusztítás okát, nem az ingatag politikai viszonyokban, a könnyen változó fejedelemségek idején gyakori pártütések s azok megtorlásainak magyarázatát, nem a hegyek közt bújó falu földrajzi adottságaiban lelik az árvizek okát. Gyönyörű s naiv válaszokat adtak saját kérdéseikre. Büntetést kaptak gyarlóságaikért. Fekete kendőben járnak Széken ma is az asszonyok. A veszedelmek napjait, évfordulóit a falubeliek a templomban töltik el, halottaikat vállukon viszik hóban-sárban, a hegyoldalban fekvő temetőbe. Memento mori! Ember, ne bízd el magad! Légy tudatában gyarlóságodnak, esendőségednek! Hát igen. Az e tájon élők ritkán mondhatták: a meglevőnél jobb sort nem kívánhatnak maguknak.

– Mikor volt ez a nagy tűz? – kérdeztem.

– Nem volt az nagy tűz – nézett rám a nénike. – Most csak három ház égett le. De harminc éve! Akkor pusztított a tűz! Meg is tanultuk tisztelni Istent.

– Harminc éve mikor történt?

– Aratott a falu. Csak pár gyermek játszott itthon. A mostani elnök testvére – csintalan, eleven volt gyermeknek is – elhajított egy gyufát. Minden ház porig égett. Az állat is elpusztult. Szinte valamennyi. Ember, aki a faluban volt, menekült. Ott álltak mind a hegyeken. Aki kijött a faluból s aki segíteni indult, az is. Sírunk s néztük, hogy ég a falu, mert bemenni a völgybe, menteni nem lehetett, olyan hőség támadt. Csak két nap múltával, éjjel ereszkedhettünk alá. De szép templomunk is van azóta – teszi hozzá.

Hallgattunk, emésztettük a történetet.

– Más veszedelem nem járt erre? – érdeklődtem.

– Más nemigen. Oltalmazónk van nekünk. Igaz, tavaly megcsúszott a hegy a felvégen, öt ház akkor összeomlott. Itt épülnek most az új házak a falu alján.

– Ki oltalmazza magukat?

– Minket Mária. Ide jég még nem hullott. Erre a falura. Elverte már sokszor a szomszédos határt. Mi ilyenkor harangozunk, imádkozunk, s amikor a falut körbe záró hegyek fölé érkeznek a felhők, mintha egy láthatatlan kéz szerte lökné őket. Onnan, a felvég felől világosodik meg az égboltozat, aztán az erdő felé takarodik el mindíg a vihar.

Kiemeltem a kezem a vízből. A nénike erős vászonnal szárazra dörzsölte.

– Reggelre megszikkad, nem gyullad be – biztatott.

TÁNCOLNAK A VEZETŐK

Nem tudom, Vicén és Săcal de Pădure-n vagy magyarul Erdőszakállon hogyan mesélik évek múlva e táncolatás történetét. Talán így: „Jött egy ember magnóval, filmfelvevőgéppel s új ünnepnapot iktatott karácsony s újév közé.” Hát, nem lehetetlen. N. F. -et már akkor tiszteletreméltó és nagy mániákusok közé soroltam, amikor Vicére érkezésünk estéjén a sötét és sáros udvaron, zene nélkül, verbunkot táncoltattott egy arra járó fiatalemberrel. Ám ami másnap történt Vicén és azt követő nap Erdőszakállon – az már-már legendás.

Délelőtt tizenegy órakor kezdett játszani az iskola udvarán a helyi, hagyományosan háromtagú zenekar. (Prímás, kontrás, brácsás.) N. F. addig átfésülte a falut, meglelte s magnóba énekeltette a nótafákat, a jobb táncosokat pedig – elsősorban idősebbeket – az iskola udvarához hívta délre.

A hűvös-szeles decemberi napon dél elmúta után nem sokkal tíz pár táncolt. Egy óra múlva már körülbelül százan gyűltek körénk, kettőkor pedig az ötven-hatvan méterre kezdődő dombok oldalán is láttam bámészkodókat. Gyűltek a filmtekercsek, a régi verbunkról, „srófolásról” – ekkor érkezett meg a falu két vezetője: az elnök meg a titkár. Bemutatkoztak, érdeklődtek, s tíz perc múlva a helybeliek zajongása közepette diktálták magnóba nevüket, életkorukat. Megszólt a zene, berregett a felvevőgép, kezdődött a falu népe előtt a vizsga, a tánc.

Sokféle gondolat megfordult a fejemben. Tűnődtem, vajon büntetés ez, hogy megtáncoltatják, megszegényítik az idegen előtt a vezetőket? Vagy az elnök és titkár egyszerűen nem tűri, hogy itt, a faluban bármiben is eléjük kerülhessen valaki?

A magyarázat roppant egyszerű. Mindketten kitűnően táncoltak. Biztatták is őket a helybeliek románul, magyarul, keresztneveikön szólították őket. „Gavril, azt mutasd meg, hogyan csókolod a földet!” „Marci, azt a lehajlást, azt a facsarást!”

A vizsga kitűnően sikerült. Itt, az eldugott, ősi hagyományokat őrző faluban, tegnap Széken, ma Vicén s a következő nap a színromán Erdőszakállon az ének és a tánc még az önkifejezés legtermészetesebb módjának számít. Ember, férfi táncban, énekben mondja el örömét, szerez párt magának, így mulat, így kesereg. A két vicei vezető közül egyik román volt, a másik magyar. Mindketten ugyanazt táncolták, az úgynevezett tempót, mindketten másképpen, de különbözőségben is sok-sok hasonlósággal.

Következő nap – Erdőszakállon – (a marosvásárhelyi Népi Alkotók Háza igazgatójának segítségével, pontosabban: terepjárójával és személyes kíséretével jutottunk fel a télen szinte megközelíthetetlen hegyi faluba) előbb „hivatalból” fiatalok műkedvelő csoportja adott műsort a vendégeknek. Táncoltak, rosszul, érdektelenül. N. F. a bosszankodó öregek közül kért néhányat, mutassák meg, hogyan kell igazából táncolni...

Délutánra enni- és innivalót hoztak az iskolába a helybeliek, előkerült a két jó zenész – furulyás – is. (Korábban az hírlett, elutaztak. Nem akarták a kedvetlen táncscsoportot kísélni.) A jó zenére, az igazi zenére jöttek aztán a táncosok, a mindig ügyesebbek,

GYŰJTŐÚT 1971–72 FORDULÓJÁN • KORNISS PÉTER KÉPEI

„Novák Ferenc »Tata« gyűjtés közben.”

„Szásztancson is örömmel táncoltak Tata felvevőgépe előtt. A csikos ruhás lány nevére máig emlékszem: Cáva Elvirának hívták.”

„Leány-portré Székről, a felszegi tánc házból.”

„Évődő fiatalok a felszegi tánc házból.”

„Aprók tánca Széken, a csipkeszegi tánc házból.”

GYŰJTŐÚT 1971–72 FORDULÓJÁN • KORNISS PÉTER KÉPEI

„Balla Antal, a falu híres táncosa Korniss Edittel táncol.”

„Jobbágytelkén a »forgató» a legnépszerűbb tánc.”

„Jobbágytelkén a téli estéken »célben« gyűlnek a fiatalok, itt éppen szalmakalapok készülnek a petróleumlámpák fényében.”

„A jobbágytelki kultúrházban a kör alakban álló leányok a táncra várnak.”

„Jobbágytelki férfiak a vasárnapi mise után.”

GYŰJTŐÚT 1971–72 FORDULÓJÁN • KORNISS PÉTER KÉPEI

koppant a kövön a bakancs vasa, repült-lendült a szoknya. A falu népe kint állt a sárban. Mert sár az volt. Sütött a nap, olvadt a hó, a jég. Berregett a felvevőgép s a vezetőknek itt is vizsgát kellett tenniük táncból, énekből, s a vizsga itt is jól sikerült.

Valamit nem értettem.

– Mondd – fogtam el az üdvözült arccal sürgölődő N. F.-t – ez, amit itt táncolnak, ez magyar tánc vagy román!

– Hogyan?

– Ez magyar tánc, vagy román tánc?

N. F. gyorsan válaszolt. – Románul „invirtita” a neve, a magyarok „forgatósnak” hívják. Idevaló tánc. Maros menti tánc.

Másnap Marosvásárhelyen pihentünk félnapot. Kikerestem egy korábbi népdalgyűjtő feljegyzéseit. Ezt írta Bartók Béla:

Kezdetül fogva végtelenül meglepett a feldolgozás alatt álló kelet-európai területen kezem ügyébe került anyag dallamtípusainak szokatlan gazdagsága... Az egyes nemzetek népzenejének összehasonlítása azután tisztán megvilágította, hogy itt a dallamok állandó csereberéje van folyamatban: állandó kereszteződés és visszakereszteződés, amely évszázadok óta tart már... Köztudomású, hogy Kelet-Európán... kis népek lakják, amelyek egyenként tíz vagy még kevesebb milliányi lelket számlálnak s méghozzá az országhatárokon nincsenek áthatolhatatlan földrajzi választóvonalak és akadályok. Egyes területeknek teljesen vegyes a lakossága...

Idegen népek közti érintkezés azonban nemcsak a dallamok kicserélődését eredményezi, hanem – és ez még fontosabb – új stílusok kialakítására is ösztönöz... A kelet-európai népzene jelenlegi helyzete a következőkben foglalható össze: az egyes népek népzenei közötti szakadatlan kölcsönhatás eredményeképpen a dallamoknak és dallamtípusoknak óriási méretű, sokoldalú és hallatlan gazdagsága támadt. Az ily módon keletkezett „faji tisztátalanság” tehát határozottan előnyös.

Ez a népi sokféleség a népek állandó érintkezése következtében a népzene legkülönbözőbb és legváltozatosabb formáinak kialakulásához vezetett: ez a magyarázata annak, hogy Kelet-Európa népzeneje oly bámulatosan gazdag.

És ezt találtam még citálni érdemesnek:

[...] talán időszerű rámutatni arra, hogy a parasztokban ádáz gyűlölködésnek más népek iránt nyoma sincs és sohasem volt. Békésen élnek egymás mellett: mindegyik a saját nyelvén beszél, saját szokásait követi és természetesnek veszi, hogy más nyelvű szomszédja ugyanezt teszi. Döntő bizonyíték erre a nép lelkének tükré: maguk a lírai dalszövegek. Ezekben alig-alig akadnak idegen nemzet ellen irányuló gondolatok. És ha akadnak is idegent csúfoló sorok, ezek nem jelentenek többet, mint azok a népdalszövegek, amelyekben a nép például saját papjának, vagy önmagának fogyatékoságain mulat. A parasztok közt békeesség uralkodik; – gyűlölködést másfajtajúak ellen csak felsőbb körök árasztanak!

Marosvásárhelyi barátom, ki a Bartók-breviáriumot kölcsönadta, figyelmesen elolvasta az idézeteket s bólintott. – Igen, a Mezőségen mindig megfért a szegény a szegénnyel...

PUSZTAKAMARÁS, KEMÉNY ZSIGMOND

Marosvásárhelyről Kolozsvárra tartva csak Pusztakamaráson állunk meg, az én kedvemért, pontosabban azért, hogy Kemény Zsigmond egykori kúriáját szemügyre vehessük, megálljunk egy percre a sír mellett.

Sötétedik, mire a faluba érünk. Az országúton a buszra várók csoportja közt haladunk. A várakozók még nem tudják, hogy a néhány kilométerrel mögöttünk cammogó autóbuszra nem tudnak felszállni majd, olyan tömött máris a busz, olyan sokan utaznak vissza az ünnepek után a városba, iskolába, munkahelyre.

Cămărașu – olvassuk a helység nevét a faluszéli táblán. Haladunk a faluban, kastély vagy kúria után pillongatva, de szegényes

Etno-mozi felhívás

A „Táncháztalálkozó 2014” Etno-mozi-ja idén is bemutatkozási lehetőséget kínál a néprajzi témájú dokumentumfilmeknek és televíziós műsoroknak.

Táncháztalálkozó 2014

- „Gyűjtőúton” – dokumentumfilmek
- „Énekeltem én...” – portréfilmek
- „Mesterségek, mesterek” – kisfilmek
- „Átalakuló hagyomány” – filmek a folklorzálódó hagyományról
- „Mentés másként” – elektronikus média
- Továbbá a magyar néphagyomány, néprajz, népzene, néptánc, népviselet, tárgyi néprajz stb. világát bemutató alkotások.
- „Az én táncházzam...” – mutasd be kedvenc táncházzad, saját felvételeden, 5–10 percben; a legjobbakat levetítjük.

Beküldési határidő: 2014. március 15.

A kiválasztott filmeket levetítjük a kétnapos programban, amely megjelenik a Táncháztalálkozó programfüzetében és honlapján. További részletek: www.tanchaztalalkozo.hu

parasztházak bújnak egymáshoz az út két oldalán. Távolabb, mint ha már nem is a faluhoz tartozna, néhány fenyő. Arra sejtjük a Kemény-kúriát, de biztosabb ezt megkérdezni. Az első ember, akit megkérdeztünk, románul válaszolt, majd készségesen bekiáltott az egyik házba, ahonnan kibekatt a gazda az autóhoz és ránk köszön:

– Jó estét kívánok!

Olyan szíves, kedves, mintha rég látott rokonai volnánk, ám a Kemény-kúriáról, sírről semmit sem tud. Előszólít a házból gyereket, asszonyt. Tanakodnak ott mindnyájan. Sütő András könyve jut eszembe, s az is mindjárt, hogy azt írja: az egykori kúriában állami gazdaság fészkelt be.

Így már egyszerűbb a helyzet. Mutatják, magyarázzák, hogyan jutunk el a gazdasághoz.

Az autó nehezen kapaszkodik fel a sáros, rossz úton. Az messziről látszik, hogy kastélyról szó sincs. Begördülünk a domb aljánál emelkedő, testesebb épületekhez, s míg társaim száraz területet keresnek a kocsik megfordulásához, én útbaigazítást keresve elindulok.

Fekete szőrű, elszánt malacok cserkésznek-szimatolnak a dermedt sárban. Ember sehol. Fellépek a széles-magas tornácra, harsány jónapotot kiáltok. A köszönést senki sem fogadja. Az ajtók nyílnak, a termek üresek.

Ezekre a termekre gyorsan ráismerek, noha a falra kiszögeezett piros betűs jelmondatot nem értem, ám a papírból kivágott, falra gombostűzött betűk, az üveg alatt porosodó arcképek, az összefirkált, maszatos papírral borított hosszú asztalok, csálén odarakott irodai székek, az olajjal kent padló – a gyerekkoromban Dunántúlon megismert tévész-irodákat, állami gazdaságokat idézi. A nehezen felolvasott ünnepi beszédeket, göcsörtös mondatokat, híg tapstot, bukdácsoló éneket, trágyszagot, jövőbe vetett hitet. Eszembe jut a Balaton melletti Batthyány-pusztai kastélyban berendezett nádüzem, s amikor az udvarra visszajutok, mintha a rácegresi állami gazdaságot látnám.

Az alacsony lógó téli ég alatt meglapult mozdulatokkal dolgoznak az emberek. Tél van, sár van, este van. Szerszámra támaszkodva suhancok beszélgetnek, szavaikba idegesen nyerít, dobog bele az aznap még nem járatott ló. Tehenek bögnék. Gyorsan s mégis észrevétlenül érkezik az este.

Itt, a kamarási gazdaságban ugyanezt találom. Igaz, az istállók körül mozgó emberek először nem értik a magyar szót, de aztán

akad egy fiú, (Zolti a neve), aki hajlandó elkísérni a hosszú, lapos, meszelt falú gazdasági épületek közül a dombtetőre. Ott fent, a diófák közt, pusztul néhány sír. Ezt tudják. Hogy kik nyugszanak fönt, azt már nem. Nem is érdekli őket.

Baktatunk a fiúval fölfelé.

Pulykák készülnek kényesen az éjszakai nyugalomra. Egy hatalmas fa ágaira húzódnak fel, egymás mellé, s mint a trópusi őserdőkben a papagájok, kurrognak, fészkelődnek.

Itt, a Mezőségen hideg csillagokkal rakja teli az eget a közelgő december végi éjszaka. Zolti a rókákról értekezik, amelyeket a kutyák ezen a vidéken már törvénytiszteltre szoktattak.

Öt-hatszáz méteres séta után a lapos dombtetőn, ahonnan belátni az egész falut, a diófák közt három sírkő. Három sírkő áll még. Kettőn olvasható a név is, Kemény Zoltáné, illetve Kemény Boldizsáré. A harmadik kőről lesmirglizték, vagy leverték a betűket, de háromnál több tetem fölött tapodunk, hisz arcra fordulva hever itt még néhány szürke márványkő a kiszáradt, fojtottan zizegő fűben. Alattunk, a faluban fények gyúlnak. Állunk hang nélkül. Szél jön, belénk öklel s fut tovább.

Zolti mutatja a szomszédos noai völgyben sorakozó cigányviskókat.

Itt nyugszik hát Kemény Zsigmond, kedves író, zavaros, elmentmondásos életű, XIX. századi hősöm, akiről egyszer talán tudok majd írni. A zürzavaros erdőlyről, az újság- és könyvfalóról, aki hosszan s alaposan készül a nagy feladatra, hogy végül mégis inkább csak megfigyeljen és kibiceljen a szabadságharcban, hogy a bukás után dühödten támadja Kossuthot. Szeretnék egyszer írni erről az emberről, aki regényeket ökredezett, hamvába holtan is fel-fellángolt, megalkuvó volt és elszánt, fattyú, szegény és fejedelem ivadáka, orvostanhallgató, újságíró, közigazdász, bolond – s aki itt porladt el, másfél méterre a lábam alatt, akin lábak tapodnak, mert a sírok közt út is kanyarog...

Indulunk vissza.

Kemény, élete vége felé, mikor Deákot követve Budapesten az Angol Királynő szállodába költözött, harmadik emeleti sívár szobáját egyetlen képpel díszítette. A kép őst, Kemény János fejedelmet ábrázolta. Később a fejedelmi előd helyébe egy tengeren haladó hajó került, amelyre – a krónikások szerint – a szoba lakója krétával ráírta: itt úszom én. S állítólag hozzátette – Amerikába. Ide érkezett hát meg, Pusztakamarásra, ez az ő Amerikája, ez a széljárta dombtető. Rosszkedvű vagyok. Kísérőm jóízű beszédessége vígasztal csak.

Lefelé haladtunkban a hidegről s a faluról beszélünk. Zolti nyolc osztályt végzett, az alsó négyet magyar, a felső négyet román nyelven. Valamelyik karácsonykor Sütőéknél kántált barátaival. Az író – mint emlékszik – szép szál ember, kedves arcú. A faluról írt könyve nyomán a helybéliek a televízióban láthatták viszont Pusztakamarást. A falu lakosságának egyébként háromnegyed része román, sok köztük az új, a regáti s azok bizony nemigen értik a magyart.

Mire visszaérünk az épületek közé, már leszáll a sötétség. Világítanak a meszelt falak, nevetés, beszéd csobogása hallatszik. Útitársaim borzadva mesélik, hogy három fekete malac széttépett s elfogyasztott egy csirkét.

Indulunk Kolozsvárra.

Zolti barátaival sétál, elhaladunk mellettük, integetünk. Integetnek ők is. Az országúton emberek csoportosulnak, ők is integetnek, de haragosan, mert az autóbusz nem vette fel őket, és a városba szeretnének eljutni. Sajnos, helyünk nekünk sincs.

Tele az országút. A várakozók isznak, az öklüket rázzák, néha a karonülő gyermeket mutatják, hadonásznak, kiabálnak.

Jobb nem kinézni az ablakon, jobb lesütni a szemünket.

Utazunk. Utazunk Kolozsvár felé.

ÚJÉV NAPJA JOBBÁGYTELKÉN

Állok a templomban, az asszonyok közt. Későn jövőnek már csak itt jut hely. A férfiak helye a karzat s a karzatra vezető lépcsőfeljáró – zsúfolt. Újévkor szinte mindenki eljön a templomba.

Bolondos, szép nappal érkezett ide az 1972-es esztendő. Süt a nap, olvad a hó, a jég.

Még a kinti fények kápráztatják a szemem, még az éjszaka ivott pálinka és bor nyomja a fejem, amikor megüt a kissé nedves templomfal mézszaga. Ébredezem, észlelek.

Szól az ének. A dallamot ismerem gyerekkoromból, a szöveget pedig a mellettem álló, idősebb asszony énekeskönyvéből lesem ki.

A templom képei naivak, szépek. József, az ács, rajongó szemű, elhivatott. Szűz Mária az ismeretlen piktor szerelméhez hasonlít. Kék és arany. Ez a két szín harmonizál. Tíz napja a Borisz Godunovot hallgattam-néztem meg a leningrádi Operában. A kék s arany díszítés és az ének „hívja” a leningrádi emlékképet.

A templomi zászlók áttört, fehér csipkéje nekem csipkeblúzok titkait sugallja most. Száll az ének kántálva s mégis diadalmasan: ezt az évet is megértük, rátettük lábunkat 1972 küszöbére.

Mit hozhat nekem ez az év? Mit kérek tőle?

Ilyen pillanatokot kérnék, mint ez itt, ez a mostani. Ismeretlen helyen, mégis barátok közt, egyedül, mégis emberek közt. Ismét csak, mint az út folyamán annyiszor, gyerekkori képek bukkannak fel bennem. Meglepően pontos, érzéki benyomások: kövek hideg tapintása, fák, fűvek szaga, íze, víz, sár, virág – minden, amitől elszakadtam.

Beszélni kezd a pap. Első mondatát rögzíti az emlékezet: „Az idő határán állunk...” A beszéd közbülső része nem érint meg (lehet, hogy a híveket sem), a végén – újra felfigyelek – praktikus dolgokról beszél a lelkipásztor. Naptárról, melyet őrizni kell. Gyermekáldásról, melyet növelni kell, utolsó kenetről, melyet az eltávozóknak óhajtani illene. Kicsit zavartan teszi hozzá, hogy tavaly néhány lélek erről megfeledkezett.

A mise véget ér. Szép és hagyományos rendben távoznak az asszonyok.

A férfiak maradnak. Ez már N. F. szervezése, ajándéka a falunak. Újra felharsan a Te Deum. Erős férfihangok balladaszerűen recitálják. N. F. kicsit oldalra döntve a fejét, gyönyörködve hallgat. Mint újmódi keresztet tartja kezében az érzékeny mikrofont.

BÚCSÚ ÉS MEGÉRKEZÉS

Elmegyünk hát innen is.

Így utólag most már merem mondani, szerencsénk van az idővel. Napfényben fürdik a Királyhágó, futhat a tekintet a völgyek tágaságán, a hegyoldalakon.

Elmegyünk hát innen is. A gondolatok az autó elé szaladnak. Már otthon járnak.

Az úton töltött idő felgyorsult, gazdagabb, tartalmasabb. Többet lát az ember, közben méri magát, s azt az országot is, ahová mindig visszamegy, ahol él és ahol, amíg él, élni akar. Hisz végeredményben azért megyünk el, hogy ide érkezzünk vissza, hogy megmérésünk másutt és megmérésen az, ahová visszajövünk.

Ének harsan:

*Szép szívárvány koszorúzza az eget,
Egészen kimutattad, hogy nem szeretsz.
Ha nem szeretsz, nem tehetek én róla,
Nem lehetek sem tulipán, sem rózsza.*

A jobbágytelkiek dala hangzik fel a magnóból. Robogunk a hárta felé. Hazamegyünk.

Módos Péter

„Mundruc” faluja

Megjelent a folkMAGazin 2013-as különszáma

András Erzsi „Erdei”: „Olyan jó ember vót [Mundruc], olyan ügyes ember vót... Kár vót, hogy meghalljon. Önként hót meg. Azt mondta, hogy meg akarok halni, s meghót. Jött Csöpitől, az asszisztensnőtől, aki adta be az injekciókat, megcsömöllött, amikor az anyósa meghót. Csináltak rántottát, s aztán a legyek úgy szállották. Ez egy nagyon pedáns ember vót, s ettől erőssen rosszszul lett. Szóval, jött haza, mikor éppen találkoztam véle, de már úgy ide-oda szédült. Jaj, – mondom – Pista bácsi, há' kend olyan beteg, há' mér nem menyen az orvoshoz?! Nem menek – azt mondta. Mondom, mi az, hogy nem menek? – Meg akarok halni. – Há' mér beszél ilyen bolondot?! – Nem akarom látni, ami van az én családomba'. Nem bírom már látni! Nem ment az orvoshoz, reggelre már meg volt halva. A fia s az unokája verekedtek, ittak. Ű eztet nem csinálta soha. Aztán mindjárt, ráadásul, a felesége is beteg lett. Az is azt mondta: – Ne vigyetek sehova, meg akarok halni! Meg is halt. Ilyen vót a haláluk.”

*

„Há' én emlékszem, hogy olyan kisleány vótam, mikor bėjöttek a magyarok, osztán úgy akartak szeretgetni még éngemet is a katonának. Ölegettek, csókoztak meg – nem tudtam, hogy merre forduljak. Nálunk is vótak beszállva katonák, s a szomszédba is. Emlékszem, a szomszédba egy katonát erőssen megütöttek. Egy tizedes arcul ütötte két ódalról, ahogy csak tudta kétfelől. Én ott álltam a kerítés mellett és kiabáltam a tizedesnek: az isten törné le a két kezét! Há' sza-

bad egy drága katonát úgy megütötte, aki harcol a hazáért, odaadja a életit? Há' nem szégyellik magikat? A tizedes meg azt mondta, hogy: – Pofa be! Azt mondta nekem. Én meg azt mondtam, hogy: Pofája csak a lúnak van meg magának! Na azt mongya, hogy: – Ennek aztán van szája ennek a gyermeknek. Úgy sajnáltam, azt a katonát, hogy úgy megütötte... Egy szép kis fiatal katona vót, lehet, hogy még önkéntes is vót, mer nálunk még nem is kellett hogy bérükkoljon, oszt mentek önként katonának, annyit eszik vót. Oszta' ott maradtak legtöbben. Úgy emlékszem, mikor bėjöttek a magyarok, a falu egész népe, aki csak menni tudott mindenki ott vót. Az én uram egy nagyon tudós munkás ember vót, meg iskolázott is, azt mondhatom. Mer' a kezébe vót a kőfaragászati diplomáciaja, s az asztalos mesterség. Szóval, a kőfaragó mesterség, s az asztalos mesterség. Aztán kitalálta, hogy ahol az állomástúl, a vonattúl mennek el a csinált úton, ott keresztül csinált egy nagy kaput. Akkor nyílt a labdarózsa, s a bazsarózsa. Rengeteg sok virágot gyűjtöttek össze, s aztán csinált egy nagy magyar koronát belölle, s a lábait is mind bazsarózsával s tubarózsával építették fel, s mindenütt gyönyörű szíp vót. S aztán megérkeztek a magyarok... Mán ott kezdhetném, hogy nekünk vót egy kis rádiónk. Édesapám csinálta, de csak olyan kis decka. Négy deckát összeszegezett, s belé valami tekerceket, s egy nagy karót ki a ház tetejire, s a drótot kivezette a szilvafa tetejiről a kertbe. Majdnem az egész falu népe odagyült, mer' csak nálunk vót rá-

dió, egyéb suhun egy se. Nyílus Ilona, akit miniszternek tettek meg a kollektív ideje alatt, az mindig a filin tartotta, az egy olyan okos, tevéken asszony vót... Ahogy bejöttek az oroszok, meg is tették miniszternek ütet is a parlamentbe. Az mindig hallgatta, hogy most itt vannak a magyarok, most ott, most ez a helyzet, most az a helyzet... Úgyhogy megtudtuk, mikorra érkeznek Vistához a páncélvonattal. Nagy magyar koronával az elején jött a páncélvonat... Most is látom, hogy' jött. Na, aztán megérkeztek a magyarok, leszállottak, csókoztuk mindüket, a katonákat, öleltük meg, vótunk olyan örömboldogságba, hogy magyarok lettünk mik is, mer' annyit szenvedtünk itt a románoktól, hogy sokat. Ha dúdolt egy legény, s hazakísérte a szeretőjét – régen olyan szípen dúdoltak a legények, nem mint most –, már a román csendőr úgy megverte, hogy erőssen. Annyira le voltunk szorítva... Na, aztán nagy örömben kiáltottuk, mindenki kegyetlenül, hogy: Íjjenek a magyarok! Íjjenek a magyarok! Eccer azt mondja nekem egy katona: Kislány! Há' milyenek a magyarok? Én csak gondolkozok, hogy mér kérde aztat. Há' mér, azt mondja: Kiáltják, hogy ilyenek a magyarok! Há' azér' kiáltjuk, hogy íljenek, mer' örvendünk, hogy jöttek. Há' akkor jövök én létre, hogy hát nem úgy kéne kiálni, hogy íjjenek, hanem hogy éljenek a magyarok. Nekünk ez vót a szójárásunk. Na, aztán megértette a katona is, hogy ez egy tájszóolásunk. Aztán sokan mentek fel a páncélvonatra. Éngem idesapám nem engedett, nem hagyta, hogy menjek. Félt, hogy lesz valami kavarodás. De nagyon sokan elmentek a népek Kolozsvárra. Ott is olyan nagy fogadtatás vót, olyan nagy dolog. Jaj, hogy örvendünk, milyen boldogok vótunk, de sajnos, hogy nem sokáig tartott... ”. (Bíróné Marsi Andrea gyűjtése, Magyarvista, 2013.)

„Mikor a magyarok bejöttek” (Magyarvista, 1940.)

Helyesbítés: a zenekar a különszám 21. oldalán megjelenttel ellentétben nem a „Hunyadi Csipások”, hanem Kovács Pál (sz. 1910) és bandája. A hegedűs „Kis Pali” a magyarlónai primás, Kovács Simon „Buraló” testvérbátyja, Mundruc katonatársa és jó barátja volt.

Kavakos – Bartók – Jánosi

Az 1975-ben alapított Jánosi együttesnek több olyan fellépése is volt, amelyen együtt muzsikálhattak Leonidas Kavakos görög hegedűművésszel. Jánosi Andrást nem csak az együttműködésről, de az előzményekről is kérdeztük.

– Milyen – más zekekaroktól eltérő – háttere van az együttesnek, amiből aztán együttműködés született Leonidas Kavakos-szal? Hol vannak a népzene és a műzene közötti kapcsolatkeresés gyökerei?

– Muzsikus pályám kezdetétől foglalkoztatt a népzene és a műzene közötti kapcsolat, sőt, ha tágabban értelmezem a kérdést, akkor már otthon, gyerekként része volt az életemnek ez a zenei univerzum. Édesapám [Jánosi Sándor, közismert becenevén Juló bá – a szerk.] a regöscserkészlet egyik vezetője volt. A regöscserkészlet Kodály elképzelését követve nem a falu kulturális „kizsákmányolását”, hanem város és falu kulturális cseréjét szorgalmazták, amelynek során az utóbbi műveltsége a kulturális élet szerves részévé tehető. A néprajzilag is érdekes, értékes helyeken szervezett regös táborokban a városi fiatalok együtt táboroztak a környékből összerobozott falusi társaikkal, közben tanulhattak egymástól. Például a városiak megismerhettek és elleshettek sok mindent a falusi fiataloktól: életmódot, életszemléletet, gyakorlati fogásokat, táncokat. Persze, a tánctanulás mögött nem volt olyan tudományos háttérismeret, mint manapság, hiszen a néptánc tudományos kutatása csak a

A Jánosi együttes (Papp István „Gázsa”, Túri András, Jánosi András, Pénzes Géza), valamint Nagy Péter és Leonidas Kavakos – Athén, 2002

háború utáni időkben indult meg, így a fiatalok megtanulták a falura leszivárgott polgári táncokat is.

Sokan voltak a táncházmozgalom megalapozói között, akik a cserkészlet kapcsán

jutottak az első impulzusokhoz. Cserkész múltja miatt az apám a második világháború utáni évtizedekben megtűrt személynek számított, mégis rendszeresen tartott táncösszejeveleteket barátai cseperedő gyereke-

Beszélgetés Leonidas Kavakos hegedűművésszel

Részlet a violinist.com oldalon 2013. december 5-én megjelent interjúból

Hogyan lehet az, hogy a görög hegedűművész Leonidas Kavakos a kifogástalan hangzás, kifejezőmód és zeneiség mellett egyfajta nyers emberi minőséget is meg tud tartani játékában? Zenei frázisai egy saját lendületén szárnyaló nyíl mozgására emlékeztetnek. Játéka összetett, technikai bravúroktól mentesen is magas színvonalú.

A most 46 éves Leonidas 1985-ben megnyerte a Sibelius-versenyt, majd 1988-ban a Paganini- és Naumburg-versenyeken is első helyezést ért el. Az elmúlt 23 év alatt lenyűgöző diszkográfiát és szilárd hírnevet tudhat magáénak elmélyült zenészként és virtuóz hegedűművészként egyaránt. Néhány kiemelkedő hangfelvétele: 1992-ben ő készítette a Sibelius hegedűversenye eredeti változatának legelső felvételét. Szintén ő rögzítette a 24 Paganini Capriccio-t, Ysaÿe Hat szonátáját, mind az öt Mozart hegedűversenyt és ugyanez év januárjában Beethoven hegedű-zongora szonátáit is Enrico Pace-val.

Leonidas Kavakos tanárai között találjuk Stelios Kafantarist, Josef Gingoldot és Rados Ferencet. A művész jelenleg egy 1724-es Abergavenny Stradivarin játszik, 2013 novemberében pedig a New England-i Konzervatórium díszdoktori címét nyerte el. Legújabb felvételén szerepel Brahms hegedűversenye Riccardo Chailly és a lipcsei Gewandhaus Zenekar közreműködésével, Brahms Magyar táncok című műve, valamint Bartók Rapszódiai Nagy Péter zongoristával.

Bostoni tartózkodása alatt telefonon kerestük meg, ahol éppen a Bostoni Szimfonikusokkal készült Mozart D-dúr hege-

dűversenyének, Prokofjev Klasszikus szimfóniájának és Schumann II. Szimfóniájának előadására. [...]

*

– Honnan jött, hogyan kezdődött a hegedülés?

– Görögországban, Athénban születtem, zenész családban. Apám hegedűs volt, édesanyám zongorán játszott, igazából így ismerkedtek össze. Apai nagyapám szintén hegedűs volt, de ő főleg népenét játszott. Bármerre mentem is, mindennél zenével találkoztam, mert a bandák sokat gyakoroltak, én meg hallgattam őket. Úgyhogy a zene többé-kevésbé születésemről jelen volt az életemben.

– Igazán élveztem a Bartók Rapszódiaikat ezen az új felvételen, és azon tündöttem, hogy vajon a családi háttérben gyökerező népzenei hatások befolyásolják-e, ahogyan közelítesz ezekhez a művekhez.

– A népzeneben a legnagyobb dolog maga a muzsikálás: amikor igazából megérted, hogyan működnek a zenészek. Édesapám népenét kezdett először tanulni. A tanulási folyamat úgy zajlott, hogy a tanár játszotta a dallamot és ő próbált bekapcsolódni, majd önállóan eljátszani azt. Ez hallás után történik, szemben a klasszikus zenetanulásnál alkalmazott módszerrel, ahol először el kell sajátítanod a kottaolvasást, majd a művet kottából kell játszani. Az egész mentalitás és a zenéléshez való hozzáállás teljesen más, ha népzene vagy. Minden sokkal ösztönösebb, improvizatívabb, spontánabb.

A másik, hogy a népzene zenészek nem játszanak „koncerteket”, ők szórakoztatnak, igazodva a közönség hangulatához. Olyan

inek. Ma gyerektánczásoknak neveznénk ezeket, amely alkalmakkor nemcsak táncot, de többszáz népdalt is megtanultunk. Szóval, az elején nem olyan elvont dolgokról volt szó, mint a népzene és a műzene kapcsolata, hanem inkább olyasmiről, mint Bartók és Kodály kapcsolódása a magyar népzenehez.

– *Hogyan fordult a történet „komolyra”?*

– Valamikor a hetvenes évek második felében – akkoriban már aktívan muzsikáltam –, egy takarítás alkalmával kezembe akadt a Muzsika című folyóirat egy régebbi száma. A borítón Bartók arcképe volt, ezért belapoztam és megtaláltam Somfai Lászlónak azt a tanulmányát, ami Bartók Második rapszódijának rutén epizódjáról szól. Megdöbbenve olvastam a cikket, mert akkor világosodott meg, hogy milyen szorosan kapcsolódik Bartók zeneszerzői működése a népzenehez. A rutén dallam például változtatás nélkül került bele Bartók művébe, ugyanaz a hangnem is, még csak át sincs transzponálva. Ráadásul Bartók anynyira mélyen ismerte a motivikus szerkezetet, hogy azt is nehéz megállapítani, melyik pontig tart a rutén táncdallam és hol kezdődik a zeneszövet bartóki része.

Ez a cikk indított arra az elhatározásra, hogy nekem ezzel kell foglalkoznom. Ekortól kezdtem vadászni arra, hogy a bartóki életműben hol érhető tetten a konkrét népzenei hatás. Következő lépésként több

LISZT FORRÁSOK

1. **Rákóczi-induló** – népi változatok (A XV. Magyar rapszódia témája) – a) *Török hadi induló*; b) *Gyimesi csángó magyar lakodalmi mars*; c) *Avasi román tánc*; d) *Palatka magyar lakodalmi mars*
2. **Jaj, de huncut a német...** (A VI. Magyar rapszódia egyik témája) – a) *19. század eleji német (Habsburg) csúfoló dal (múdal)*; b) *Kalotaszegi szapora csárdás*
3. **Káka tövén...** (A VIII. Magyar rapszódia egyik témája) – *19. századi népies múdal*
4. **Emlékezet...** (A XIII. Magyar rapszódia témái) – *A rapszódia forrásdallamai a nép emlékezetében*
5. **Deres a fű...** (A III. Magyar rapszódia egyik témája) – *Egy 19. századi népies múdal és a III. Rapszódia verbunkosa*
6. **Rapszódia** (A XIV. Magyar rapszódia dallamai) – *Ahogy Liszt hallhatta és mai formájukban*

NÉPZENE BARTÓK MŰVEIBEN

7. **Erdélyi magyar és román táncdallamok** (Az 1. Rapszódia [1928] forrásai) – a) *Legényes (de ciuit)*; b) *Jaj, de szépen muzsikálnak...*; c) *Frunza vierde...*; d) *Táncdallam (crucea)*; e) *Topogós (pre loc)*; f) *Legényes (joc fecioresc)*
8. **Palóc dudanóták énekelve és dudán** (A 15 magyar parasztdal [1914-18] két dallama)
9. **Csíki népdalok** (A Három csíkmezei népdal[1907] forrásai) – a) *Sír a kis galambom...*; b) *Októbernek, októbernek elsején...*; c) *Furulyamuzsika*
10. **Erdélyi magyar, román és rutén tánczene** (A 2. Rapszódia [1928] forrásai) – a-b) *Lassú csárdás*; c) *Lassú csárdás*; d) *Legényes*; e-f-g) *Avasi román tánc - dudautánczat*; h) *Rutén táncdallam*
11. **Erdélyi román táncdallamok** (A Szonatina [1915] forrásai) – a) *Erdélyes*; b) *Táncdallam*; c) *Törökös*; d) *Táncdallam*; e) *Medvetánc*
12. **Erdélyi román táncok** (A Román népi táncok [1915] forrásai) – a) *Botos tánc*; b) *Övestánc*; c) *Topogós*; d) *Bucsumi tánc*; e) *Román polka*; f) *Aprózó*; g) *Táncdallam*

Jánosi együttes: Rapszódia

Liszt és Bartók források (Hungaroton HCD 18191, 1995)

havi fizetésemből sikerült megszereznem Bartóknak a Rumanian Folk Music című, Amerikában megjelent művének három kötetét, amiben több ezer dallam van. Ennek a műnek a segítségével álltam neki keresgélni

a Bartók művek forrásait. Négyévi elemző- és kutatómunka után, 1981-ben az Egyetemi Színpadon mutattuk be az anyagot, *Zene húros hangszerekre... dudára és furulyára* címmel. [Folytatás a 32. oldalon]

ez, mint manapság egy jó lemezlovas, csak éppen élő zenével, nem felvételekkel: úgy kell játszani, hogy az emberek végig jól érezzék magukat – táncolásra, ünneplésre készen – és igyekezni kell, hogy ez a jó hangulat megmaradjon. Ezt a fantasztikus hozzáállást kellene nekünk, klasszikus zenészeknek értékelni és eltanulni.

Bartókban az a nagyszerű, hogy amellet, hogy óriási tehetséggel, fantasztikus képességekkel megáldott és képzett zeneszerző, volt érzéke ahhoz is, hogy felismerje és megértse, mennyire értékesek ezen dallamok forrásai. Azt is fontosnak tartotta, hogy elutazzon és szisztematikusan felgyűjtse ezeket a zenéket, azért, hogy felhasználja őket. A művei középpontjában a népzene áll, ami mindig az emberi életéről szól. A népzene néha egy egész vidéket, vallást vagy akár törzset is képes jellemezni, amelyben megjelennek az egyéni vagy kollektív tapasztalatok. Ez a különleges, személyes és jellegzetes népzene Bartók zenéjének részévé vált.

Néhány éve szerveztem egy koncertet, amire meghívtam egy népzenei együttest Magyarországról. A Jánosi András vezette banda játszott azokból a dallamokból, amiket Bartók gyűjtött, és amik hallhatók a Rapszódiaiban is. Néhány ütem után én is lejátszottam zongorán, úgy, ahogy Bartók megírta, így a közönség pontosan megfigyelhette, miként alakul át az egyszerű népzenei dallam Bartók „szavaivá”. Ez nagyszerű élmény volt, nem csak a hallgatóságnak, de nekünk is.

– *Ezen élmény után változott a megközelítéseted a Bartók darabok felé? Hogyan tudod megragadni ezt a népi hangulatot?*

– Ó, igen! Fontos, hogy tudjuk, miképpen játszanak a népzene Európa azon részén, milyen dallamokat muzsikálnak a maguk sajátos előadásmódjában. A klasszikus zenei előadás-

módnak ehhez semmi köze. A legfőbb és legfontosabb eleme a zenének a kifejezőmód, a ritmikai retorika. Ez azt jelenti, hogy még a dallamban is van valamiféle ritmus, aminek a sugallatára alkalmazunk bizonyos lejtéseket. Például, ha van egy énekesed, akkor van a szöveg és van zenei kifejezés is valamilyen módon, de alapvetően a szavak dominálnak abban, hogy hogyan énekelj, hogyan add elő a szöveget. De, ha nincsenek szavak, ha csak hangszeres zenét játszol, akkor a kifejezés a zene tagolásával oldható meg, legyen az akár dallam, vagy más, ritmussal rendelkező zenei elem. Klasszikus zenészként fontos látni a népzenei játékat, előadását. Azt hiszem, Haydn ugyanerre törekedett. Ő volt az első, aki behozta a népzenei paloták falai közé.

– *Brahms Magyar táncai szintén szerepelnek a felvételen.*

– Már a Hegedűverseny is magában hordozza a népzene hangzását, rögtön az első tételnél. Mindenütt ott van, nagyon sokszor találkozol ezzel a gondolattal. [...] Ez az oka, hogy bevettem a felvételek közé Brahms Magyar táncait. Számomra ebből az az üzenet, hogy a népzene az emberi élet értékét helyezi a fókuszba, amire manapság nagyobb szükségünk van, mint valaha. Napjainkban úgy tekintenek az emberekre, mint számokra, gazdasági adatokra, amelyek bizonyos közgazdasági mutatók alapjául szolgálnak. Egyre inkább távol kerülünk az emberi élet megbecsülésétől, attól, hogy az életünkre úgy tekintsünk, mint a legnagyobb ajándékokra, amit kaphattunk. A népzene soha nem felejt ezt, mert az emberi életből fakad. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a népzene az emberi élet eszenciája.

Laurie Niles
(Fordította: Bede Judit)

Nem volt könnyű munka, hiszen Bartók háromféle módon dolgozott fel népzene-t. Van, ahol a népi dallamnak csak a „levegője érződik”, van, ahol megjelenik a dallam, de át van dolgozva, és van, ahol egy az egyben átveszi a dallamot. Én az utóbbiakra koncentráltam. Vannak olyan részletek, ahol még a díszítéseket is hűen követve rögzíti saját darabjában. Érződik a törekvés, hogy minél pontosabban meg akarta őrizni azt, amit a gyűjtés közben hallott.

– *A téma szövevényes és bonyolult. Hogy lehetett ezt előadássá formálni?*

– Sok fejtörést okozott, hogy miként szabaduljunk meg a túlzott didaktikusságtól. A helyzet kényszerített arra, hogy kitaláljak egy olyan formát, ami fogyaszthatóvá teszi az egészet. Azt kell mondanom, hogy szinte új műfajt teremtettünk, ugyanis a népzene és a műzene mellé felsorakoztattunk táncot, prózai szövegeket, sőt vetítést is. A vetítést az a társaság készítette, akik Halmos Bélával és Sebő Ferivel egyetemi társak voltak, építészek, illetve építőmérnökök: Tóth Elek, Kézdi Miklós, Wagner Péter, Buzay József és Koren András. Ők fényképezőgéppel gyűjtötték a népi kultúra tárgyi emlékeinek és építészeti kincseinek maradványait és olyan képanyaggal rendelkeztek, ami nem csak információt, de hangulatot is adott. A Jánosi együttesen kívül Sebestyén Márta, Juhász Zoltán is fellépett a műsorban, Zsuráék [Zsuráfszky Zoltán és Farkas Zoltán „Batyú”] „Párhuzam” együttese volt a táncos közreműködő, Rónaszegi Éva, illetve Szabó András a prózai előadó és Szokolay Balázs a Bartók műveket játszó zongoraművész. Martin György segített a tánczene és a táncok rekonstrukciójában, illetve kiválasztásában.

Aztán ebből készült a zenekar első lemeze... Ismeretlenként beállítottam a Hungarotonhoz, és elmondtam, hogy mit szeretnénk. Rábólintottak. Így készült az első LP-lemezünk, aminek az egyik oldalán a bartóki források voltak, a másikon meg népzene.

– *Miként reagált a szakmai közvélemény?*

– Kicsit aggódtam, hogy ránk kerül a bélyeg, hogy nem is vagyunk „igazi” népzeneészek. Ez talán meg is történt, kicsit kiközösítve érezhettük magunkat, de a megkezdett úton tovább haladva készítettük el a hasonló tematikájú Liszt-lemezünket. Ennek sikerén felbuzdulva készült el első CD-nk, amelyre a Bartók- és Liszt-forrásokat válogattuk össze.

– *A komolyzenészeknek tetszett?*

– Mi akkor nem nagyon hallottunk arról, hogy a klasszikus zenészek között ennek visszhangja lenne. Néhány éve tudtam csak meg, hogy Rados tanár úr, aki járta a világot és kurzusokat vezetett, mindenhová

Leonidas Kavakos

vitte magával a lemezünket. Ennek köszönhető a kapcsolat. Kavakos részt vett Rados Ferenc egyik kurzusán, amelyen a tanár úr azt mondta neki, hogy ha jól akarja játszani Bartókot, akkor ezt a lemezt kell tanulmányoznia. A történetet Leonidas Kavakos 2009-ben, a Queen Elizabeth Hall közönsége előtt, a pódiumon mesélte el.

– *A lemez volt az apropó, de hogyan kezdődött a kapcsolat?*

– Az ezredforduló táján megkeresett Nagy Péter zongoraművész, akit akkor még nem ismertem, így nem tudtam róla, hogy gyakran zenél együtt Leonidas Kavakos-szal. Elmondtam, hogy a Magyarországon tartózkodó Kavakos szeretne velem találkozni. A találkozásból nagy beszélgetés lett, s kiderült, hogy ő az athéni Megaron-ban szervez egy kamarazenei fesztivált, ahová meghívott minket. A fesztivál kifejezetten az európai zene és annak gyökerei témakörben szerveződött.

– *Ez tényleg olyan, mintha a Jánosi együttesnek találták volna ki.*

– Kavakos fesztiváljára kreáltunk egy új műsort, aminek az volt a címe, hogy „A magyar zenei hagyomány és a műzene”. A kétrészes műsor első fele csak magyar népzenei válogatást tartalmazott. A másodikban Bartók, Liszt, valamint Haydn műveit magyar népzenei, illetve XVIII-XIX. századi zenei forrásait játszottuk a zeneszerzők művei, a művek részletei mellett, amelyeket Leonidas Kavakos, Nagy Péter és a fesztivál egy cselista vendégművésze szólaltatott meg.

A műsor gördülékenysége érdekében úgy találtuk ki, hogy a népzenei részek alatt színpadon maradnak a komolyzenészek is.

Kavakosnak nem is volt ez ellen kifogása, a koncert zárószámában Nagy Péter azonban nem akart tétlenül ülni a színpadon, a székelyföldi táncok szöktetősebe dobosként szállt be. Bár előtte soha nem dobolt, játéka teljesen hibátlannak és nagyon attraktívnak bizonyult.

– *Jutott idő a közös felkészülésre?*

– Athénban napokig készültünk a fellépésre. Kavakos bejárt a próbáinkra, miközben koncertezett, és szervezte a fesztivált. Elképesztő munkát végzett! Nem arról volt szó, hogy ő a világsztár, aki időnként megmutatja magát, hanem egész nap dolgozott. Naponta hat-hét órát próbált a résztvevőkkel és szinte minden nap játszott az esti koncerten. A legjobb értelemben vett muzikus alázat példaképét láthattuk benne.

– *Úgy tudom, az együttműködés itt nem ért véget...*

– Leonidas Kavakos 2009-ben a londoni Queen Elizabeth Hallban egy portréműsor keretei között lépett fel, és erre hívott meg bennünket. (Az Elizabeth Hallban van egy nagy koncertterem, ahol még a nyolcvanas években Solti György meghívására játszhattunk egy Bartók Fesztiválon.) Kavakosnak több koncertje is volt ez alkalomból. Velünk a Queen Elizabeth Hall aulájában lévő színpadon lépett fel egy angol zongoristával együtt, és sokat mesélt a közönségnek, itt került szóba a történet Rados Ferencről.

A londoni fellépés kapcsán készült vele egy riportfilm, ahol a népzeneről olyan szépeket mondott és annyira hangsúlyozta a jelentőségét, hogy az egészen szokatlan egy komolyzenésztől.

Grozdits Károly

Az aratnivaló sok, de a munkás kevés

A *folkMAGazin* 2013/6. számában megjelent *A táncházmozgalom mint a népzene- és néptánc kutatás társadalmi hasznosulásának megnyilvánulása* című cikkben a szerző komoly vádakot fogalmaz meg a Hagyományok Háza tevékenységével kapcsolatban. Állítása szerint „a revival-archiválás a Hagyományok Háza 2001-es létrejöttével teljesen leállt [...]. Nemcsak a jelenidejű dokumentálás folyamata szakadt meg végérvényesen, hanem a lassan, de biztosan használhatatlanná váló analóg gyűjtemény digitalizálása és korszerű közzététele is elmaradt.” A Hagyományok Háza szerteágazó tevékenységéből a széles tömegeket megszólító színpadi műsorokkal, továbbképző tanfolyamokkal szemben valóban kevésbé ismert a *Folk-lórdokumentációs Központban* folyó munka. Bár kétségtelenül rengeteg még az elvégzendő feladat, az eredeti gyűjtemények mellett a revival-archiválás is része ennek a munkának. Ez egy összetett feladatrendszer, de a hosszútávon is sikeres digitalizálás és archiválás nehézségei mellett is számos eredmény valósult meg az elmúlt tizenkét évben. Végigolvasva az alábbiakat, remélhetőleg senki számára nem lesz a továbbiakban kérdéses, hogy a revival-archiválás folyamata egyáltalán nem állt le, hanem tervszerűen és folyamatosan zajlik. Természetesen az itt folyó munka a mindenkori állami támogatás függvénye, és az intézmény az alapítása óta a források elégtelenségével küzd ezen a területen is.

*

A Hagyományok Háza az alapítása óta feladatának tekinti mind az eredeti folklórgyűjtések, mind a revival mozgalom anyagainak összegyűjtését, szakszerű archiválását és az érdeklődők részére való szolgáltatását. Az évek alatt összegyűlt, vásárlás, ajándékozás vagy letét útján a Hagyományok Házába került gyűjtemények, hagyatékok – melynek részét képezik az egykori *Néptáncosok Szakmai Házából* átörökölt felvételek is – több mint tízezer órányi hang- és videofelvételt és kb. negyvenötezer fényképfelvételt

tesznek ki. A sokféle hordozón, sokféle formátumban beérkezett anyagok digitalizálása az elmúlt tizenkét évben folyamatosan zajlott, kialakítva hozzá egy speciális lejátszó gépparkot, a szükséges informatikai bázist és az egyedi feladatokra kiképezve egy, a feladatokhoz mérten szűk szakembergárdát. (Jelenleg két munkatársunk dolgozik digitalizálási munkakörben.) Nemcsak a szakszerű digitalizálás és katalogizálás, hanem a gyűjtemények, hagyatékok jogi vonatkozásai (tulajdonviszonyok, felhasználási jogosultságok tisztázása stb.) is állandó feladatot jelentenek számunkra.

A Szakmai Házból átörökölt közel kétezer órányi audio- és videofelvétel részben az *MTA BTK Zenetudományi Intézet* tulajdona, az onnan korábban átmásolt analóg gyűjteményeket tartalmazza, melyek ott is archiválásra kerülnek, így ezek megőrzése biztosított és közzétesszük őket közös adatbázisunkban. Az egykori Szakmai Ház hordozóin revival mozgalombeli együttesek zenei és táncos felvételei is találhatóak. A kezdetektől hatalmas és folyamatosan bővülő anyagmennyiség tervszerű feldolgozásához hosszú évekre van szükség. A munkában az eredeti gyűjtemények érthető okokból kaptak prioritást, hiszen egyedi és megismételhetetlen felvételekről van szó, s az analóg hordozók állapota pedig rohamosan romlik. Másrészt a revival mozgalom is az eredeti felvételekre támaszkodik, ezek nélkül nem létezhet. Az eredeti anyagok feldolgozásának prioritását az is indokolja, hogy a népzene különböző szinteken oktató tanárok is azt javasolják tanítványaiknak, hogy eredeti felvételekről tanuljanak, s ne más revival együttesek anyagából. Az ezen a téren elvégzett munka:

1. Megtörtént a Szakmai Házról megörökölt 330 db magnószalag, 334 db audio-kazetta és 158 db DAT kazetta teljes digitális archiválása;
2. Elkészült a Szakmai Házról átörökölt 715 VHS kazetta és 623 SVHS kazetta teljes leltára, melyek digitalizálása folyamatban van;

3. Beszereztünk és könyvtárunkban szolgáltatunk az elmúlt években megjelent több száz revival népzenei CD-t, valamint folklór tárgyú folyóiratot és kiadványt;

4. Részben digitalizálva lettek olyan korábban megjelent oktatási segédanyagok, mint pl. a *Hangfelvételek néptáncoktatáshoz, Népzenei füzetek, Játék és tánc...* hangzóanyagai. Ezek mellett a Hagyományok Háza az elmúlt években több mint harminc oktatási segédanyagot és tankönyvet jelentetett meg. (Lásd a Hagyományok Háza honlapján a „*Kiadványok*” menüpont alatt.)

5. A Hagyományok Háza kiadóként megjelentett több, a táncházmozgalommal foglalkozó könyvet is (pl. *Siklós László: Táncház; A betonon is kinő a fű (tanulmányok); Sebő Ferenc: A táncház sajtója; Abkarovits Endre: Táncvárosi portrék*).

6. A különböző gyűjtőktől időközben megszerzett gyűjtemények sok esetben revival felvételeket is tartalmaznak, melyek az eredeti gyűjtemények mellett ugyanúgy archiválásra és feldolgozásra kerülnek (pl. *Demény Piroska, Falvay Károly, Kerényi Róbert, Szalay Zoltán, Timár Sándor, Téka együttes* és mások gyűjteményei). A teljesség kedvéért hozzá kell tenni, hogy ezek a nagyközönségnek csak olyan esetben szolgáltathatóak, ha a tulajdonviszonyok tisztázottak.

7. A Halmos Béla által kezdeményezett, és a Hagyományok Háza keretében létrehozott *Táncház Archivum* elnevezésű gyűjteményi egységben több ezer fénykép, újságcikk, hang- és videofelvétel található. Bár egy részük digitalizálva lett, Halmos Béla váratlan halála miatt ezek pontos nyilvántartása nem készült el, az anyag feltárása folyamatban van, megbízással három szakember dolgozik rajta.

8. A *Magyar Rádió* archívumából sikerült hivatalosan megszereznünk számos olyan felvételt, amely a népzenei revival mozgalmak tevékenységét dokumentálja.

Az elmúlt huszonhárom évben (hál' Istennek!) oly mértékben megnőtt az országos és nemzetközi népzenei, világzenei és néptáncfesztiválok száma, hogy a Hagyományok Házának sem anyagi, sem emberi erőforrása nincs arra, hogy minden eseményt a helyszínen dokumentáljon, azonban továbbra is befogad minden ilyen jellegű felvételt, gyűjteményt, az ilyen alkalmon készült és kereskedelmi forgalomban megjelent felvételeket pedig szintén igyekszik beszerezni.

A Folklórdokumentációs Központ csapata nevében:

Kelemen László főigazgató

Kelemen László fenti írásában kendőzetlenül megvallja, hogy a Hagyományok Háza (HH) közgyűjteményi tevékenységében a városi táncházmozgalom, a népzenei és a néptáncmozgalom elmúlt négy évtizede szándékosan kapott alárendelt szerepet. Pontosan ezt tettem szóvá előadásom egyetlen bekezdésében. Mert amíg folklórral intézményesen számos múzeum, akadémiai intézet és egyetemi bekezdés foglalkozik, addig a népművészeti revival témaköre az állam részéről egyedül a HH feladata lenne. S ha történet is ott ezügyben bármi az elmúlt tizenhárom évben, az olyan titkos, hogy a HH honlapján egyetlen katalógust sem találni, amelyen a „mozgalom” kiemelkedő eseményeinek audiovizuális nyomai elérhetőek lennének, legalább olvasótermi megtekintésre. A hozzáférést annak idején a Néptáncosok Szakmai Háza a maga szerény eszközeivel meg tudta oldani. Pedig akkoriban – a főigazgató emlékeivel ellentétben – nemhogy a mainál kevesebb, hanem jóval több fesztivál, találkozó, minősítő, tv-és rádióműsor stb. létezett. Szintén tévedés, hogy a Táncház Archivum a HH keretében alakult volna meg, hiszen azt az Almássy Téri Szabadidőközpont és a Magyar Művelődési Intézet együttműködésében, Halmos Béla vezetésével már 1997-ben létrehozták. (Berán István)

Minden, amit népzeneink új stílusáról tudni kell

Bereczky János: *A magyar népdal új stílusa I–IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013*

Írta: Almási István

A népzene kutatók érdeklődése sokáig főképpen a régi stílusok tanulmányozására irányult. Ennek egyfelől az volt az oka, hogy a régi dalok történeti és művészi értékét mindig kimagaslónak tartották, másfelől már kezdettől fogva megnyilvánult az a nem is indokolatlan aggodalom, hogy ezeket a dalokat a feledésbe merülés kikerülhetetlen veszélye fenyegeti. Ezzel szemben, minthogy az új stílusú dallamok a nagyszabású, tudományos igényű gyűjtések megindulásakor nyilvánvalóan a föllendülés, a diadalmas térhódítás szakaszában voltak, és a falvak többségében már úgyszólván meghatározták a fiatalság zenei ízlését, úgy tűnt, hogy alapos stíluskritikai elemzésük nem égetően sürgős. Ezenkívül a szakemberek az új stílust – Bartók Béla véleményével egyetértve – szinte a legutóbbi időkig homogén tömbnek tekintették, és inkább csak keletkezésének koráról vitatkoztak. Egyes zenetörténészek szerint az új stílus a 18. század folyamán már létezett, kezdetei pedig régebben megjelentek. Folkloristák viszont többnyire azt vallották, hogy a jelentős stílusváltás a 19. század második felében ment végbe, bár a legnagyobb tudósok vélekedései sem voltak mentesek következtelenségektől.

Bereczky János több mint két évtizede elérkezettnek látta az időt ahhoz, hogy mélyreható vizsgálatok alapján perdöntő módon tisztázza a vitás kérdéseket, meghatározza az új stílusú dalok szerkezeti, dallami, ritmikai és metrikai sajátosságait, valamint a hozzájuk kapcsolódó szövegek műfaji, illetve verstani tulajdonságait, továbbá hogy kidolgozza e dalok új zenei típusrendjét. Tüzetesen elemezte a 20. századi népzene kutatók eredményeként a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontja Zenetudományi Intézetének Népzenei Archivumába került dallamokat, a 19. századi kézíratos és nyomtatott dalgyűjtemények, akárcsak a 20. századi népzenei kiadványok idevágó anyagát – összesen mintegy hatvan ezer új stílusú dallamot! –, és áttanulmányozta a tárgykörre vonatkozó korábbi elméleti, történeti és rendszertani írásokat. A dallamok végletesen aprólékos boncolgatása számos újszerű felismerésre nyújtott lehetőséget. Teljesen önállóan végzett munkájában főként Bartók Béla és Vargyas Lajos nyomát követte. Az előtte járt kutatók észleléseit, következtetéseit részint elfogadta, sőt igazolta, nagyjából viszont saját újabban felhalmozott, bőséges ismeretei és tapasztalatai alapján árnyalta vagy éppen cáfolta, bátran rámutatva az állításaikban előforduló ellentmondásokra. Alig öt-hat elődjének a megállapításait hagyta bíráló, helyesbítő vagy elutasító megjegyzés nélkül.

A mű kifogástalan logikával felépített bevezető tanulmányában Bereczky János elsősorban Bartók Bélának az új stílus fogalmát a magyar népzene tudományban való meghonosítása és zenei ismertetőjegyeinek leírása révén szerzett úttörő érdemeiből in-

dul ki, majd a Vargyas Lajostól kiemelt jellemző vonásokra hívja föl a figyelmet. Folytatásképpen áttekinti az új stílus megjelenésének korszakával kapcsolatos különböző, gyakran bizonytalanságról tanúskodó és egymással élesen szembenálló vélekedéseket. Önnön kiforrott álláspontját ebben a kérdésben így önti szavakba: „Azt mindenekelőtt és *minden különösebb kutatás nélkül* is le lehet és le kell szögezni, hogy azok az elméletek, amelyek a magyar népzene új stílusának érlelődését, keletkezését vagy éppenséggel kifejlődését a 19. századnál korábbra helyezték, teljességgel tarthatatlannak bizonyulnak.” (I. k., 10.) A szerző ismételen – helytállóan – hangsúlyozza, hogy addig nem lehet szó stílusról, amíg az ismervek szórványosan, véletlenszerűen fordulnak elő, hanem csak akkor, amikor azok már számos dallamban vannak jelen.

Szilárd meggyőződése szerint az 1830-as évektől kezdve született népszínműveknek és a szorosan hozzájuk tartozó népies műdaloknak döntő szerepük volt visszaterő szerkezetű dallamok terjesztésében, ugyanis ezek folklorizálódása jelentette az új stílus kialakulásának az elindító mozzanatát, jóllehet e formai sajátosságon kívül a stílusra jellemző többi vonás egyelőre még nem mutatkozott. Ebben a tekintetben egyértelműen Kodály Zoltán megállapítását erősíti meg, aki 1937-ben *A magyar népzene* című összegző művében kijelentette, hogy „A falura került műzene termékenyítő hatással volt a népzeneire, s abban újabb, azelőtt ismeretlen alakulatok létrejöttére adott ösztönzést.” [Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1937, 10.] Ez a gondolat a legsarkítottabb formát Bereczky tanulmányának utolsó fejezetében ölti: „A magyar népdal világából nem lehet a népies műdal eredetűeket kizárni. Végképpen nem lehet pedig az új stíluséból, mert 1) maga az egész stílus – mint az fejlődéstörténeti áttekintésünkben világosan kiderült – népies műdal eredetű; 2) története során végig népies műdal és népdal egymást megtermékenyítő kölcsönhatásának légkörében alakult, fejlődött; 3) éppen ezért e két kategória nem pusztán érintkezik, hanem egymással keveredik, egymásba átfolyik: a műdalok közt akárhány népdalszerű, a népdalok közt akárhány műdalszerű van, ha nem ismerjük konkrétan a szerzőt – és a legtöbbször ez a helyzet –, lehetetlen közöttük bírónak lenni, ha pedig valaki mégis bírónak vállalkozik, könnyen megcsalatozik [...]”. (104.) Lényegében ugyanez a felfogás érvényesül abban az állásfoglalásban, amellyel Bartóknak az új stílust jellemző egyik észrevételére reflektál, mely szerint „dór és eol dallamokban gyakoriak a pentaton fordulatok, ami kétséggel a régi stílusból átmentett sajátosság” [Bartók Béla: *A magyar népdal*. Rózsavölgyi és Társa, Budapest, 1924, XXXVI.], illetve Kodály Zoltán nevezetes szentenciájára: „Az új magyar dallamstílus szerves folytatása a réginek.” [Kodály: i. m., 34.] A szerző így fejezi ki az álláspontját: „Mi *folytonosság*ot a két stílus között nem látunk. Látunk ellenben a két, mintegy másfél évszázadon át együtt élt stílus között *kölcsönhatásokat*. Ilyen kölcsönhatás az új stílusba *utólag beszivárgott* és *idővel egyre nagyobb teret nyert ötfokúság* is.” (71.)

Elhangzott 2013. szeptember 11-én az MTA BTK Zenetudományi Intézetének Bartók Termében, a recenzeált mű bemutatása alkalmával. Megjelent a *Magyar Zene* 2013/4-es számában.

Bereczky János voltaképpen Vargyas Lajos útját járta, amikor stílustörténeti búvárkodásai során a dallamok korát történelmi eseményekhez köthető dalszövegeik alapján határozta meg. E módszer alkalmasságát és eredményességét először leginkább a Garibaldi-nóták esetében lehetett bizonyítani. Amint megjegyzi: „Igen jól behatárolható időszakhoz köthető például a Garibaldi-nóták keletkezése.” (17.) Ez az időszak az 1860-as évek eleje. Nem sokkal ezután, 1866-ban az olasz és a porosz hadsereg Ausztria elleni hadjárata alkalmával, majd 1878-ban az Osztrák–Magyar Monarchia csapatainak boszniai és hercegovinai bevonulása és a terület megszállása idején sok fiatal vittek háborúba, s akkor valóban sok katonadal született.

A Bartóktól jellegmeghatározónak tartott sablonos sorzáró ritmusformulát – állandósult „sztereotip sorvéget” – Bereczky János a 18. század utolsó és a 19. század első harmadában virágkorát élő *verbunkoszene* úgynevezett bokázó zárlatából származtatja. Az új stílusú dallamokra ugyancsak jellemző pontozott ritmus megjelenését viszont annak a fordulatnak tulajdonítja, amely az 1850-es és 1860-as években (előbb a magasabb körök „nemzeti táncrendjében”) következett be a hangszeres jellegű verbunkosdallamok után a *lassú csárdás* és az ezt kísérő 4/4-es ütemű vokális jellegű dallamok föltűnésével. Amikor pedig egy-két évtized elteltével a negyedes lüktetésű, augmentálódott – szélesebbé vált – ritmika a parasztság körében keletkezett dallamokban is otthonossá vált, a népi énekesek egészséges prozódiai érzékének érvényre jutásával kialakult az *alkalmazkodó pontozott ritmus*, vagyis a dallam hangértékeinek igazodása a szöveg hosszú és rövid szótagjainak természetes időtartam-viszonyaihoz. „[...] az architektonikus szerkezet és az alkalmazkodó pontozott ritmus egymásra találásából [...] jött létre az a *valóban* új stílus, mely jellegzetes szerkezetével és jellegzetes ritmikájával-melodikájával már csakugyan elütött nemcsak a magyar népzene addigi anyagától, hanem a korabeli Európa egész népzenei világától. Egy ténylegesen új hangot szóltatott meg ez a stílus, melyet az új szerkezet és az új ritmika szintézisével volt képes létrehozni: *egy új nemzedék új életérzésének új hangját*” – jelenti ki a szerző. (37.)

Bereczky János nemcsak az új stílus kialakulásának idejére derített fényt, hanem a népzene-tudomány történetében elsőként a stíluson belül is ki tudta mutatni a fejlődési folyamat zenei jellegzetességeivel szemléltethető különbségeit. Elmélyült vizsgálatai alapján ma már nem kétséges, hogy e stílusnak van egy korai és egy kifejlett szakasza, ezek között pedig két átmeneti rétege. Kutatásainak erről a rendkívül fontos eredményéről, de több más érdekes, korábban figyelmen kívül maradt jelenség észleléséről is az évek során már munka közben beszámolt a szakfolyóiratokban. Mindig új álláspontot megfogalmazó, gondolatébresztő tanulmányai közül hadd említsem meg azokat, amelyek 1992 és 2008 között a *Zenatudományi dolgozatok* lapjain láttak napvilágot: *A korai és a kifejlett új stílus* (1992–1994, 217–242.); *Egy sajátos hangsor népzeneinkben* (1999, 75–85.); *Az alkalmazkodó pontozott ritmus megjelenése népzeneinkben* (2003, 411–454.); *Ál-régi és ál-új stílusú dalok* (2006–2007, 171–194.); *„Az első dallamsor záróhangja 1” –?* (2008, 297–324.)

A mű szerzője új felfogásban tárgyalja az autentikus és plagális dallamok kérdését: ezeket egyenrangú alkotásoknak tartja, elmentésben némelyik kutatóelőd véleményével. „[...] plagális dalok [...] bőségesen vannak, és annak, aki az *egész anyagot* akarja elrendezni, valamiféleképpen az ő számukra is helyet kell ké-

szítenie, még ha a többiektől valahol, valamilyen szinten elkülönítve is. Mivel [...] a plagális dalok minden korban hozzávetőleg egyenlő mértékben fordultak elő, ez az elkülönítés az új stílus új zenei rendjének kidolgozása során [...] a rendszer [...] végéhez közeli pontján látszott legcélszerűbbnek.” (97.) Pragmatizmusát tükrözi az a tény, hogy a műdalokból folklorizálódott dallamokat is természetes módon besorolja a népdalok közé, persze csak akkor, ha a népi használatban átalakult a szerkezetük, jelentősen módosult a dallamuk íve, altípusaik jöttek létre, és saját szövegek kapcsolódtak hozzájuk. Tehát elfogulatlanul, az igazi tudós tárgyilagosságával és rugalmasságával szemléli és értékeli a zenei néphagyományok alkotóműhelyében lejátszódott folyamatokat. A fejlődési tendenciákat a dallamok történeti szempontú vizsgálata alapján domborítja ki. Helyesen látja meg, hogy a belső formáló erők működése következtében az élő stílus fejlődési iránya állandóan a növekedés, a bővülés, az emelkedés felé mutat.

Nagyon részletesen foglalkozik a ritmika problémáival. Rávilágít arra a tényre, hogy a visszatérő – Bartók kedvelt szakki-fejezésével – architektonikus szerkezetű dallamokban sokkal gyakoribb az alkalmazkodó pontozott ritmus, mint a régi stílusok adalékaiban. A korai új stílushoz tartozó dallamok ritmusa szerinte közelebb áll a régi stílusokéhoz, mivelhogy az többnyire úgynevezett változatlan tempo giusto. Ezek csoportjában viszont más-más arányban fordulnak elő a feszes és a kötetlen ritmusú dallamok. Külön elemzi a korai és a kifejlett réteg dallamaiban a nyolcad-, illetve a negyedértékeknek a szövegtől függő rövidülését vagy hosszabbodását, amelyet megfigyelése szerint elsősorban a tempó befolyásol, olykor azonban az énekesek előadási szokása is.

Feltűnően gyakran találkozott az új stílusú dallamokban azzal a jelenséggel, amelyet a *kéthangsorúság* elnevezéssel látott el. Ez többféle módon fordulhat elő: 1) a dallamnak egyik – akár az *A*, akár a *B* – sorában két hangsor váltakozik; 2) a dallam némelyik részén jelentkeznek más-más hangsorú fordulatok; 3) a dallam változatai teljes egészükben kétféle hangsorban szólnak; 4) a dallam *A* és *B* sorának egymástól eltérő a hangsora. Nem ritka a hiányos hangsorú, azaz szekund, terc, szext, vagy szeptim nélküli dallam. Különleges az a Palócföldön és szomszédságában honos mixolid hangsor, amelynek csak az alaphangtól számitott terce nagy, a decimája viszont kicsi. Ezt a hangsort a szerző már 1999-es, *Egy sajátos hangsor népzeneinkben* című tanulmányában ismertette.

Volt gondja rá, hogy a dalszövegeket is áttekintse. Mindenekelőtt azt emeli ki, hogy kiváltképp a kifejlett új stílusú dallamokhoz kevés olyan szöveg kapcsolódik, amely régi dallamokkal volt hallható. Két névnapi köszöntő kivételével hiányoznak a jeles napi szokások szövegei. Csekély a balladák száma is. A korai új stílus dallamaihoz néhány ponyvaballada tartozik. Alig van olyan lírai szöveg, amelynek két-három versszak tartalma összefügg. Leggyakoribbak a szerelmi és a katonadalok. A két világháború közötti években kedveltek voltak az ún. summásdalok.

Lényeges újdonsága Bereczky János munkájának az új stílusú dallamtípusok korszerű rendszerének a megalkotása. Először természetesen tisztázza a zenei rendszerezés általános elvi kérdéseit, majd ismerteti elgondolásait a népzenei rend céljáról és megteremtésének módjáról. Háláját nyilvánítja a népzene-tudós

elődöknek, akik már kidolgozták a dallamtípus fogalmát, és kialakították a típusoknak a legnagyobb részét. Önmaga számára az elvégzendő feladatot így szabja meg: „[...] a népzenei rendezőnek arra kell törekednie, hogy olyan rendet alakítson ki, amely a lehető legtöbb rokon dallamot hozza egymás mellé és lehető legkevesebbet választ el; olyan rendet, mely a lehető legtöbb rokonsági viszonyt tudja napfényre hozni és lehető legkevesebbet sikkaszt el.” (83.) Mielőtt rátérne saját, új szempontok szerint tervezett rendjének bemutatására, számba veszi és kritikai észrevételeinek közbeiktatásával ismerteti az új stílusú dallamok rendszerezésére tett korábbi kísérleteket, nevezetesen Bartók Béla, Kodály Zoltán, Járdányi Pál, Szendrei Janka és Meszéna Beáta ilyen irányú munkásságát.

Szemléletmódja a hatalmas népdalkincs egyre behatóbb megismerése nyomán kristályosodott ki, mígnem maga a dallamanyag sugallta számára a rendszerezés kritériumait, melyek figyelembevételével célul tűzhetette ki a különböző stílusrétegek azonosítását és ezek időbeli sorrendjének a meghatározását. Félreérthetetlenül a tudomány szemszögéből vizsgálta azokat a dallamokat, amelyeknek a variánsaiban csereberélődnek az első és a második sorok kölcsönös viszonyai, más szóval az előadói gyakorlatban meglehetősen szabadsággal módosul a formájuk: *A* sorhoz többféle *B* sor kapcsolódik, illetve *B* sorhoz többféle *A* sor társul. Ez a gyakori jelenség vezette rá arra a megoldásra, amelyik a korábbi osztályozási módszerrel szakítva nem a négy tipikus dallamszerkezetet tekintette a rendszerezés alapjának. Az új stílusú dallamok világosan elkülöníthető rétegeinek a történeti fejlődés szerinti egymásutánja alapján négy csoportot határolt el egymástól, s így a rendszer elején a korai új stílus dallamai – „régí ritmika kötetlen zárlattal” –, végén a kifejlett új stílusú dallamok állnak – „új ritmika sablonos zárlattal” –, közöttük pedig két átmeneti réteg, melyek fő jellemzői a „régí ritmika sablonos zárlattal”, illetve az „új ritmika kötetlen zárlattal”. Ezekben a csoportokon belül Bereczky János először különválasztotta a kis és a nagy hangterjedelmű dallamokat, majd a létrejött részekben belül az alacsony, a közepes és a magas szótagszámú dalokat. További rendezési szempontként a sorok időtartamát, a dallamok autentikus vagy plagális voltát, a dallamindítás magasságát s végül a dallamvonal csúcs-, illetve mélypontjának helyzetét vette tekintetbe. Nagyon fontos újítás ebben a rendszerezésben az a megoldás, amely a stílus sajátosságait szem előtt tartva lényegében egyedül a dallamok első sorának juttat meghatározó szerepet. Az új zenei rendnem csupán az új stílus fejlődéstörténetének megbízható érzékeltetését teszi lehetővé, hanem a dallamok ezreiben való biztos tájékozódást is, amit nagymértékben megkönnyít egy általa kidolgozott leleményes számkombináció alkalmazása. Igen célszerűnek bizonyult ugyanakkor a negyedhangnyi időtartamot jelentő *mérő* vagy *mérőegység* fogalmának beiktatása a rendszerezési műveletbe, mert ez is segíti-gyorsítja a típusok, altípusok vagy variánsok keresését, valamint a nemzetközi összehasonlító vizsgáldást.

Számot vetett azzal a lehetőséggel, hogy más kutatók föltehetően más szempontok szerint különítenék el a típusokat, mert, amint hangsúlyozza, „[m]aga a típusokba rendezés [...] nem mindig egyértelmű feladat. Mindig vannak olyan egyedek, melyeknek típushoz tartozása kétséges. [...] Ez azonban csak a változatkör perifériáját illeti, és semmiképpen sem indokolja a típusok kialakításáról, a *népzene*nek típusokban látásáról való lemondást.” (103.) Ő mindenestire úgyszólván szerzetesi vissza-

vonultságban, elszántan, kitérők nélkül, lankadatlanul dolgozva haladt előre a maga kijelölt úton.

A szerzőnek a sokoldalúan elemzett forrásanyag alapján sikerült hitelesen ábrázolnia az új stílus fejlődésmenetét a legelső dallamok megjelenésétől a stílus virágzásának addig a szakaszáig, amely után már nem következett sem a sorok hosszának, sem a dallamok hangterjedelmének további növekedése, sem a ritmikának, sem a dallamszerkezetnek újabb, korábban nem észlelt változása. Az is kétségtelen, hogy eredményei a magyar zenetörténet kutatói számára szintén hasznosak. A Zene-tudományi Intézet népdalgyűjteményének új stílusú dallamai ma már a szerző által kidolgozott rendszerben állnak a kutatók rendelkezésére.

Ugyanilyen rendszerezésben tesz közzé Bereczky János legújabb művében 1600 dallamtípust 2664 (úgyszólván kivétel nélkül korábban sehol meg nem jelent) változatban, szövegeikkel és a szükséges mutatók apparátusával együtt, szakszerű, kimerítő áttekintést nyújtva a magyar népzene új stílusáról, nagyon sok olyan ismeretet osztva meg a szakemberekkel, melyek kizárólag az ő hozzáértő, szívós munkásságának eredményeként tárultak fel. A dallamok kottarajzai kitűnő minőségűek. Ezekhez a szerző hangzó mellékletet is csatolt. Az ilyen formában közlésre szánt példák válogatásában is megnyilvánult Bereczky János ügyszeretete és szakmai igényessége: igyekezett minden típust az elérhető legépebb adalékkal képviseltetni, olyanal, amelyik mind az előadásmód, mind a gépi hangrögzítés szempontjából a legsikerültebb.

Bereczky János tartózkodó egyéniségére jellemző a mód, ahogyan az olvasó elé tárja azokat az okokat és körülményeket, amelyek úgyszólván kényszerítő erővel, ellenállhatatlanul terelték az érdeklődését annak a húsz évre szóló óriási feladatnak az elvégzésére, amelynek nagyszerű, nem egy vonatkozásban meglepő eredményeit a nemrég napvilágot látott – 3658 oldal terjedelmű – négy impozáns kötetben csodálhatjuk meg. Tudniillik a szokásos eljárástól eltérően nem a mű elején vall személyes indítékairól, hanem a bevezető tanulmányának majdnem a végén. Itt számol be arról, hogy először 1992 novemberében olvasta fel a Zene-tudományi Intézetben *Javaslat az új stílus új zenei rendjének kialakítására* című előadását, ám csak a következő évben kapott hivatalos megbízást az akadémiai gyűjtemény új stílusú dallamainak új szempontú rendszerezésére, miután *A korai és a kifejlett új stílus* című értekezésével meggyőzte az intézet vezetőségét a kezdeményezés fontosságáról, időszerűségéről és gyakorlati hasznáról.

Hangsúlyoznom kell a szerző kivételes írói tehetségét. Tökéletességre törekvő tudományos alaposága mellett lényegre összpontosító mondatainak kristálytisztasága és érzékletessége, kifejezéseinek eredeti fordulatai, friss, újszerű, határozott egyéni szóhasználata – megannyi erénye Bereczky Jánosnak.

A magyar népdal új stílusa című hatalmas mű méltó a magyar népzene-kutatás gazdag hagyományaihoz. Megjelenése kétségkívül tudománytörténeti jelentőségű esemény. A dallamrendszerezési eljárások megújításáért, a stílustörténeti szemlélet korszerűségéért és a szerkesztésmód magas színvonaláért, valamint a két évtizedes, nemes hivatástudattal végzett munkáért a szerzőnek őszinte elismerésemet fejezem ki.

A lekéssett menyasszony

– Édesanyám, ennek a Zsuzsinak a Teréte határán gyönyörű földje van. El kéne vegyem feleségül! – mondja a jó módú fiú az anyjának. – Micsa' jótermésű föld! Azt, ha az ember megdolgozna úgy, ahogy kell, lenne gabonám és gazdag lennék!

– Te, Márton fiam, nem vagyunk olyan elesettek. Mindegyik fiammal adtam szekeret, marhát és egy kis földet is. Olyat végy, akit szeretsz. Mert, ha nem szereted, mindig a más pendelyét leszed. Ne azt nézzed, mit adnak vele, hanem azt nézd, kit veszel el. Én azt szeretném, ha egy szép, tiszta menyecske kerülne neked, dísz legyen a háznak. Te, fiam, ne csúfítsd bé a családot, Jaj, te vak vagy, fiam! Látszik, hogy még fiatal vagy. Tizenhét évesen házasodnál földdel. Leányt vegyél, ne földet! Én azért tusakodtam annyit, de csak azért, hogy te azt vedd el, akit szeretsz, s te fejjel méssz neki a falnak. Az a leány olyan, mint egy butyko csutkadarab. Olyan, mint egy tövisdisznó. Kicsi, kerek, még szúr a beszédje, a nézése. Ne hozd ide, ne csúfítsd be a szép családot! Nincs abba annyi szépség, mint egy fej hagymában. Én esküszöm, elkergetlek vele együtt!

A fiatal fiú mind a gyönyörű földet látta maga előtt. Egyből gazda akart lenni. A szép, szegény fiúk is kerülgették Zsuzsit, a földje miatt.

– Zsuzsinak van keletje – szokták mondani. – 'Sze olyan keletje van, mint ősszel a juh pi-pi-pinának.

Gyuri a jó módú fiú össze akar házasodni Zsuzsival, de Zsuzsi jobban szereti a fiatal Mártonot. De hát Gyuri kéri feleségül!

A Gyuri apja biztatja fiát, hogy most házasodjon. Akkor kél ütni a vasat, amíg még forró!

– Én megyek, kikérem neked, fiam!

Zsuzsi menyasszony Gyurival. Vasárnap lesz a lakodalmuk. Gyuri, a vőlegény megyen a menyasszonya után, ahogy szokás, a násznéppel, a muzsikussal. Igen ám, de a menyasszony nincs seholl!

A fiatal Márton nem hagyta, hogy a gyönyörű föld kicsusszanjon a kezéből és ellopta Zsuzsit, a menyasszonyt. Az anyja nem engedte be őket.

– Nem kell nekünk senki menyasszonya, kitakarodj vele együtt! – ordibálta. Nem engedte be őket a házba és még az utcaajtón is kitétte őket.

Zsuzsi, a menyasszony mind futva ment haza, hátha még ott kapja az érte jövő vőlegényt. De hiába sietett, lekéssett a menyasz-

szony. Azok azalatt már meg is járták. A vőlegény lesütött fejjel ment haza a násznéppel.

Zsuzsi üzente, hogy drága kicsi vőlegényem, gyere, mert már itthon vagyok, ne haragudj. A vőlegény visszaüzente, hogy ha csak egy félórával kellett volna korábban üzenni, de most már késő. Elbomlott, szétoszlott a társaság.

A vőlegény nem búsult, kacagott. De teprenkedett az apja.

– Nem is kellett volna lakodalmat csinálni, csak úgy el kellett volna lopjad. Addig kell ütni a vasat, amíg meleg! Fiam, lemaradsz a földről.

Azért Gyuri csak elveszi Zsuzsit. Bolondozzák is eleget a barátai.

– Te, ne vedd el, nagy szégyent csinált neked!

– Fiam, nem számít a szégyen, csak földed legyen! – biztatja az apja. – Hej, elvenné azt sok szegény fiú. Csak le akarnak beszélni a földről.

A barátai igyekeznek lebeszélni erről a házasságról.

– Ne vedd el, megcsalt! Nem vetted észre, barát?

Gyuri nem hagyja magát.

– Nem érdekel, még az sem fáj, ha megcsalt. Én százszor visszaadom neki, százszor meg fogom csalni. Nem szeretem, nem kell nekem, de ott van a gyönyörű földje. Azt szeretem, az kell nekem!

Később elvette, és tánc közben így dudorászott:

*„Úgy kellett volna szeretni,
ne tudja meg soha senki.*

*Megtudta az egész világ,
minden rosszat reám kiált.*

*Kiabáljon, én nem bánom,
még a szemére se hányom.*

*Szeress babám, csak nézd meg kit,
mert a szerelem megvakít.*

*Lám engem is megvakított,
örökre megsomorított.”*

Kocsis Rózsi

Közreadja: Juhos Kiss Sándor
és Juhos-Kiss János

Illusztráció: Juhos Kiss Sándor

MOLNÁR VILMOS: AZ ÖRDÖG MEGINT CSÍKBAN

„Valamilyik farsangon Csíkszentmihályon megbicskálták az ördögöt...”

Tamási Áron: Ördögváltozás Csíkban

– Baj van Köpecen – mondta az ördög kedvetlenül, majd felszedelőzködött és átment Csíkba. A csíkiakkal mindig is akadt ilyen-olyan osztanivalója. Rendezni régtől esedékes törlesztéseket, benyújtani hajdani figurázásokért a számlát. Legutóbb is ott bicskálták meg egyik cégtársát, erősen figurás népek laknak arrafelé. Az udvarhelyiek sem jófélék, azoktól mégsem esett olyan rosszul neki, ha időnként kibabráltak vele. Udvarhelyen az ördög mindig is otthon volt.

Madicsafürdő felett a kanyarban (Felcsíkon, ami Alcsíknál is olyanabb), ott ahol egy villámcsapta vén fenyő veti az árnyékot, megpillantotta az első idevalósi emberfiát. Az illető csinos kis pocakkal rendelkezett, máskülönbben igen virgoncan térült-fordult. Ott tett-vett, sertepertelt egymagában valami fekete masinával a kezében, azt keccgettette a fenyőfa irányába. Fényképész volt, úgylehet. Fülig szaladt az ördög szája, amint észrevette az atyafit, megörvendett neki erősen. Egy magányos csíkiival mégis könnyebb elbánni, mint egy kocsmaterasznyival. Ez az én emberem, gondolta az ördög, s úgy is volt, csak másképp. Nem tudta még, kivel akadt össze.

– Rusnya egy szerzet vagy, komám – vetette oda neki a pocakos fényképész futtában, s tündérkedett tovább a fa körül. Cseppet sem tűnt megilletődöttnek az ördögötől, pedig felismerteforma, de sok mindent látott ő már a masináján át. – Azért ne se törődj, álljsza oda hamarjában a villámcsapta öreg fenyő mellé, az alá a lehajló ág alá. Mozdulj már, ne olyan tetentókul, mintha most szalasztottak volna Köpecről, vagy pláne Udvarhelyről.

Az ördög akart valamit, az előbb még tudta is, mit, de így hirtelenjében, hogy reaszóltak, beléfelejtett. Odaállt hát a vén fenyő mellé, a lehajló ág alá, ami nem nőtt rendesen. Úgy általában rendesen nőnek, csak az az egy ág pont nem. De a pocakos már fogta is rea a masináját s dirigálta tovább az ördögöt:

– Fogdsza meg, komám, azt a lehajló ágat, s emeld jó magasra. Húzd ki jól magad, s még ágaskodhatsz is kicsidég.

Az ördög szívta a fogát, nem volt szokva, hogy dirigáljanak neki. De arra gondolt, szép emlék lesz az a fénykép, ha majd idősebb korában elnézegeti, amikor készítője lelkét már rég pokolra juttatta. Igaz, nem nagyon értette, miért kell fenyőágot tartania a kezében, ha fényképezik. Valami újmódi fotográfiai huncutság lesz, gondolta az ördög, netán valami facsaros csíki kecmec. Akkor pedig nem árt az óvatosság, ugyanvalóst jó lesz vigyázni. Immel-ámmal megfogta hát a villámcsapta fenyő lehajló ágát, s emelte. Kicsit bizsergett a tenyere, nem szeretett olyan dolgokhoz matatni, amit megérintett az istennyila.

– Szinte alkalmas így, komám, csak a könyökedet szorítsd jobban az oldaladhoz – kommandírozta a fotográfus

az ördögöt. – S bár ő maga is hegyes kis pocakkal rendelkezett, volt még képe odavetni: – A pocakodat pedig húzd bé!

Az ördög fogcsikorgatva zsummogott valamit, de azért tőle telhetően igyekezett délcegen kihúzni magát. Pedig a görcs már kezdett beléállni a karjaiba, ahogy a fenyő ágát tartotta meredten. De megmutatja ő, ha kell, az alvilágiak is vannak olyan fess legények, mint az idefentiek.

A fotográfus ráérvősen és élvezettel keccgettett egy darabig a masinériájával, majd akkurátusan elcsomagolta az oldaltáskájába, s mint aki dolgát jól végezte, indult lefelé az úton Karcfalva irányába. Az ördögöt egyszeriben elfutotta a pulykaméreg, dühbe gurult cefetül:

– Hogy azt a pityókatokányon kigömbölyödött mármángós agyú fejedet egyengessék hokibottal kocka alakúra! – tajtékzott az ördög – Hát csak így, se szó, se beszéd faképnél akarsz hagyni? Még a címedet sem adtad meg, ahová majd elmehetek a rólam készült portréfotóért! (Meg azért a beste csíki lelkedért, tette hozzá magában.)

A pocakos fotográfusnak mentében is látszott a gömbölyű fejen, hogy rázza a nevetés, s csak úgy, a válla felett dobta vissza a szót az ördögnek.

– Tán csak nem gondoltad, komám, hogy rólad készítek fotográfiát? A villámcsapta fenyő mögül nyílik a legjobb rálátás a csíkkarcfalvi kocsmá teraszára. Az ott happencúgot ivó legényeket támadt kedvem bétenni a fényképbe. Csak hát az a lehajló ág erősen belélógott a képbe, valakinek tartania kellett, míg teleobjektíven keresztül lekapom a legényeket. Ha ugyan tudod, hogy mi az a teleobjektív – tette hozzá lekicsinylően.

Az ördög érezte, hogy eléveszi az agyérgörccs, ami rendszerint jelentkezni szokott, mikor Csíkban járt. Még hogy ő ne tudná, mi a teleobjektív! Mikor az alvilágiak mindig is élen jártak mindenféle találmányok, modern szerkenyűk terjesztésében! Tudna mesélni róla, hány meg hány ember adta oda a lelkét is egy-egy csicsás kinézetelű kutyúért.

Látta a fényképész, hogy erősen veresedik az ördög feje, megállt hát kicsidég, el ne találja mulasztani a spektakulumot, ha azon mereiben pont most ütné meg a guta. De igyekezett segítőkésznek mutatkozni, egy csíkinak így még a káröröm is jobban esik.

– Igyál egy szájjal, komám, a jó madicsai borvízből, az majd lehűt. Amúgy es erősen jótékony hatással van mindenre – tette hozzá tudóskodva –, olyan ejsze, mint a szenteltvíz.

De a szenteltvíz említésére az ördög nem lett nyugodtabb:

– Már a madicsai borvíz sem úgy folyik, mint régen – nyögte ki azzal a sanda szándékkal, hátha sikerülne neki is felhergelnie a fényképészt –, éppen hogy csak csordogál. Az itteniek már majdnem mind kiitták.

Molnár Vilmos (1962) Csíkszeredában élő prózaíró, költő, a Székelyföld folyóirat szerkesztője. Négy novelláskönyv (Levél Szingapúrból – Mentor Kiadó, 1993; Az értelmetlen csoda – Pro-Print Kiadó, 1999; Az olvasó fizetéséről – Széphalom Könyvműhely, 2000; Az ördög megint Csíkban – Bookart Könyvkiadó, Csíkszereda, 2013) és egy verskötet szerzője (Postakocsi – Erdélyi Híradó/Ráció Kiadó, 2010). Munkásságáért számos díjat kapott, legutóbb Márai Sándor-díjjal tüntették ki (2009-ben).

– Hát, Istennek legyen hála, jó népes falvak találhatók a környéken – konstataulta a fotográfus kenetteljesen, amit az ördög nemigen állhatott.

– Aztán az idevalósiak mindig ezt a vizet isszák-e? – kérdezte, hogy elterelje a szót Istenről.

– Isten is őrizzen meg ettől! – szörnyülködött a fényképész, nem tágítva Istentől –, csak amikor szomszomság.

Az ördög nagyon nem kezdte szeretni Madicsafürdőt, Karcfalvát, s úgy ámblokk Csíkot. Soha nem is szerette. Nem akarta hát vesztegetni az idejét, frontális támadásba ment át:

– Azt mondd meg nekem, te duzzadtbogyó-fejú, miért nem akartál engem lefotografálni? Tán valami kifogásod van a fizimiskámat vagy alakomat illetően? Nézz meg jól, láttál-e mostanában ilyen jó kiállítású, férfias megjelenésű személyt?

Azzal az ördög a pocakját be-, magát pedig peckesen kihúzta, s igyekezett előnyös profilból mutatni az arcát is.

De a fotográfusnak nem esett jól, hogy duzzadtbogyó-fejűnek nevezték. Egészen megorroltforma. S tudvalevő: nem szerencsés, ha valakinek csíki haragosa kerül. Ám az ördögöt nem könnyű pontra tenni, nehezebb elkapni, mint sikamlós meduzát egy veder takonyban. Már bocsánattal legyen mondva.

– Azt mondod, komám, hogy férfias jelenségnek tartod magad? – érdeklődött a fotográfus gyanús nyájassággal. – Netán szakértőnek jelented ki magadat férfiaság tárgyában?

Az ördög is jobban ügyelhetett volna, de olyan téma került szóba, amiben szerfölött otthon érezte magát. Egész sereg lelket juttatott már pokolra, kik az életben erősen férfiasan fickándoztak földi porhüvelyükben. Ugyancsak bízott benne, hogy e kényes területre csalva sikerül csöbe húznia a fotográfust, begyűjtenie a lelkét.

– Jól jegyezd hát meg: a legférfiasabb férfi én vagyok – nyilatkozta ki az ördög veteszkedve –, s nálamnál nincs is macsőbb senki. Erőltessd csak meg azt a mármángós agyadat: én voltam az is, aki az első nő fejét sikeresen megzavartam, s önnön maszkulin bájamon kívül ehhez nem kellett más, csak egy nyüves alma.

– Meg sem járta volna az eszemet – jelentette ki a fotográfus tettetett ámulattal. – Sirülsze hát egyet, komám, hadd bámuljalak meg minden oldaladról.

Az ördög pipiskedve fordult párat maga körül, s várta a hatást.

– E' mán igen! – dicsérte a fotográfus –, micsoda egy daliás férfi! Ezt még a Karcfalva végibe' lakó Mózsai bá' is elismerné, pedig ő aztán ugyanvalóst tudja, világeletemben azt kereste, mitől tetszhetne a nőknek. Vénységire letisztulván és elrendeződve benne kutatásainak jövedéke, arra a végeredményre jutott, hogy három dolog teszi férfi-

vá a férfit. Először is legyen szőrös a melle. Másodszorra: legyen lábszaga. Harmadikként s végezettel: legkevesebb három szarcsimbók lógjon le az ülepéről, már bocsánattal legyen mondva. Te pedig, komám – tette hozzá elismerően a fotográfus –, fényesen eleget teszel mind a három követelménynek!

A méltányolás megtörtént, mégsem szerzett örömet az ördögnek. Egyszerre kedvetlen lett, elvesztette az érdeklődését. Hirtelen eszébe jutott, hogy minek tölti itt a drága idejét, mikor annyi dolga lenne másutt. Amúgy sem akart sokat időzni Csíkban, köztudottan melegebb helyekhez volt szokva. Csíkban pedig valamelyik télen a csukott szá-jában is majdnem megfagyott a nyelve, szinte amputálni kellett. Megpróbált hát csendben eloldalogni, mint aki úgy megy el, mintha nem is jött volna.

A fotográfus még kedvesen utánaszólt:

– Aztán, ha mégis érdekelné az a fénykép, komám, dugd majd ide esmét az orrod, hozd el azt a férfias farcsokodat a csíkkarcfalvi kocsmába, a legények ott, úgylehet, megmutatják. Bicska is mindig szokott lenni náluk – tette hozzá ártatlanul.

De az ördög nem válaszolt, nyomtalanul felszívódott, végleg ellett valamerre. Bármekkora volt is a baj Köpecen, úgylehet, visszament oda. Vagy még inkább Udvarhelyre.

Hanem a fénykép a csíkkarcfalvi kocsmá teraszán happencúgot ivó legényekről mégsem sikeredett jól. Valami sötét hatalom orvul úgy intézte, hogy egy csúf, szögletes könyök meg egy nagy, szőrös pocak terpeszkedve eltakarták a kép nagyrészét. Aki csak látta, találgatta: vajon mik lehetnek, kihez tartozhatnak?

Az ördög ugyan nem bír a csíkiakkal, de mikor csak teheti, beléköp a levesükbe.

Egy moldvai csángó hegedűs dallamkincse – I.

I. BEVEZETÉS

Dolgozatom egy zenésze gyűjtemény példáján vizsgálja azt a hangszeres dallamanyagot, amelyet a Bákó környéki katolikus, magyar ajkú falusi közösségek, vagyis a moldvai csángók használtak, használnak. Ez a zenei világ sokáig fehér foltnak számított, a legtöbb magyar kutató megelégedett azzal a megállapítással, hogy a csángó hangszeres zene nagy része román, tehát számunkra nem érdekes. Míg az erdélyi román folklórt Bartók óta megbecsülés övezi nálunk is, addig furcsamód éppen e sajátosan magyar vonatkozású „román” anyaggal, a csángók hangszeres zenéjével kapcsolatban alakultak ki a gyanakvás és a naivitás szélsőséges attitűdjei.

Ez maradt a moldvai hangszeres zene bevett értékelése akkor is, amikor a magyarországi táncművelésben a '90-es évektől kezdve megnőtt a népszerűsége, sőt úgy tűnhet, aránytalanul nagy szerephez jutott. A mozgalmakon belül kialakult a „moldvai táncművelés” sajátos szubkultúrája¹, amely sok esetben korlátok közé szorítja a csángó zenéről alkotott képünket. A kutatásnak nem sikerül lépést tartania a gyakorlattal, ha pedig mégis hoz új eredményeket, akkor a gyakorlat vonakodik befogadni azokat. Csak jócskán megkésve kezd kialakulni olyanfajta harmonikus együttműködés, mint a '70-es években az erdélyi hangszeres zene feltárása terén. Ez lehet az oka annak, hogy a moldvai hangszeres népzene körül újra és újra ütköznek a vélemények, rosszabb esetben az indulatok.² Mára e témában sok adat gyűlt össze, azonban a legfrissebb összegzések is elismerik, hogy „a moldvai magyarok használatában lévő hangszeres dallamok tudományos alaposítására és eredet-vizsgálatára még nem került sor”.³

Dolgozatommal ennek a hiánynak a pótlásához szeretnék hozzájárulni, ugyanakkor szélesíteni a tárggyal kapcsolatos látókört. A csángó hangszeres zene sokat emlegetett román kapcsolatainak tisztázása ugyanis máig sem került elég komolyan napirendre, holott ennek szükségessége már Bartók Béla és Martin György örökségéből is egyenesen következik. Számomra a téma interetnikus volta annak egyik fő jellegzetességét és vonzerejét jelenti.

Gábor Antal dallamanyaga több okból is kínálkozik elemzésre. Egyrészt az egyik legjelentősebb csángó falu, Lujzikalagor zenéjét reprezentálja. Másrészt az adatközlő maga is csángó parasztember, tehát származására nézve a hagyományörző közösség tagja,

ugyanakkor hivatásos zenészként megálta a helyét másutt is. Különösen azért szerencsés eset az övé, mert játékaról hosszú időn át viszonylag sok felvétel készült, amelyeket összevetve megbízható képet kaphatunk mind dallamanyagának, mind játékmódjának jellemző sajátosságairól.

Anyagunk rendszerezése és elemzése nem könnyű feladat, hiszen a magyar népzene-tudomány nem kínál hozzá kész, adekvát eszköztárat. Egyrészt Moldvában a hangszeres zene sokkal élesebben elválik a vokálistól, mint a Kárpát-medencei magyarságnál bárhol. Másrészt sok olyan hangszeres dallamot találunk itt, amelyeknek alig vannak Kárpát-medencei kapcsolatai, annál inkább beágyazódnak viszont a regáti zenekultúrába. Tehát nem elég a Kárpát-medencei népzeneben való jártasság, a Regát felé is tájékozódni kell. A román szakirodalom azonban a maga funkcionalista hagyományával, a formai nézőpont fejletlensége miatt megint csak nem ad kész eszközöket elemzésünkhöz. Dolgozatomban tehát megpróbálok összeállítani egy, a moldvai csángó hangszeres zene rendszerezésére és elemzésére alkalmas szempontrendszert, főként Bartók Béla, Sárosi Bálint és Pávai István hangszeres népzenei kutatásaira építve.

Míg a moldvai magyar népköltészetnek, nyelvjárásnak, vokális zenének a kutatása korán megkezdődött, a hangszeres zenéről és a táncművelésről sokáig csak véletlenszerű adataink vannak. Az első számottevő hegedűs gyűjtemések magyar részről éppen Gábor Antallal készültek 1958-ban, majd 1978-ban. Az '50-es évektől folyik a Magyarországra települt moldvaiak táncának, zenéjének gyűjtése, de hegedűsök itt nem álltak rendelkezésre. Közben a romániai diktatúra súlyosbodásával egyre gyűrűltek a moldvai helyszíni kutatások. Bukásával viszont robbanásszerű gyűjtési hullám indult, egyre több magyarországi érdeklődő jutott el a csángó falvakba, s több moldvai zenész rendszeres vendég lett Magyarországon. A mai gyűjtők munkáját is megnehezíti azonban a kulturális és nyelvi idegenség. Igazán alapos moldvai hangszeres gyűjtéseket az utóbbi évtizedben elsősorban Németh László, a Hagyományok Háza munkatársa végzett, s ezek egy részét a „ház” online adatbázisában tette közzé. A rendelkezésünkre álló moldvai hangszeres anyag tehát, rögzítésének időpontját tekintve, meglehetősen aránytalan eloszlású.

Eközben román részről is folytak kutatások Bákó megyében, azonban ezeknek eredményei alig hozzáférhetők. A román kiadá-

sú autentikus hanganyagok közt alig találunk innen való felvételt, a régióra vonatkozó kottás gyűjtemények pedig általában nem haladják meg a közepes ismeretterjesztő kiadványok színvonalát. Bákó megye egyébként is elhanyagolt területnek tűnik a román folklórkutatásban. Északra Bukovina, délre pedig Vrancea románsága egyaránt markánsabb, gazdagabb kultúrát mutat fel, amely mellett Közép-Moldva csak az „átmeneti vidék” szerepét játszhatja. Bákó megye régiebb hagyományait pedig inkább a csángók körében találhatjuk, akiknek léte a romániai diskurzusban többnyire máig tabu.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a csángó tánc- és hangszeres zenei kultúra népszerűsége a magyarországi hagyományörző mozgalmakban információhiánnyal párosul. A szűkösen hozzáférhető adatok helyett gyakran kimondott vagy kimondatlan elképzelések, előítéletek alapján dönt kutató, zenész és zenetanár arról, hogy mi tekinthető a moldvai magyar folklór részének, mi tekinthető értékesnek s mi értéktelennek.

Ha ezeket a kérdéseket tudatosan vizsgáljuk, számolnunk kell azzal, hogy a moldvai hangszeres zene sok szempontból élesen eltér a Kárpát-medenceitől.

2. A MOLDVAI CSÁNGÓK TÁNCMŰVELÉSÉNEK ÉS TÁNCZENÉJE

Martin György a rendelkezésére álló kevés adat alapján máig helytállóan vázolta föl a moldvai csángók táncművelését:

A moldvai népi táncművelés alapvetően eltér az erdélyitől. A Kárpát-medencei táncművelés falvakban négy-öt rögtönzött, egyéni férfi- és páros-tánc-típusa helyett Moldvában a közösségi jellegű körtáncok és a kötött szerkezetű páros-táncok egész sorát találjuk. Az egyszerű formakészletű láncc- és páros táncokból egy-egy faluban több tucatot, néha 20-30-at is ismernek. E motívumismétlő vagy strófikus szerkezetű táncokhoz többnyire egy-egy állandó dallam és táncnév kapcsolódik. A nevek pedig falvaként, sőt nemzedékeként is különbözhetnek, így a csángó táncművelésben nem egyszerű az eligazodás. Táncművelésük lényegében azonos a moldvai-kárpáti románságával, rendkívüli hagyományörzésük miatt azonban sokszor régiebb. Táncművelésük a középkorias kollektivitás, az egyéni műfajok szinte teljes hiánya jellemző, így benne erdélyi vagy magyaros vonás kevés van.⁴

A moldvai táncművelés tehát történetileg egységesebb a Kárpát-medenceinél, hiszen a középkor óta kevesebb változásnak volt kitéve. Ezt a konzervatívizmust igazolják a legkorábbi írott források is, mint Dimitrie

Cantemir moldvai fejedelem 1714–16-ban írott műve:

A moldvai táncok sokban különböznek a többi népektől. Nem kettesével vagy négyesével járják, mint a franciák vagy a lengyelek, hanem több személy vagy kört, vagy láncot alkot, leginkább lakodalmak alkalmával. Amikor egymás kezét fogva körbe táncolnak, jobbról balra mennek egyenlő, szabályos léptekkel, azt mondják, hogy ez *hora*; amikor hosszú sorba rendeződve, egymás kezét fogják úgy, hogy a sor két vége szabadon marad, és különféle hajlásokban forognak, ezt lengyel szóval *dant*-nak nevezik.⁵

A moldvai csángók táncáról Gegő Elek közöl először megfigyeléseket 1838-ban. Táncleírásai egybevágnak Cantemir több mint száz évvel korábbi szövegével:

A' táncz, öltözet és más egyéb szokásokban is a' moldvánokat utánozzák. A' moldvánoknak két nevezetesebb tánczok van: *körbeni*, mellyben balról jobbra és viszont forognak, 's ezt chorának nevezik; és *sorbani*, mellyben rendben tánczol mindenki a' maga nemével, és ezt datschnak [sic!] mondják. Mind a' kettőt gyakorolják a' magyarok is egykét cigány' hangszata mellett; de azon különbséggel, hogy nálók a' nőszülést megelőző udvari és utcai táncz, melly az oláhoknál történni szokott, nincs divatban, sőt a' korcsmák helyett a' papok' udvarán mulatnak.⁶

Gegő tudósításából kiderül, hogy a csángó és román táncművészet formailag már ekkor sem válik jelentősen külön a moldvai táncművészetén belül. Ugyanakkor rámutat a csángók rendkívüli hagyományőrzésére, adott esetben a tánc szakrális helyszínét illetően. Mindkét megfigyelés a mai napig érvényes.

Újabb évszázaddal később, 1930-ban ír Veress Sándor, a Moldvában fonográfal kutató első magyar népzene gyűjtők egyike

... kellene hangszeres muzsika. Ezt azonban, azt mondják, csak a cigány űzi, azt pedig a lányok délutáni táncánál hallottam, tiszta román dolgokat játszva még akkor is, mikor magyar táncot kértem. Náluk a csárdás is román stílusra megy,

Vasárnapi tánc. Klézse, 1931. A ház „tőtésén” – szokott helyükön – „egy pár cigány” hegedűvel és kobozzal. Veress Sándor felvétele. A Néprajzi Múzeum fotótára, F 64520.

a tánc pedig valami körbeforgolódás, miközben a külső lábakkal nagyokat dobbantanak.⁷

Beszámolójából kitűnik, hogy léteztek olyan táncok, amelyeket a zenészek is magyarként tartottak számon, csakhogy Veressnek más elképzelései voltak arról, hogy mitől magyar a tánc vagy a tánczene. Ne feledjük, akkor még tudományos igényű néptánc kutatás nem létezett.

Az ismeretlen jelenségeket ma is hajlamosak vagyunk az ismeretlen másik nemzetiséggel társítani. Pedig amit Veress nem tudhatott, azt Martin György munkássága azóta egyértelműen tisztázta: a felszínen nemzeti-etnikus jegyekként jelentkező regionális különbségek valójában az egyes – Európa-szerte ható – történeti stílusok különböző arányú konzerválódására vezethetők vissza. A délkelet-európai térség – így Moldva is – máig megőrizte a középkorban egész Európára jellemző közösségi tánc túlsúlyát, a Kárpát-medence viszont a páros táncok reneszánsz kori divatjának elsöprő hatása alá került.⁸ A Kárpát-medencétől északra és nyugatra az újkorban elterjedő, kötött szerkezetű páros táncok rétege a meghatározó. Ez a réteg, amelyet Martin György kö-

zép-európai táncrétegnek nevez, szintén jelen van Moldvában, sőt szervezettebben beépült a néphagyományba, mint bárhol másutt a román vagy a magyar nyelvterületen.⁹

A moldvai táncművészetben tehát éppen az az áramlat maradt hatástalan, amely a Kárpát-medencében a legfontosabbnak bizonyult, vagyis a reneszánsz kori – és viszont: éppen azok a rétegek meghatározóak, amelyek nálunk kevésbé, vagyis a középkori és az újkori. A két táncművészet különbségei tehát sokkal inkább történeti, semmint nemzetiségi különbségekre vezethetők vissza. Már ezzel is kérdésessé válik, indokolt-e, hogy a csángók táncainak és tánczenéjének nagyobb részét egyszerűen románként, vagyis a magyar folklór szempontjából érdektelennek tekintsük?

A magyarság moldvai jelenléte a XII. századtól igazolható, így körülbelül egyidős a románságával.¹⁰ A moldvai román-magyar együttélés tehát jóval régebbi keletű, mint amilyen régre Kárpát-medencei táncművészetünk meghatározó „magyar” jegyeit vissza tudjuk vezetni. A moldvai kultúrának a kezdetektől szerves része és alakítója a magyar közösség is. Moldva táncművészetének főt vázolt alakulása sem a magyarok nélkül zajlott le. Sőt, a régió nemzetiségi képe századokig igen sokszínű volt. A meghatározó etnikai elem már a XV. századtól kezdve a román, de az idők során jelentős német, lengyel, askenázi zsidó, örmény, ruszin, török, cigány stb. közösség is élt és hatott ezen a vidéken.

Túlzott egyszerűsítés lenne tehát Gegővel és Veressel azt állítanunk, hogy a csángók táncművészetüket *másoktól vették át*, ráadásul kizárólag a románoktól. Inkább azt mondhatnánk, hogy a csángók táncművészetük kezdettől fogva a moldvai románokéval együtt alakult, s attól jelentősen nem vált el.

2013-ban, a folkMAGazin jubileumi évében a szerkesztőség szakdolgozat-pályázatot hirdetett. A nyerteseket egyéves előfizetéssel jutalmaztuk, illetve a dolgozatok rövidített változatait sorozatban igyekszünk közreadni. A díjazottak és pályaműveik:

Berta Alexandra - A citeratanítás módszerei az alap- és középfokú oktatásban

Budainé Balatoni Katalin - Néptáncpedagógia az 1960-as, '70-es években Magyarországon

Csupor Henrietta - A teret hódító népművészet – a magyar népművészet megjelenése vidéken és a fővárosban a 19. században és napjainkban

Hudákné Farkas Sára: A boldogi tánc nyomában – egy Gyöngyösbokrétás falu hagyományai

Krajcsó Bence - Szaszko József turai citerás játékmódjának elemző bemutatása

Lipták Dániel - Egy moldvai csángó hegedűs dallamkincse

Nyitrai József - Székelyföld énekes és hangszeres zenekultúrájában rejlő ritmikai összefüggések vizsgálata adatbányászati módszerekkel

Sáfrányné Molnár Mónika - Kalotaszegi és székelyföldi fából faragott sírjelek szemiotikája

Ami mégis megkülönbözteti a csángókat e tekintetben, az elsősorban a rendkívüli hagyományörzés. Így aztán romános nevű táncok közt is sok olyan van, amelyeket a környékbeli románok nem ismernek.¹¹ Ezek a táncok, néhány egyértelműen Kárpát-medencei eredetűvel együtt már egyes román kutatók szerint is „igen jellegzetes” csoportot alkotnak, vagyis kifejezetten csángó táncoknak tekinthetők.¹²

A hangszeres tánczenei kultúra terén Moldvában is szembeötlő a cigányság meghatározó szerepe. A román fejedelemségek cigányai a XIX. század derekáiig rabszolgasorban éltek, vagyis egy-egy földesúr vagy kolostor tulajdonát képezték, nekik zenészként, kézművesként munkával és adóval tartoztak, s szolgálati helyükről nem költözhettek el. A tulajdonosok általában külön cigány falvakba telepítették őket, így alakultak ki a máig működő Bákó megyei zenészközpontok, mint Băcioiu (Corbasca), Pădureni (Mărgineni), Rădoaia (Parava), Temelia (Gura Văii), Balcani, Prăjoaia (Sănduleni), Cetățuia (Strugari).¹³ A román kutatók általában úgy vélik, hogy a rabszolgaság korában a cigány muzikusoknak főként a bojárok kúriáit kellett kiszolgálniuk egyrészt törökös, másrészt nyugati zenével. A paraszti tánczene specialistáiként csak a felszabadítás után léptek színre a falvakban, háttérbe szorítva a dudán és a furulyán alapuló zenei önellátást, átvéve, hegedűre adaptálva, tudásuk keleti és nyugati zenei elemeivel gazdagítva azok hagyományos repertoárját.¹⁴ Gegő Elek idézett megfigyeléséből kitűnik, hogy a csángó falvakban már a XIX. század első felében általános volt a cigányzenészek működése, s ez napjainkig így is maradt. A moldvai csángók által használt hegedűs muzsika tehát legalább száznyolcvan évnél folytonos hagyományra tekint vissza.

A csángók lakodalmaikra, nagyobb táncalkalmaikra egy-egy cigány faluból fogadtak zenészeket. A moldvai cigányok nyelvükben és vallásukban a románsághoz asszimilálódtak, ritka volt, aki egy-két szónál többet megtanult magyarul. A csángó megrendelők és a bevált zenészek között mégis szoros, szinte patriarchális kapcsolatok alakultak ki, s az utóbbiak törzshelyeik igényeit részletesen ismerték. E cigányoktól lesték el a táncdallamokat a csángó paraszthegeđűsök, furulyások.¹⁵ Tehát azokat a hivatásos zenészeket, akik a leghitelesebben képviselik egy-egy csángó falu tánczenei hagyományát, általában nem helyben, hanem a megfelelő cigány faluban találjuk.

A moldvai csángók által használt dallamanyagban is alapvető eltéréseket találunk a Kárpát-medencéhez képest. Eredendően és tipikusan hangszeres muzsikáról van

szó, amely viszonylag kevés kapcsolatot mutat a vokális zenével.¹⁶ A táncdallamok jellemzőiről mindmáig igen keveset írtak. Németh László szerint „a dallamok jelentős része valószínűleg idegen eredetű, román közvetítéssel került a magyarokhoz, és így kívül esett magyar népzene-kutatóink többségének érdeklődésén. A dallamok között vannak középkori és újkori európai polgári dallamok, de a román mellett érezhető az orosz, a lengyel, a zsidó és a török hatás is.”¹⁷ Ezt a megállapítást azzal egészíthetjük ki, hogy román közvetítésre nem feltétlenül volt szükség; fontosabb közvetítő szerepet játszhattak maguk a cigányok.

A román nemzetállam megalakulásától, 1862-től kezdve Moldva kulturájában egyre erősödött Bukarest és Munténia centralizáló-asszimiláló hatása. A népi-nemzeti kultúra fölülről diktált formái helyet kaptak a csángók tudatában is, különösen a szocialista rendszer kiépülése után. Bákóban is megjelent, később pedig a rádióban is hallható lett a kulturális tömegcikként gyártott színpadi „népzene” (*muzică populară*) a magalyenűgöző méretű zenekaraival, virtuóz szólistáival és kiapadhatatlan optimizmusával. Ennek a színtérnek lett egyik legnagyobb sztárja a bákói Ion Drăgoi, aki ma sem múló hatást gyakorolt, különösen szűkebb patriájára.¹⁸ Bármelyik környékbeli zenész, így Gábor Antal is szívesen játszik Drăgoitól ismert dallamokat, és alkalomadtán beszámol egy-egy vele kapcsolatos személyes emlékeről. „*La casa de cultură* [a kultúrházban], Bákóba adtam véle *spectacol* [műsort]. Keresztet vetett a cigány, aszonotta: merről fogtam én le? Itt a faluba nincsen sem hedeğűs, sem muzikántféle, semmi. Merről tanoltam én meg, hogy mind tevődöm véle, hogy mit csán ő [képes vagyok vele zenélni]”. Természetesen nemcsak Drăgoi hatott a csángókra, de a csángó falvak hagyományai is benne rejlenek Drăgoi repertoárjában, hiszen ő is olyan muzsikus család sarja, amely elsősorban falusi lakodalmakból élt. Csakhogy ránkmaradt felvételein igen nehéz lenne elválasztani a hagyományos és az új elemeket.

A fenti áttekintés arra mutat, hogy a csángók tánc-kultúráját, így tánczenéjüket is jellegzetesen *interetnikus* képződményként érdemes vizsgálni, amelynek ma ismert formája nem jöhetett volna létre a román, a magyar és a cigány elem együttes hatása nélkül – nem szólva más nemzetiségek befolyásáról.

3. EGY MOLDAVI CSÁNGÓ FALU: LUJZIKALAGOR

Lujzikalagor (Luizi-Călugăra) az egyik legnépesebb moldvai csángó település, egyben Bákó megye legfontosabb katolikus egyhá-

Búcsú. Lujzikalagor, 1949–1952 között. Kós Károly felvétele. A Kriza János Néprajzi Társaság fotótára, 00094.

zi központja.¹⁹ Bákótól kb. 8 km-re délnyugatra fekszik. Ungureni néven 1409-ben, Kalagor Pataka néven 1643-ban említik először írásban. Mai neve a lengyel *ludzie* (nép, emberek) és a román *călugăr* (szerzetes) szóból származik. A patakot, amelyről a falu a nevét kapta, valószínűleg egy kolostori birtokra utalva nevezték így. Kalagor mai lakossága főként a XVII. század végének nagy pusztításai elől ide menekült bákói magyarokból és a XVIII. század folyamán érkező erdélyi bevándorlókból alakult ki. A székelyes csángó falvak közé sorolják. A kezdetben szabadparaszti falu földjeire a XIX. században bojárok tették rá a kezüket, s ekkor sok nincstelenné vált kalagori rajzott ki a Tázló völgyébe.

Domokos Pál Péter első moldvai útján, 1929-ben följegyezte, hogy a kalagori plébániához nyolcszáz család tartozott, akik „mind magyar csángók”, és „jóval módosabbak a többi falvak lakóinál”.²⁰ Az 1930. évi népszámlálás 1872 lakost sorol a faluhoz, akik közül 1853 volt római katolikus, 1800 magyar anyanyelvű. 1992-ben a falu 5198 katolikus lakosának még mindig mintegy 90%-a, 4700 fő beszélt magyarul.²¹ Sokatmondó adat, hogy ugyanebben az évben a hivatalos népszámlálás csángóként huszonhét személyt jegyzett be, magyarként viszont csak egyet.

A falu mai egyháza 1928 és 1942 között épült; akkoriban ez volt Moldva legnagyobb katolikus temploma. András napján, november 30-án tartott búcsúja a moldvai katolikusok egyik legjelentősebb ünnepe. 1923-ban katolikus kántorképző, 1932-ben ferences szeminárium létesült a faluban, amely a rendszerváltás óta ismét működik. 1948 és 1955 között, a Petru Groza-féle toleránsabb kultúrpolitika jegyében magyar nyelvű állami általános iskola és óvoda is működött itt.

Lujzikalagor központi helyzetéből adódóan élénk kapcsolatokat tartott mind délke-

let felé, a Szeret-völgy régi magyar településeivel (Bogdánfalva, Forrófalva, Klézse), mind délnyugat felé, a Tázló-völgy székelyes falvaival (Lerguca, Gajdár, Esztufuj).²² Ami a cigány falvakat illeti, a kalagoriak és a bogdánfalviak inkább nyugatról, a Tázló-völgyből fogadtak zenészeket.

4. EGY MOLDAVI CSÁNGÓ HEGEDŰS, GÁBOR ANTAL

Gábor Antal 1926. március 3-án született Lujzikalagorban, négygyermekes katolikus családban. Apjának, Gábor Jánosnak a földművelés mellett malma volt. Antal késői gyermekként korán elvesztette édesapját. 1944-ben, *promilitar* (katonai előkészítés) korában meglőtték a lábát, azóta egyik lábfeje helyén protézissel élt. 1952-ben feleségül vette Kerekes Máriát.

Hegedülni tizennégy évesen kezdett. Először hegedűjére úgy tett szert, hogy apja egy Toderasçu nevű nádas (Nadiša) hegedű- és kobozkészítőnek, aki Bákóba hordta árúját,

többször szállást adott, s a szállás és még ötven kiló liszt fejében kialakult egy hegedűt fia számára.

A hegedülést a faluban muzsikáló cigányoktól leste el – a mágurai Rachieru hegedűst és Chitaru kobzost említi. Segítségét a tanuláshoz nemigen kapott: „Én tanóltam meg, töllem, egyedül, a filem után. Fogtam.” „Vaj négy évet kínlódtam úgy véle. Mentem a tánchoz, hallgattam, hogy hogy hedegül az a [cigány], futtam haza, fogtam tanólni. Kiüzéltem [kihallgattam, megtanultam] a táncokat.”²³

Először Kalagorban, a fiatalok vasárnap délutánban muzsikáltak. A táncot – böjt és rossz idő kivételével – minden ünnepnap délután 2-től 5 óráig, vagyis misétől vecsernyéig tartották a templomnál, egy nagy diófa árnyékában. A tánczenét szinte mindig hegedű és koboz kettőse szolgáltatta: „Ez vót a muzika akkor. Akárhon, nemcsak itt. Hegedű s a kobza.” A táncok sorrendje tetszőleges volt, a legények néha össze is vesztek emiatt.

A faluban más magyar muzikusok is éltek: a Gyöngyös család tagjai több generáción keresztül kobzosok és hegedűsök voltak.²⁴ Bizonyára ez a körülmény keltette föl Jagamas János és Domokos Pál Péter figyelmét, és eredményezte az első csángó vonatkozású hegedű-koboz felvételek létrejöttét 1958-ban. Gábor Antal itt Gyöngyös György (sz. 1905) kobzossal szerepel. Muzsikálásuk összeszokottnak tűnik, bár Gábor elmondása szerint nem sokszor játszottak együtt. Gyöngyös inkább egy Curpän nevű sósipatki román hegedűssel, Gábor Antal pedig cigányokkal, mint a mágurai (Cuza Vodă-i) Rachieru Iorguval muzsikált, olykor pedig Gyöngyös unokaöccsével, Butak Györggyel. Koboz helyett ritkábban kiscimbalmot használtak kísérelőhangszerként, Butak cimbalmozni is tudott. „Vót a *țambal* es. *Țambal* jó muzika. Az, mikor veri, jól menen a hegedű.”

A szocialista rendszer kiépülésével, a mezőgazdaság kollektivizálásával, a bákói iparfejlesztéssel, majd a villamosítással párhuzamosan a rendszeres táncalkalmak hagyományos keretei Kalagorban is kezdtek fölbomlani.²⁵ 1960 körül megépült a kultúrház, s nem táncoltak többé a templomnál: „bémutálódunk a kaminba”. Divatba jöttek a modernebb, hangosabb hangszerek. „Hegedültem a táncnál tizennégy évet. Kiüzélték a kobzát, vettek [fogadtak] ákordiont. Utána kiüzélték az ákordiont es, vettek orgát [elektromos orgonát]. Kidobtak ingemet es, többet nem mentem. Ez vót a vége.”²⁶ Ezután inkább lakodalmi muzsikálásból élt. Jól fizetett, öntudatos zenész volt, szinte a hivatásos cigány muzikusok életét élte. „Így mit elvettem [kerestem] én egy hétbe, nem vett el egy munkás egy hónapig.” Többet muzsikált más településeken, mint otthon, magyaroknak és románoknak egyaránt: említi Bogdánfalvát, Nagypatakot, Klézst, de az autó elterjedésével olyan távolabbi helyekre is eljutott, mint Traian és Secuieni (északkeletre), Târgu Ocna (délnyugatra), Sascut (délelre). Miután a koboz végképp kiment a divatból, harmonikásokkal (leginkább a prăjoaiai Chircu Gheorghe-val) járt muzsikálni, s olykor dobbal, szaxofonnal egészült ki a banda.

A szocialista diktatúra bukása után magyarországi gyűjtők is fölkeresték, sőt 1991-ben elvitték a jászberényi Csángó Fesztiválra is. A kilencvenes években leégett a háza, hegedűje bennégett. Megözvegyült, nem maradtak rokonai, így utolsó éveit magányosan töltötte, egy szomszédasszony gondozta. 2008. június 25-én halt meg.

„Nyiss kaput, angyal! Menjünk új szem látni, új mise mondani!”

Lipták Dániel

1. Ld. Németh László: „Magyar népzene Moldvában.” In: *Moldvai táncok – Klézse, Somoska*. DVD-lemez. Szerk. Tálás Agnes Judit. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. [A Kárpát-medence táncos öröksége IV.]: 15 ff., valamint Markó András és Huszti Gábor „Járják, járják...” című, 2005-ben készült riportfilmjét.
2. Pl. Fábri Géza – Bolya Mátyás – Róka Szabolcs: „Koboz jellegű hangszereken tessünk megtanulni kobozni!” *folkMAGazin* XIII/1, 2006.
3. Németh *i.m.* 11.
4. Martin György: „Magyar táncdialektusok.” In: Felföldi László – Pesovár Ernő szerk.: *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománya*. Második, javított kiadás. Planétás, Budapest, 1997., 213-278: 276.
5. Cantemir, Dimitrie: *Moldva leírása*. Ford. Köllő Károly, Cselényi Béla, Debreczeni József. Kriterion, Bukarest, 1973: 186.
6. Gegő Elek: *A moldvai magyar telepekről*. Buda, 1838. Reprint kiadás. Állami Könyvterjesztő Vállalat, Budapest, 1987: 52.
7. Veress Sándor: *Moldvai gyűjtés*. Szerk. Berlász Melinda és Szalay Olga. Múzsák, Budapest, 1989. [Magyar Népköltési Gyűjtemény XVII]: 306.
8. Martin György: „A magyar és román táncfolklor viszonya az európai összefüggések tükrében.” In: Felföldi László – Pesovár Ernő (szerk.): *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománya*. Második, javított kiadás. Planétás, Budapest, 1997: 401-406.
9. Martin: „A magyar és román táncfolklor”, 405f.
10. Dolgozatomban a magyar-román, csángó-román fogalom párok használata a mai magyarországi köztudathoz és szóhasználathoz, nem pedig a csángók tudatához igazodik. A legtöbb csángó minden további nélkül vallaná magát románnak, azonban *oláh*nak vagy *moldováinnak* soha, hiszen ezek a régiesebb kifejezések az ortodox vallást implikálják. Ld. Lükő Gábor: *A moldvai csángók*. Második kiadás. Táton Kiadó, Budapest, 2002: 33. A csángók identitástudatával bőséges irodalom foglalkozik, pl. Pávai István: *Zene, vallás, identitás a moldvai magyar népéletben*. Hagyományok Háza, Budapest, 2005: 9-97.
11. Pávai: *Zene, vallás, identitás*, 178; Sárbu 2003: 31.
12. Sîrloaga, Gheorghe: *15 jocuri populare din regiunea Bacău. Valea Siretului*. Bákó: Casa Regională a Creației Populare, 1960: 4.
13. Sárbu, George: *Folclor muzical instrumental din Moldova, ținutul Bacăului*. Artes, Iași, 2003: 12. A falvak neve után zárójelben a község (comună), vagyis faluközpont neve áll.
14. Garfias, Robert: „Survivals of Turkish Characteristics in Romanian Musica Lautareasca.” *Yearbook for Traditional Music* 1981, 97-107: 98f.
15. V.ö. Balogh Sándor: *Moldvai hangszeres dallamok*. Etnofon, Budapest, 2001: 108f.
16. V.ö. Szalay Zoltán: *Felcsiki hangszeres tánczene*. Alutus, Csíkszereda, 1996: 33-40.
17. Németh *i.m.* 11.
18. Ld. Arvinte, Constantin: *Ion Drăgoi, violonistul desăvârșit*. Corgal Press, Bákó, 2001, amelynek a címe is sokat mond: „a tökéletes hegedűs”.
19. E fejezet adatainak forrása, ahol nem jelzem másképp: Gazda László: *Csángómagyar falvak. Moldvai magyar vonatkozású települések történeti tára*. II. kötet. Nap Kiadó, Budapest, 2010. 184-192.
20. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Hatodik kiadás. Fekete Sas, Budapest, 2001. 151, 193.
21. Tánczos Vilmos: „Hányan vannak a moldvai csángók?” *Magyar Kisebbség* III/1-2. (1997), 370-390.
22. Németh *i.m.* 13.
23. V.ö. Balogh *i.m.* 109-112.
24. Németh *i.m.* 13.
25. V.ö. Sándor Ildikó: „A hangszerkészlet és a táncélet változása Klézsen.” *Ethnographia* CVI/2 (1995), 927-936: 928ff.
26. V.ö. Sándor *i.m.* 930.

Köll-e köles?

Egy ősi gabonafajta a hagyományos és modern gasztronómiában – II. rész

Előző számunkban már bemutattuk a kölest, ezt a sokoldalúan elkészíthető, egyedülállóan kedvező élettani hatású, de méltatlanul elfeledett gabonafajtát, és néhány húsmentes kölesétel receptjét is közreadtuk. Most folytatjuk a receptek sorát a húsos ételekkel, végül a 2011-ben a Magyarország tortája címet elnyert barackos kölestorta elkészítésének fortélyait is megismerhetik a kedves olvasók.

A köles konyhai felhasználása többféle funkcióban történhet. A legegyszerűbb kölesétel a kása, amelyet édesen, vagy sósan is készíthetünk, s ez a főzet aztán sokféle étel alapjaként, vagy egyszerű köretként is szolgálhat. Dúsíthatjuk vele a zöldség- vagy húsesteleket, lepényalapként egytálétel, vagy desszert készülhet belőle, ragacsosra főzve töltelékbe, fasírtmasszába, krokettmasszába keverhető, és szendvicsskrémek alapjául is használható.

*

VÁLTOZATOK KÖLESKÁSÁRA

A köles iránti érdeklődésem már 2009-ben elkezdődött, amikor Vasváry Annamária felkért, hogy a Kossuth Rádió „Fűszöveg” című műsorában ismertessem a Romsics Ignác történész szerkesztésében megjelent „Csonka Mihály élete és vilásképe” című paraszti önéletrajz-kötetet (Osiris, Budapest, 2009).

A hetvenöt éves Csonka Mihályt a kiskunhalasi múzeum vezetőjeként dolgozó unokaöccse, Nagy Czirok László, néprajzkutató biztatta, kérte fel, hogy írja le az életét, emlékeit. A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában és a kiskunhalasi Thorma János Múzeumban őrzött kéziratokat ő szerkesztette kötetbe. Ebben találtam a következőket: „A meztlábás kása nagyon egyszerű étel volt. Egy bizonyos nagyságú festetlen agyagedénybe vizet öntöttek, abba bele a köleskását és a zöldséget, petrezselyemgyökeret karikára darabolva és sót, majd be a kemencébe. De katlanban, vagy tűzhelyen is lehet készíteni. Mikor megfőtt, kevés zsírt, vagy szalonnatöpörtöt, törött paprikát, borsot és kevés vereshagymát rá, és már lehet is tálni. Persze lehet ám nem meztlábás kását is főzni. Ez még jobb, mert ebbe már belegázolt a lúd, sőt benne is maradt a lába többi részével együtt. Ez olyan, mint a zsidók sóletje, csak azok nem kását, hanem babot főznek libahússal.”

A fenti leírás szerint többször el is készítettem az ételt, amely, akárcsak a spagetti, sohasem lesz ugyanolyan, hiszen a hozzávalók mindig a rendelkezésre álló egyéb élelmiszer-alapanyagokból kerülnek ki. Azt mindenesetre megtapasztaltam, hogy a köleskása igazán csak „szereti” a zsiradékot. Akkor csúszik igazán jól az étel, ha bőven kerül bele olaj, zsír, vagy vaj.

A skorce Forschner Rudolfkönyvében

A következő recept az előző részben már említett, a Budapesti Gazdasági Főiskola köles-sütő-főző szemináriumán elkészített ételek egyike. Nagyobb baráti összejövetelekre, akár bográcsoláshoz is bátran ajánlom, a pontos recept, vagy saját ízlés szerint elkészítve egyaránt.

Fordított köleskása

Hozzávalók (10 személyre): 40 dkg hántolt köles, 40 dkg vöröshagyma, 40 dkg vastag füstölt szalonna, 25 dkg füstölt tarja, 20 dkg kolbász, 2 zöldpaprika, 1 paradicsom, só, bors, 2 púpozott evőkanál pirospaprika.

Elkészítése: a szalonnát és füstölt tarját felkockázzuk. A hagymát is kockára vágjuk. A kölest meleg vízben jól átmoszuk. Először félig kiolvasztjuk a szalonnát, beletéve a tarját átpirítjuk, majd beletesszük a hagymát is. Mikor kissé megpirult a hagyma, belekeverjük, átpirítjuk röviden a kölest is. Kevés vizet öntve hozzá állandóan keverjük. Beletesszük a pirospaprikát, a borsot, a sót, a kockára vágott paradicsomot és zöldpaprikát is. Ahogy a köles a vizet felveszi, apránként pótoljuk. Sokszor átkeverjük, átfordítva az alul lévő részt. Mindaddig folytatjuk a vízpótlást, állandó keverés mellett, amíg a köles puha nem lesz. Melegen tálnaljuk. Ha bográcsban főzzük, a slambuchoz hasonlóan, az edény forgatásával is keverhetjük.

*

A Planétás Kiadónál jelent meg Forschner Rudolf szívmengetően kedélyes stílusban megírt, számos helytörténeti érdekességet, legendát is tartalmazó, fényképekkel gazdagon illusztrált kötete a szülőföldje ételkultúrájáról. (Forschner Rudolf: A Körös-völgye, Szarvas gasztronómiája. Planétás 2005.) Ebből való a következő recept.

Skorce

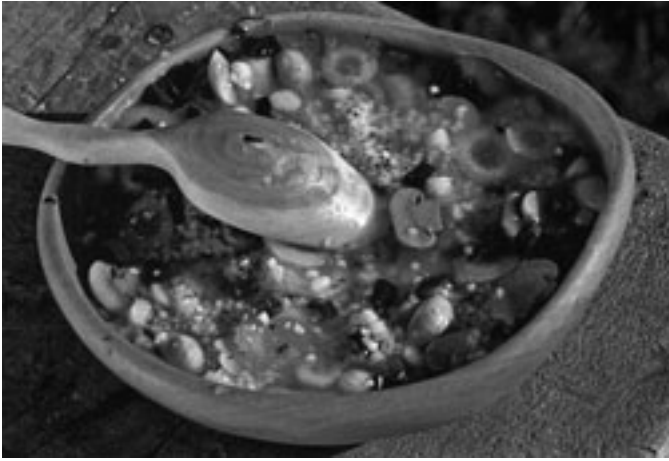
Ezen a környéken e közkedvelt étel oly mértékben tartalmazza a táj gasztronómiájának jegyeit, hogy méltón képviselhetné különösen a Körös-völgye vidékét.

Belevalók: 1 liter víz, 40 dkg tisztított köles, 7 dkg liszt, 4 dkg só, 15 dkg brindza (juhtúró), 20 dkg császárszalonna vagy kolbász, 5 dkg zsír. A szükséges súlyú tisztított köleskását a duplájánál (literben) valamivel több só, zsíros, forrásban lévő vízben kikaptozásig folyamatosan keverjük, s liszt hozzáadásával még három-négy percig főzzük. A tűzről levéve, fedve, a további kidagadásig, 15-20 percig félretesszük. Ezt követően merőkanállal tálcára szedve 2-3 cm vastagon elterítjük, s belőle olvasztott zsírba mártott kanállal hüvelyk méretű galuskákat szaggatunk ki. A kölesgaluskákat rétegesen helyezzük a tepsibe, ropogósra sült császárszalonna kockákkal, vagy karikázott sült, vagy füstölt szarvasi kolbásszal. Soronként szórjuk le brindzával, a tetejét szintén behintjük. Végül e készítményt – kemencében vagy sütőben – a brindza megolvadásiáig forrósítjuk.

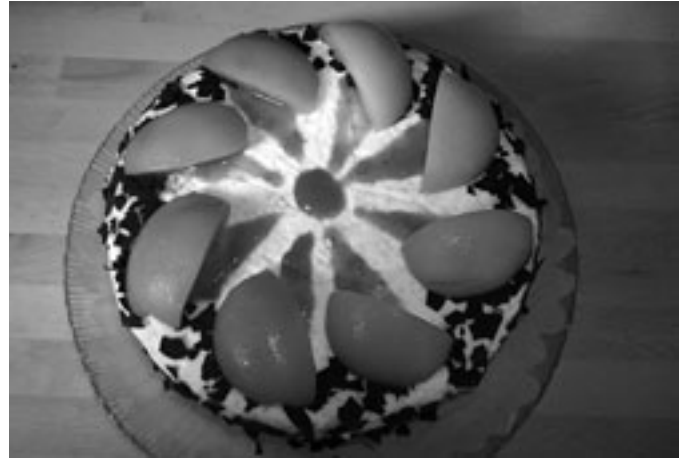
*

VÁLTOZATOK KÁSALEVESRE

Régen az egész Alföldön kedvelt étel volt a kásaleves, amelyet leggyakrabban árpából, vagy kölesből készítettek. Szigeti Andor nyo-

Nyers Csaba köleses levese

A szerző barackos kölestortája

mán álljon itt néhány kásaleves-változat leírása! (Szigeti Andor: *Népi konyha Tiszán innen – Tiszán túl. Planétás, Budapest, 2001.*) A képen látható köleses levest rántás nélkül, zöldségekkel és gombával Nyers Csaba készítette. (Cszmadia András–Kútvolgyi Mihály–Nyers Csaba: *Gabonakonyha. Timp, Budapest, 2012.*)

Tápéi „paripafing”

Bálint Sándor említi a tápéi „paripafing” nevű levest, amelyet árpából fokhagymával, füstölt hússal, disznóvágás után a zsírszalonnáról lefejtett disznóbőrkevel főztek.

Röszkei egytálétel

Disznóvágás után a „kispálynjja”-val (gömböccsel), bendővel, vagy hurkavéggel főzték a sűrű kásalevest.

Kiskunhalasi savanyú káposztás reggeli

A hordós savanyúkáposztát vízben puhára főzték, ezután jó sok köleskását raktak bele és a kása kifakadásáig folytatták a főzést, majd sima, vagy hagymás paprikás rántással berántották és reggelire fogyasztották.

Nagykunsági krumplival főtt

A Nagykunságban először a fokhagymás, paprikás, borsos rántást készítették el, felöntötték vízzel, karikára szelt krumplit tettek bele, felforralták, beletették a köleskását és puhára főzték.

Jászárokszállási kolbászos

A megmosott kását karikára vágott sárgarépával, petrezselyemgyökérrel, füstölt kolbással sós vízben megfőzték, fokhagymás paprikás rántást tettek bele és még egyet forraltak rajta. Egy kis petrezselyem- és zellerzöld nem rontja el.

Vásárhelyi köleskása levesek

A Vásárhelyi-pusztán a barnára pirított paprikás rántást vízzel felelesztették, kevés megmosott köleskását tettek bele, majd tisztított, kockára vágott vegyes leveszöldséget tettek hozzá. A levest többféleképpen is tálalhatták: tejföllel dúsítva, felvert tojást beleeresztve, vagy összeaprított hajas kenyérdarabokra szedve a forró levest.

Tejes köleskása leves

A megmosott köleskását forrásban levő tejben, vagy víz és tej elegyében csipet sóval puhára főzték. A lábadozó betegek és kisgyerekek gyakran kapták ezt a könnyen emészthető, tápláló levest.

*

KÖLESTORTA

Zila László mestercukrász és csapata már négy országtortával büszkélkedhet: 2007-ben a madártej, 2008-ban a szatmári szilva, 2009-ben a pándi meggy, 2011-ben pedig a kecskeméti barackos köles-

torta lett a nyertes. A torták receptjei nyilvánosak, így bármelyik cukrászdában találkozhatunk velük és otthon is elkészíthetjük őket. A kölestorta, bár hagyományos alapanyagokból készül, mégis egészen újszerű süteménynek tekinthető, amely hosszas kísérletezés eredményeképpen született meg. Egy speciális szilikon tortaformát is kifejlesztettek hozzá, amely lehetővé teszi, hogy a torta folyékony öntet kerülhessen. Az alábbiakban én egy általam kipróbált változatot teszek közzé, amelyhez ez a forma nem szükséges. Aki szeretné az eredetit megkóstolni, jobb, ha egy nívósabb cukrászdában – például a *békásmegyeri Sík Cukrászdában* – próbálkozik. A házilag készült kölestorta lehet, hogy nem olyan profi külsejű, de ízében biztosan felveszi a versenyt a cukrász dai változattal. A menyiségeket érdemes betartani.

A képen a saját készítésű kölestortám látható. Egyszer megéri kipróbálni, mert nagyon finom! Ha nyírfacukorral készítjük, cukorbeteg is fogyaszthatják.

Barackos kölestorta

1. Először készítünk egy köles alapfözetet a következőképpen: 1100 ml tejben csipet (5 g) sóval és egy vaníliarúd kikapart belsőjével 290 g jól megmosott kölest puhára főzünk. A tűzről levéve hozzákeverünk 260 g cukrot, 60 g vaját és egy citrom lereszelt héját.

2. A kihűlt alapfözetből 980 g-ot 3 egész tojással, 30 g mandulaliszttal, 70 g őrlött lenmaggal, vagy lenmagpehellyel és 60 g áttört túróval jól összekeverünk és a masszát egy sütőpapírral bélelt tortaformába öntjük és 180 °C-os sütőben 50 percig (nem tévedés!) sütjük. A kapott téstalap hasonló lesz a rizsfelfújthoz.

3. A kölesfözet másik feléhez (500 g) habverővel hozzákeverünk 100 g kockára vágott (héj nélküli) sárgabarack befőttet és 50 g sárgabarackdzsemet. Ha van friss gyümölcs, azzal is készíthető, ilyenkor a dzsem helyett gyümölcspürét használunk. Hozzáadunk még 150 g felvert tejszínhabot és 14 g 86 ml vízben feloldott és felforrósított zselatint. Ezt a töltelék a tortaformába visszahelyezett téstakorongra simítjuk, és az egészet egy éjszákára mélyhűtőbe tesszük.

Változat: én a kölesfözethez áttört túró is adtam és csak pár órát tartottam a mélyhűtőben a formát.

4. A mélyhűtőből kivett tortáról óvatosan levesszük a tortakarikát. A torta tetejét sárgabarackdzsemmel díszítjük, csúcsukkal a középpont felé mutató háromszögekkel (a tortaszetteknek megfelelően). Ezután a szélét csokoládélapból kivágott háromszögekkel, vagy csokoládéforgáccsal szórjuk körül, majd mindegyik szeletre egy fél barackot helyezünk, amit szintelen torta-zselével is bevonhatunk.

Juhász Katalin

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Magyarpalatka / Pălatca double bass playing style. This article discusses some specific details about the playing style of three different bass players from the village Magyarpalatka in the Mezőség region of Transylvania. None of these gentlemen are still playing. Two of them have passed-away, one is no longer playing because of health reasons. The musicians described are: Mácsingó Márton „Karcsi” (1934-1992) Kovács Márton „Puki” (1941-), Kodoba Károly „Ica bácsi” (1924-2000). By Koncz Gergely – from a recent Hungarian Heritage House publication on instrumental folk music – Palatka Folk Music.

Page 6 Kása Béla – Photographer
An exhibition of photographs of Transylvanian musicians was at the Palace of the Arts in Budapest from January 18-30, 2014. Béla is known for his haunting and unique portraiture – of Transylvanian village musicians, herders in Hungary’s Hortobágy region, the Muzsikás Ensemble, Transylvanian Gypsies, and Western India’s Rabari people, etc. His photographs have been featured many, many times in folkMAGazin over the years. Printed here is Berán István’s speech that opened the exhibit at the Palace of the Arts.

Page 8 Kóka Rozália’s column: love and courtship in the village in ‘the old days’
This is a sad story from Bukovina about a young man who fell in love with a girl. This girl had an older sister that wasn’t married yet. The father of the girls wanted the older daughter married before he’d give his second daughter away. Finally the father agreed to let his younger daughter get married first. The wedding and festivities all went fine – until the groom woke up the next morning to find that the older sister of his bride was the one in bed with him. Selected from Kóka Rozália’s book, *Egy asszon, két asszon*. A collection of tales from Bukovina and Moldavia.

Page 12 Review: Három a... a new full length program by the Szóttés Ensemble – premiered in Pozsony (Bratislava, Slovakia) on November 28, 2013. The program features traditional dance and music from: Dunántúl (Southern Hungary), Mezőség (Transylvania) and Felvidék – or Hungarian communities in Slovakia (in this case specifically Zoboralja, Magyarböd, Gömör). This professional chamber dance company is based in Pozsony and has been functioning continuously since 1969. Their specialty is material from the Hungarian communities in Slovakia. They perform regularly in Slovakia and Hungary, in 2012 did a one month tour in Australia, etc. The artistic director is Gémesi Zoltán. Review by Takács András.

Page 14 CD reviews: Buda Folk Band’s new record – this band calls their own music:

worldly (or... profane, secular, temporal) Hungarian folk music. They play acoustic music heavily based on Hungarian folk music. They are musicians who, according to this review, have equal portions of professional humility (talent) and enough ‘wild blood’ – to put some fun into making good music. The **Rév Band’s new recording Révület** is another new recording that is highly recommended here. They play acoustic music based and rooted in Hungarian folk music while moving out beyond that with taste and talent. By Rácz Mihály from: langologitarak.blog.hu 2013/12/16.

Page 16 Nyizstor Tinka’s struggles Part II. (Part I. can be found in folkMAGazin 2013/6.) Nyizstor Tinka is woman from the village of Pustina (*Pustiana*) in Romanian Moldavia. She was born into a Hungarian Csángó family and into the traditional rural village life. Before communism her family had been one of the more well off (owned more land, etc) families in the village. The family upheld some tradition of educating members of the family. She was a good student and went abroad to study in Hungary, then in Switzerland – always on scholarships. After receiving her doctorate she returned to her village, where she still lives. The Csángó people of Moldavia are Roman Catholic. She has been fighting for Hungarian language mass in the village and her quest has taken her all the way to the Vatican. Because this ethnic group – the Csángó people – are a minority in Romania, it is difficult to avoid the ongoing pressure to assimilate. Nyizstor Tinka vigilantly works toward preserving her mother tongue and traditions. As told to Kóka Rozália.

Page 20 The day after Christmas in 1971 Novák Ferenc, Foltin Jolán, Stoller Antal (all choreographers and researchers) and Módos Péter (writer) set out in a Trabant on a trip to Transylvania to do field collection work on traditional dance, music, and songs. They went to Vársonkolyos (*Șuncuiuș*), Szék (*Sic*) Vice, Erdőszakál (*Săcalu de Pădure*), Pusztakamarás (*Cărnărașu*), and Jobbágytelke (*Sîmbriaș*). Reprinted here is Módos Péter’s account of the trip that was first published in *Új Írás* XII. March, 1972.

Page 29 folkMAGazin’s 2013 special edition is all about the Kalotaszeg village of Magyarvista (*Viștea*) in Kolozs County, Romania (in Transylvania). This is the village where Mátyás István ‘Mundruc’ (1911–1977) spent his life. Mundruc was the extraordinary traditional legényes dancer that the renown Hungarian dance researcher, Martin György (1932-1983), followed and documented for some 20 years (hence the dance monograph published posthumously in Budapest in 2004). The special edition provides ethnographical information about the village, and photos.

Page 30 Jánosi Ensemble and Greek violinist Leonidas Kavakos. The Jánosi Ensemble has been functioning since 1975. Early on, they began researching and working with folk melodies that the composers Bartók, Liszt and Haydn used in their compositions. “...Bartók adapted/utilized folk melodies in three different ways: there are times when the only the ‘air’ of the melody can be felt; there are times when the melody appears but has been adapted; and there are times when he used the melody as a whole” – the latter type is what the Jánosi Ensemble began to research. Kavakos heard about their work and eventually contacted them. This led to some collaboration and an invitation to join him in a performance at Queen Elizabeth Hall in London in 2009. Interview by Grozdits Károly.

Page 38 Molnár Vilmos (1962–) is a Transylvanian writer. He lives in Csíksereda (*Miercurea Ciuc*) Romania. He is the editor of the journal *Székegyföld* and has published several books of his own. Printed here is a tale written in the local dialect about the time when the devil met a local photographer. Men from the Csík region are known for being tough characters. Not the kind you’d want to cross. So, they pose a challenge for even the devil.

Sue Foy
(More English summaries of the articles in this issue and in previous issues can be found at www.folkmagazin.hu)

folkMAGazin

2014/1, XXI. évfolyam, 1. szám
Megjelenik évente 6+1 alkalommal
Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felölös szerkesztő: Grozdits Károly
Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Juhász Katalin, Kóka Rozália,
Juhos Kiss Sándor, Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153
Tel./fax: (36.1) 214-3521
folkmagazin@mail.datanet.hu
www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda
Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók,
1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUHB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Folyóirat-kiadás Kollégiuma

Néptáncosok
Kellékboltja

2004 óta

divatban
maradni

POSZTÓ KALAP: 6000 Ft
PARASZTING: 6000 Ft
MELLÉNY: 7000 Ft
BÓGATYA: 6000 Ft
BÓT: 3500 Ft

RÓPIKE: 6000 Ft
SZOKNYA: 4500 Ft
TÁNCPALACK: 3500 Ft
PAMUTHARISNYA: 1300 Ft

Néptáncosok kellékboltja
1137 Budapest, Katona József u. 21
www.neptancokellék.hu

Rab Edina, táncos
Szemán Barnabás, táncpedagógus
2013, Szabadterti Néprajzi Múzeum

Táncháztalálkozó

2014. március 28-30.

fotó: Gorács József

XXXIII. ORSZÁGOS TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ ÉS KIRAKODÓVÁSÁR • www.tanchaztalalkozo.hu

III. 29-30. 10.00-22.00 • PAPP LÁSZLÓ BUDAPEST SPORTARÉNA
... HALLJUNK SZÓT...! • III. 28. 19.00 • FONÓ ... ÉJSZAKAI BÁL • III. 29. 20.00 • FÁKLYA KLUB ...

nka
Nemzeti Kulturális Alap

TÁNC-HÁZ EGYESÜLET
DANCE HOUSE GUILD
BUDAPEST HUNGARY

otpbank

Budapesti
Tavaszi
Fesztivál
14
éves

FOLKMAĞAZIN

nka
Nemzeti Kulturális Alap